T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YOZGAT-ÇANDIR AĞZI
(İNCELEME - METİNLER - SÖZLÜK)

Tezi Hazırlayan
Ümit İLASLAN

Tezi Yöneten
Prof.Dr. Ümit TOKATLI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Eylül – 2006
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YOZGAT-ÇANDIR AĞZI
(İNCELEME - METİNLER - SÖZLÜK)

Tezi Hazırlayan
Ümit İLASLAN

Tezi Yöneten
Prof.Dr. Ümit TOKATLI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Eylül – 2006
KAYSERİ

Prof. Dr. Ümit TOKATLI danışmanlığında **Ümit İLASLAN** tarafından hazırlanan **"Yozgat-Çandır Ağzı"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

.12./.11./ 2006

JÜRİ:

Danışman :Prof. Dr. Ümit TOKATLI .....

Üye : Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN .....

Üye : Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN .....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .15.12.2006 tarih ve ...27..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

15./12/ 2006

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

SÖZ BAŞI

Yapmış olduğum bu çalışmanın konusu, Yozgat iline bağlı Çandır ilçesinde, kasaba ve köylerinde yaşayan halkın ağız özellikleridir. Çalışmamızın amacı, Anadolu ağızları ile ilgili çalışmalara az da olsa katkıda bulunmaktır.

Bu araştırma, 2004-2005 tarihleri arasında Yozgat-Çandır İlçesi ve buna bağlı 1'i kasaba 3'ü köy 5 yerleşim biriminde yapılan araştırmaların sonucudur. " Yozgat-Çandır Ağzı" adı altında toplamış olduğumuz bu araştırma "Giriş", "İnceleme" (Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Sonuç), "Metinler" ve "Sözlük" bölümleri olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır..

"Giriş" bölümünde ilçenin fiziki coğrafyası, idari durumu, sosyal ve ekonomik durumu, tarihi ve etnik yapısı üzerinde durduk.

"İnceleme" bölümü, ilçe halkından derlediğimiz metinlere ve metin dışı edindiğimiz bilgilere dayanarak "Ses Bilgisi" ve "Şekil Bilgisi " olmak üzere iki kısımdan oluşturulmuştur.

"Metinler" bölümünde, araştırmamıza temek teşkil eden 5 yerleşim birimine ait, 26 ayrı kişinin konuşmalarından oluşan 30 metin mevcuttur.

"Sözlük" bölümünde ise hem kullandığımız metinlerde yer alan hem de yöre insanının konuşmalarından tespit ettiğimiz kelimelerin, yazı dilimizdeki karşılıklarını verdik.

Araştırmamızda herbiri 1 saatlik olan 11 kaset kullandık. Metinlerin sağlam olması için yaşları ilerlemiş, ağız özelliklerini koruyan kadın ve erkekleri seçtik.

Derleme yaparken seçtiğimiz konuların, yöredeki inanışları ve kültürü yansıtmasına ve folklor malzemesi olmasına özen gösterdik.

Metinlerin yazıya geçirilmesinde Ahmet Günşen'in KIRYA esas alınmış olup, Tuncer Gülensoy'un KYA'da kullandığı çeviri yazı sistemini de göz önünde bulundurduk

Bu çalışmada, bana zorluk çıkarmayan Çandır halkına, ilgi ve desteğini daima yanımda hissettiğim aileme-özellikle tezin yazımında bana yardımcı olan eşime-, çalışma boyunca benden bilgilerini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof.Dr.Ümit Tokatlı'ya, bana yol gösteren hocam Prof.Dr. Nevzat Özkan'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYSERİ, 2006 Ümit İLASLAN

YOZGAT-ÇANDIR AĞZI

Ümit İLASLAN

ÖZET

Yapmış olduğum bu çalışmanın konusu, Yozgat İli'nin Çandır İlçesi'nde ve ilçeye bağlı yerleşim yerlerinde yaşayan yerli halkın ağız özelliklerinin belirtilmesi ve diğer Anadolu ağızlarıyla karşılaştırılmasıdır.

Bu çalışma, 2004-2005 tarihleri arasında Çandır İlçesi ve buna bağlı 4 yerleşim biriminde yapılan araştırmaların sonucudur. " Yozgat-Çandır Ağzı " adı altında topladığımız bu araştırma " Giriş " , " İnceleme " , (Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Sonuç), " Metinler " ve " Sözlük " bölümlerinden oluşmaktadır.

" Giriş " bölümünde ilçenin ve yerli halkın yaşadığı yerleşim birimlerinin fiziki coğrafyası, tarihi ve etnik yapısı üzerinde durduk.

" İnceleme" bölümü, yöremiz ağızlarından derlediğimiz metinlere dayanarak " Ses Bilgisi " ve " Şekil Bilgisi " olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır.

" Bibliyografya " bölümü sonuç bölümünden hemen sonra verilmiştir.

" Metinler " bölümü, araştırmamıza temek teşkil eden 5 yerleşim birimine ait, 26 ayrı kişinin konuşmalarını ihtiva eden 30 metinden meydana gelmiştir.

" Sözlük " bölümünde ise hem kullandığımız metinlerde yer alan hem de yöre insanının konuşmalarından tespit ettiğimiz kelimeleri söylendiği gibi yazarak, yazı dilimizdeki karşılıklarını verdik.

Araştırmamızda herbiri 1 saatlik olan 9 kaset kullanırken, yaptığımız derlemelerin sağlam olması için, yerli ağız özellikleri bozulmamış ve yaş ortalaması yüksek kişileri seçmeye özen gösterdik..

Derleme yaparken seçtiğimiz konuların, yöredeki inanışları yansıtmasına ve folklor malzemesi (kız isteme, nişan, düğün, bayramlar, ölüm adetleri, türkü, masal, mani, efsane) olmasına özen gösterdik.

Metinlerin yazıya geçirilmesinde Anadolu ağızları üzerinde araştırma yapan bilim adamlarının çalışmalarını esas alırken, Ahmet GÜNŞEN'in KIRYA'da kullandığı çeviri yazı sistemini de göz önünde bulundurduk.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Yozgat-Çandır, Ağız, Anadolu

THE DIALECT IN YOZGAT-ÇANDIR

Ümit İLASLAN

ABSTRACT

This study's theme is the properties of Çandır dialects which have been spoken by local people who live in Yozgat and its county Çandır and to compare these properties with the other Anatolians dialects.

This research is the result of the investigation which has made in Çandır and Çandır's four villages between 2004 and 2005. This research titled " The Dialect In Yozgat-Çandır" "consist of four parts, " Introduction, Analysis (Phonology, Morphology, Conclusion), Texts and Dictionary.

In "Introduction"part, physical geography, history and ethnic structure of the county and the villages which local people live in have been given.

In " Analysis " part, it has taken up in two parts, Phonology and Morphology, based on the Texts which we collect from the dialects, of our region.

The bibliograpy of the thesis has been given after the conclusion part.

In " Texts" part, there are 30 texts which consist of 26 different people's speeches which belong to five different villages.

In " Dictionary " part, the formal language equivalences of the local words and the equivalences of the words which have changed phonologically all have been given. In order to make our investigation natural, we have chosen the old people whose dialects hasn't changed.

In our investigation, we used nine cassettes which last an hour for each.

While making investigation, we paid attention to the determined subject to reflect the beliefs of the people in the region and to be folklore materials.(to ask a girl's hand in marriage, engagement, marriage, festivals, death traditions, folk song ,tale, mania, legend)

We based on the scientists studies who search the Anatolians dialects.We also considered the translation system of the Ahmet GÜNŞEN, which he used in Kırşehir and Environmental Dialects.

Key words: Yozgat, Yozgat-Çandır, Dialect, Anatolia

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI
Araştırmada kullanılan çeviriyazı işaretleri……...VI
Kısaltmalar……..VIII
GİRİŞ
Çandır İlçesi'nin Fiziki Coğrafyası……...…2
İdari Durum……...3
Sosyal ve Ekonomik Durum……..4
Tarih……...5
Etnik Yapı……..6
İNCELEME
SES BİLGİSİ
ÜNLÜLER (Vowels)……10
Yozgat-Çandır Ağızlarındaki Ünlü Türleri……10
ā ünlüsü……10
ó ünlüsü……10
ú ünlüsü……10
UZUN ÜNLÜLER (Long vowels)……11
Uzun Ünlüler ve Meydana Gelişleri……11
1. Ünsüz Düşmesine Bağlı Uzun Ünlüler……11
2. Hece Kaynaşması Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler……12
3. Ünlü Karşılaşmasından Doğan Uzun Ünlüler…… 13
KISA ÜNLÜLER (Short vowels)……..14
Kısa Ünlüler ve Oluşumları……14
İKİZ ÜNLÜLER……..15
1. Eşit İkiz Ünlüler……15
2. Alçalan İkiz Ünlüler……..15
3.Yükselen İkiz Ünlüler……15
ÜNLÜ UYUMU (Vowel harmony)……..15
KALINLIK İNCELİK UYUMU……16
KALINLIK İNCELİK UYUMUNUN BOZULMASI……17
UYUM DEĞİŞMESİ……...19

DÜZLÜK YUVARLAKLIK UYUMU……...19
ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ (Vowel gradation)……..20
1. Kalın Ünlülerin İncelmesi……21
2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması……21
3.Geniş Ünlülerin Daralması……22
4. Dar Ünlülerin Genişlemesi……...23
5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması……...23
6.Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi……23
ÜNLÜ DÜŞMESİ (Elision)……...24
ÜNLÜ TÜREMESİ……25
ÖN TÜREME (Profix)……..25
İÇ TÜREME (Infix)……..26
SON TÜREME (Suffix)……26
ÜNSÜZLER (Consonants)……27
Yozgat-Çandır Ağızlarındaki Ünsüzler…….....27
ġ ünsüzü……27
ḫ ünsüzü……27
ḱ ünsüzü……27
ú ünsüzü……27
Í ünsüzü……27
ñ ünsüzü……....27
P ünsüzü……27
T ünsüzü……...28
ÖN SES ÜNSÜZLERİ……28
r- ünsüzü……28
l- ünsüzü……28
z- ünsüzü……....28
n- ünsüzü……29
c,ç- ünsüzü……29
ş- ünsüzü……29
f- ünsüzü……....29
p- ünsüzü……29
h- ünsüzü……29

m- ünsüzü……..29
ÖN SES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ……..30
ÖN SESTE ÜNSÜZ TÜREMESİ (Prothesis)……...31
İÇ SESTE ÜNSÜZ DEĞİŞMESİ……32
İç Seste Tonlulaşma……32
İç Seste Tonsuzlaşma……...33
İç Seste Sızıcılaşma……33
AKICI ÜNSÜZLER ARASINDA DEĞİŞMELER……34
İÇ SESTE ÖTEKİ ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ……34
İÇ SESTE ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (Assimilation)……..35
BENZEŞMEZLİK (Dissimilation)……36
SON SESTE ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ……..37
Son Seste Sızıcılaşma……....37
Son Seste Tonsuzlaşma…….....37
Son Seste Tonlulaşma……....37
ÜNSÜZ DÜŞMESİ……38
ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ (Geminate)……39
İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ……..39
HECE KAYNAŞMASI (Contraction)……...40
HECE YUTUMU (Haplologie)……40
HECE TÜREMESİ……..41
ÜNSÜZ TÜREMESİ (Anaptyctic consonant)……..41
ÜNSÜZLERDE YER DEĞİŞTİRME (Metathesis)……..42
VURGU (Accent)……..42

ŞEKİL BİLGİSİ

A. İSİMLER……47
1. İsim Yapım Ekleri……...47
İsimden İsim Yapan Ekler……...47
Fiilden İsim Yapan Ekler……49
2. İsim Çekim Ekleri……51
Hâl Ekleri……51
İsimlerde Çokluk……55

İyelik Ekleri…….56
İlgi Eki(Aitlik)..…….57
Soru Eki……...57
ZAMİRLER…….58
1. Şahıs Zamirleri……..…..58
Şahıs Zamirlerinin Edatlara Bağlanması…….…59
2. İşaret Zamirleri……...59
İşaret Zamirlerinin Edatlara Bağlanması……..60
3. Dönüşlülük Zamirleri……..61
4. Soru Zamirleri……..61
5. Belirsizlik Zamirleri……... 62
SIFATLAR…….…63
1. Vasıflandırma Sıfatları……..…63
2. Belirtme Sıfatları……...63
ZARFLAR……...64
FİİLLER……..65
1. Fiil Yapım Ekleri……...65
Fiilden Fiil Yapan Ekler……....65
İsimden Fiil Yapan Ekler…….……..66
ŞAHIS EKLERİ……..67
ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ…….69
EK FİİL (Cevher Fiil)……79
SORU EKİ……...81
SIFAT-FİİLLER……..81
ZARF-FİİLLER……...82
EDATLAR……...83
SONUÇ……88
BİBLİYOGRAFYA……93
METİNLER……96
SÖZLÜK……...……142

METİNLER

1. Eşref Paşa Mahallesi (Kenevirden iplik yapımı)……...97
2. Yenimeydan mahallesi (başından geçen olaylar)…….98
3. Yenimeydan Mahallesi (Masal-Daş Bebek)…… 99
4. Yenimeydan Mahallesi (Düğünler, Karışık) ……...102
5. Yenimeydan Mahallesi (Karışık) ……104
6. Yenimeydan Mahallesi (Askerlik Aniları)…….106
7. Cumhuriyet Mahallesi (Başından geçen olaylar)……108
8. Gülpınar Köyü (Masal)……110
9. Yenimeydan Mahallesi (Başından geçenler)……..111
10.Cumhuriyet Mahallesi (Eski köy düğünleri)……..112
11. Atatürk Mahallesi (Masal-Üç Memet)……..114
12. Kozan Köyü (Masal)……116
13. İğdeli Köyü (Yaşadığı Doğal Felaketler)……..117
14. Bahçeli Evler Mahallesi (Başından Geçen Olaylar)…….118
15. Bahçeli Evler Mahallesi (Anı)……...121
16. Cumhuriyet Mahallesi (Eskiden geçinmek için yaptığı işler)……...123
17. Yenimeydan Mahallesi (Maniler)……...……..124
18. Bahçeli Evler Mahallesi (Karışık)…...……126
19. Atatürk Mahallesi (Bilmeceler)……..……..128
20. Bahçeli Evler Mahallesi (Masal-Altın ġız)……...129
21. Bahçeli Evler Mahallesi (Anı)……...…….....131
22. Barbaros Mahallesi (Askerlik hatıraları)…..…….…132
23. Büyükkışla Kasabası (Askerlik, Karışık)..……133
24. Büyükkışla Kasabası (Hayvancılık)……135
25. Büyükkışla Kasabası (Düğün ādetleri)…….…136
26. Büyükkışla Kasabası (Karışık)……137
27. Büyükkışla Kasabası (Karışık)……138
28. Büyükkışla Kasabası (Karışık)…….……...139
29. Büyükkışla Kasabası (Pekmez Yapımı, Maniler) ……140
30. Büyükkışla Kasabası (Yaptığı İşler)……..……...130

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİYAZI (transcription)

a

ă kısa a

ā uzun a

ā uzun ince a

b

P b’ye yakın duyulan p

c

ç

d

T d’ye yakın duyulan t

e

ĕ kısa e

ē uzun e

f

g

ġ arka damak g'si

ǵ ön damak g'si

h

ḫ hırıltılı, tonsuz art damak h’si

ı

ĭ kısa ı

ī uzun ı

i

i kısa i

ì uzun i

j

k

ú arka damak k'sı

ḱ ön damak k’sı

l

Í ön damak l'si

m

n

ñ genzel ön ve art damak n'si

o

ó o – ö arası incelmiş o ya da kalınlaşmış ö

ŏ kısa o

ō uzun o

ö

ö kısa ö

Ā uzun ö

p

r

s

ş

u

ú ü'den kalınlaşmış ü – u arası ünlü

ŭ kısa u

ū uzun u

ü

ŭ̈ kısa ü

ṻ uzun ü

v

y

z

İŞARETLER

– ünlüler üzerinde uzunluk işareti

˘ ünlüler üzerüinde kısalık işareti

‿ iki kelime arasında bağlantı (liaisyon) işareti

ˇ iki ünlü arasında ikiz ünlü işareti

‘ kendinden sonra gelen hecenin vurgu işareti

DERGİ VE KİTAP KISALTMALARI

AAİÇE : Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri, bkz. A. Buran.

AASFE : Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil ekleri, bkz. A. Üstüner.

DS : Derleme Sözlüğü (I-XI), TDK yayını.

DTCFD : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.

DTYA : Doğu Trakya Yerli Ağzı, bkz. S. Olcay.

EİA : Edirne İli Ağızları, bkz. E. Kalay.

ETG : Eski Türkçenin Grameri, bkz. A. Von Gabain.

GBAA : Güney-Batı Anadolu Ağızları, bkz. Z. Korkmaz.

KIRYA : Kırşehir ve Yöresi Ağızları, bkz. A. Günşen.

KYA : Kütahya ve Yöresi Ağızları, bkz. T. Gülensoy.

NYA : Nevşehir ve Yöresi Ağızları, Z. Korkmaz.

TDB : Türk Dil Bilgisi, bkz. M. Ergin.

TDKTS : Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük

TS : Tarama Sözlüğü (I-VIII), TDY yayını.

TTAB : Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası, bkz. T. Gülensoy, E.Alkaya.

TTSU : Türkiye Türkçesinde Ses Uyumları, bkz. M. Mansuroğlu.

YER ADLARI KISALTMALARI

Af. : Afyon
Ank. : Ankara
Din. : Dinar
El. : Elazığ
İst. : İstanbul
Kay : Kayseri
Kır : Kırşehir
Nev : Nevşehir
Yzg : Yozgat

DİĞER KISALTMALAR

age. : adı geçen eser
agm : adı geçen makale
bkz. : bakınız
c. : cilt
çev. : çeviren
EAT : Eski Anadolu Türkçesi
haz. : hazırlayan
krş. : karşılaştırınız
s. : sayfa
S. : sayı
TDK. : Türk Dil Kurumu
TT. : Türkiye Türkçesi
vb. : ve benzerleri
yay. : yayınları
yy. : yüzyıl
zf. : zarf

GİRİŞ

ÇANDIR İLÇESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYASI

İlçenin Yeri ve Yüzölçümü:

Çandır, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde 35-36 derece doğu meridyenleri ile 39-40 derece kuzey paralelleri arasında yer alır. İlçenin kuzeyinde Sarıkaya İlçesi, Güneyinde Felahiye İlçesi, doğusunda Çayıralan İlçesi, batısında Bogazlıyan İlçesi yer almaktadır. İlçe Yozgat'ın güneydoğusunda bulunup il merkezine uzaklığı 124 km'dir. İlçenin Çayıralan'a uzaklığı 13 km, Boğazlıyan'a uzaklığı 30 km, Sarıkaya'ya uzaklığı 48 km, Felahiye'ye uzaklığı 20 km'dir.İlçe Kayseri'ye de 110 km mesafededir. İlçenin yüzölçümü 173 kilometrekaredir.[1]

Yeryüzü Şekilleri:

İlçe merkezi düz bir alana kurulmuş olup, etrafı çok yüksek olmayan tepelerle çevrilidir. Bu tepeler küçük derelerle parçalanarak platolar oluşturmuştur. Kasaba ve köyleri de yeryüzü şekilleri bakımından benzer özellikler göstermektedir. İlçenin ovaları da küçük ve yerleşime açılarak parçalanmış şekildedir.

Çandır'ın denizden ortalama yüksekliği 1225 metredir. Yörenin önemli yükseltileri Gevencik Dağı (1607 metre), Güllü Dağı, Seğmen Tepe, Beştepeler, Akbayır, Keldağ, Tehliç'tir.

Yöre, yerüstü suları bakımından fazla zengin değildir. Topraklarından geçen iki küçük akarsu vardır. Bunlardan birisi Çayıralan'ın orman köylerinden doğup Kozan ve Çandır'dan geçerek Uzunlu Barajı'na ulaşan Kozan Çayı'dır. Diğeri ise Çayıralan İlçesi'ne bağlı Çokradan Kasabası'ndan gelen Mere Çayı'dır. Yaz mevsiminin çok sıcak geçtiği yıllarda bu iki çayın da su seviyesi düşmekte, bazı yıllar çaylar tamamen kurumaktadır. Bağlı kasaba ve köylerde de büyük bir yerüstü suyu bulunmamaktadır. İlçe sınırları içerisinde göl bulunmayıp, sulama amacıyla oluşturulan İğdeli Göleti başlıca birikinti yüzey suyudur.

Çandır, platolar üzerindedir. tarım arazisi ufak platolardan oluşmuştur. Düz araziler ve küçük ovacıklar çay kenarlarındadır ve fazla geniş değildir. Ne komşusu Boğazlıyan kadar düz ne de Çayıralan kadar engebelidir.

---

[1] bkz. Yozgat 1991 İl Yıllığı

İklim:

İlçede İç Anadolu'nun neredeyse tamamında etkili olan karasal iklim özellikleri görülür. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçer. Yazın sıcaklık 35 derecenin üzerine çıkmakta, kışın ise -35 dereceye kadar inmektedir. En soğuk aylar Aralık ve Ocak, en sıcak aylar Temmuz ve Ağustos aylarıdır. İlçenin sıcaklık ortalaması 11 derecedir. İlçe yağışın çoğunu kışın ve kar şeklinde almaktadır. Yağmur en fazla ilk baharda Mart-Nisan aylarında, son baharda Eylül-Ekim aylarında yağar. Kışın uzun geçtiği yıllarda Mayıs ayında da yağmuz fazlaca yağmaktadır. Ortalama yağış miktarı metrekareye 370 milimetredir. Yaz aylarındaki yağış miktarı 10 milimetreyi geçmemektedir. İlçede don olayı da sıkça görülür, bundan dolayı ürün çeşitliliği azdır ve hasat erken yapılmaktadır. Kar ve yağmur yağışları dışında zaman zaman dolu yağışı da görülmektedir.

Bitki Örtüsü:

İlçenin bitki örtüsü karasal iklimin hakim bitki örtüsü olan bozkırdır. Sulanabilen dere kenarlarında kavak söğüt meyve ve ceviz ağaçları bulunmaktadır. Üzüm bağları da oldukça genişbir alanı kaplamaktadır ancak bağcılık ihmal edildiği için bağlar bakımsız kalmıştır. Platoların tarım yapılmayan bölümlerinde seyrek de olsa meşe ve yabani ağaçlar bulunmaktadır.

İDARİ DURUM

İlçe idari bakımdan Yozgat'ın küçük ilçelerinden birisidir. İlçe, ilçe belediyesi ile birlikte iki belediye ve üç köyden meydana gelmektedir. İlçe merkezi yedi mahalleden, ilçeye bağlı tek belediyelik olan Büyükkışla Kasabası üç mahalleden meydana gelmektedir. İlçeye bağlı köyler Kozan, Gülpınar ve İğdeli köyleridir. İlçeye bağlı mezra ve oba yerleşimi bulunmamaktadır. İlçe 1990 yılında ilçe olduğu için kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilatlanması da yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Hizmetlerin ulaşmasındaki aksaklıklar zamanla ortadan kalkmıştır. Bağlı belediye ve köyler ilçe merkezine yakın olduğu için kamu hizmetlerinin ulaştırılmasında sorun yaşanmamaktadır.

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ilçenin toplam nüfusu 20.034'tür. Bu nüfusun 14.191'i ilçe merkezinde, 2.901'i Büyükkışla Kasabası'nda, 2.381'i Kozan Köyü'nde, 317'si Gülpınar Köyü'nde, 244'ü İğdeli Köyü'nde yaşamaktadır. İlçenin nüfus yoğunluğu kilometrekareye 110 kişidir. Toplam nüfusun % 55'i kadınlardan, % 45'i erkeklerden meydana gelmektedir.

SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

İlçenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ticaret de son yıllarda gelişmeye başlamış, nüfusun % 20'sinin ticarete yönelmesiyle tarıma düşen yük az da olsa hafifletmiştir.

Tarımda gelişen teknolojiye ayak uydurularak, modern tarım araçları çiftçiler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarım araçlarının yaygın olarak kullanımıyla tarım işçisi olarak çalışan nüfus azalmış ve büyük şehirlere göç artmıştır.

İklim şartlarının elverişsiz oluşu sebebiyle ürün çeşitliliği azdır ve yılda tek hasat yapılabilmektedir. En çok ekimi yapılan ürünler buğday (42.000 dekar), arpa (30.000 dekar), nohut (5400 dekar), şeker pancarı (4800 dekar) olarak sıralanmaktadır. Bu ürünleri mercimek, çavdar, fiğ, mısır, yonca, ayçiçeği, korunga(yabani yonca), çemen izlemektedir.[2] Nohut ve mercimek nöbetleşe ekimin yaygınlaşmasıyla buğday ve arpa ekimi yapılmayan arazinin değerlendirilmesi için ekilmektedir. Şeker pancarı, ilçede yetiştirilen en önemli sanayi bitkisi olmasına karşılık sulanabilir arazinin azlığından yeteri kadar ekilememektedir. Özellikle son yıllardaki kuraklık sulu tarım alanlarının daralmasına neden olmuştur.

Hayvancılık, tarımdan sonra en önemli geçim kaynağıdır ; ancak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği(koyun, keçi) yıldan yıla gerilemektedir. İlçe merkezinde koyun sürüleri görülmez olmuş, kasaba ve köylerde de oldukça azalmıştır. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği (yerli inek ve kültür ırkları) ise Çandır ve komşu ilçelere açılan mandıralar ve süt toplama merkezleri sayesinde ayakta kalmıştır.

Tarım ve hayvancılığa bağlı sanayi gelişme sürecindedir. Un fabrikaları ve süt mandırası belli başlı sanayi kuruluşlarıdır, ancak bunlar dışarıya göçü önlemek için yeterli değildir.

---

[2] İlçe Tarım Müdürlüğü verileri

Bağcılık ve arıcılık eski önemini yitirmiştir. Arazi dağılımı bakımından önemli bir yer işgal eden bağlar, bakımsız kaldıkları için ekonomik değere sahip değildirler.

İlçe ekonomik yönden belli bir gelişmişlik seviyesi yakalamıştşır. Bu seviyenin yakalanmasında yurtdışı işçiliğinin de katkısı olmuştur. Ekonomik gelişim sosyokültürel gelişimi de beraberinde getirmiştir. Okuma yazma oranı % 90'ın üzerindedir. İlköğretim okulları ve liseler yaygınlaştırılarak eğitim eksikliği giderilmeye çalışılmaktadır.(İlçede 7 ilköğretim okulu, iki lise bulunmaktadır)

TARİH:

İlçenin Eskiçağ tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte Hititler döneminde yerleşim yeri olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Yörenin milattan önceki dönemlerde de yerleşime açık olduğu tahmin ediliyor. Anadolu'nun fethinden önce de Bizans her yerde olduğu gibi Çandır'da da egemen olmuştur.

Çandır Anadolu'nun fethinden sonra, Selçuklular, Anadolu Beylikleri (Dulkadiroğulları), Osmanlı döneminde yerleşim yeri olmayı sürdürmüştür. Anadolu'ya gelen Türkmen boyları değişik zamanlarda (XII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar) Çandır ve çevresine yerleşerek yörenin Türkleşmesini sağlamışlardır.

Çandır'ın tarihinde Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bey'in oğlu Şahruh Bey'in özel bir yeri vardır. İlçedeki en eski tarihi eserlerden birisi olan Şah Sultan Hatun Türbesi , Şahruh Bey tarafından eşi adına yaptırılmıştır. Şahruh Bey Alaüddevle Bey'in aynı zamanda Bozok bölgesi valisidir. 1508-1509 yıllarında ölen Şahruh Bey şimdiki Kozan Köyü'nde ikamet etmekteydi. Çandır'da bir mescit yaptıran Şahruh Bey, bölgede yaptırmış olduğu cami, mescit, köprü ve zaviyelerle bölgenin imarına önemli katkıda bulunmuştur. 1530 yılına ait Osmanlı kayıtlarına göre; Çandır mezrasının bir kısmı, Tecirli Kabilesi'nin ekinliği olup vergi geliri sancak beyi hassı; asıl önemli kısmı Şambayadı Kabilesi'ne ait olup vergi geliri Şahruh Bey Zaviyesi ve Camii'nin vakfına aitti. Çandır XV. yüzyıl başlarında Çelebi Mehmet döneminde Dulkadiroğulları'nın Osmanlı'ya bağlılığını bildirmesiyle Osmanlı toprağı sayılmışsa da XVI. yy'daYavuz Sultan Selim döneminde tam anlamıyla Osmanlı toprağı olmuştur. Çandır'da 1558 yılında 18 Türk, 81 Hristiyan; 1576 yılında ise 40 Türk, 129 Hristiyan vergi nüfusu bulunmaktaydı.[3]

---

[3] bkz. Orhan Sakin, Bozok Sancağı ve Yozgat, Ankara 2004, s.168-169

Kozan köyünün kuruluşu da Çandır kadar eskidir. Hatta Şahruh Bey'in Kozan'da oturduğu rivayet edilir. Maraş, Elbistan ve Adana yöresinden gelen Türkmenler XV.yüzyıldan başlayarak Kozan'a yerleşmiştir. Büyükkışla'ya yerleşimler ise XVIII. yüzyılda olmuştur. Musul'dan Adana'ya daha önce gelmiş olan Türkmenlerden bazıları XVIII. yüzyılda değişik sebeplerle Adana'dan gelerek Büyükkışla'yı kurmuşlardır.Gülpınar'a yerleşimler de XVIII. yüzyıldan sonra olmuştur. Böylelikle Çandır, önemli bir Türkmen yerleşimi olmuştur.

Bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çandır 1930 yılında belediye, 1948 yıında bucak (nahiye), 20 Mayıs 1990 yılında ilçe olmuştur. 15.07.1991 tarihinde ilk kaymakamının göreve başlamasıyla hukuken elde edilen ilçelik vasfı, fiilen de uygulamaya konulmuştur.

Çandır, tarihi eserler bakımından da zengindir. İlçe merkezi içerisinde bulunan Şahruh Bey Mescidi ve Minaresi, Dulkadiroğulları zamanında yukarıda da zikrettiğimiz Alaüddevle (Bozkurt) Bey'in oğlu Şahruh Bey tarafından hicri 897, miladi 1492 yılında yaptırılmıştır.[4] Aynı yıllarda Kozan'a da Şahruh mescidi yapılmıştır.Giriş kapısında bulunan tamir kitabesine göre, Ahmet Bey oğlu Aslan Paşa tarafından 1744 yılında tamir ettirilmiştir.[5] Yine ilçede bulunan Şah Sultan Hatun Türbesi de Şahruh Bey tarafından karısı için 1500 yılında yapılmıştır.[6] İğdeli İlköğretim Okulu binası da tarihi yapılardandır.

Çandır adının nereden geldiği konusunda da değişik görüşler vardır. Oğuz Boylarından Üç-Oklar'a mensup Çavındır (Çavuldur) boyunun isminden gelmiş olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Çandır'da herkes tarafından bilinen rivayete göre, Çandır adı, " can kadar güzel, can gibi değerli" anlamına gelen "Candır" kelimesinin zamanla değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Diğer bir rivayete göre, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla Çandır'a gelen Türkler Çandır'ın güzelliğinden dolayı orada kalmak istemelerinden "Can dur." demişler, kelime zamanla değişerek Çandır şeklini almıştır.

---

[4] bkz. TC Yozgat Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Yozgat İli 2004 Yılı Çevre Durum Raporu, Yzg. 2004, s. 97
[5] bkz. Yozgat 1991 İl yıllığı
[6] bkz. TC Yozgat Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Yozgat İli 2004 Yılı Çevre Durum Raporu, Yzg.2004, s. 97

ETNİK YAPI

İlçenin etnik yapısı Anadolu'nun fethi ile şekillenmeye başlamıştır. Özellikle XIII. yy'dan sonra Orta Anadolu'nun Türkleşmesiyle birlikte Çandır yöresi de gelen Türkmenlerle Türkleşmeye başlamıştır. Özellikle Ankara Savaşı'ndan sonra bölgede bir süre hakim olan Dulkadiroğulları döneminde Türkleşme daha hızlı bir sürece girmiştir. Osmanlı'nın tekrar Anadolu'ya hakim olmasıyla Türkleşme devam etmiş, XVIII. yy'a kadar bölgeye gelen Türklerle yöre tamamen bir Türk yerleşim alanı olmuştur. Özellikle Büyükkışla ve Kozan'a XIX. yy'a kadar Türkmenler gelip yerleşmeye devam etmişlerdir.

İlçe etnik bakımdan oldukça homojen bir yapıya sahiptir. Nüfusun neredeyse tamamı yöreye değişik zamanlarda, özellikle XVI. yy'dan sonra gelmiş olan Türkmenlerden oluşur. Yörenin Türkmen boylarından oluştuğu kesindir ancak hangi Türkmen boyuna mensup olunduğu konusunda bir kesinlik yoktur.

İlçe Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da etnik açıdan bir değişikliğe uğramamıştır. Ekonomik şartların da elverişsiz olmasından dolayı dışarıya daima göç vermiş, ancak dışarıdan hiç göç alamamıştır. Bunun neticesinde de etnik yapı üzerinde kayda değer bir değişiklik meydana gelmemiştir.

İNCELEME

SES BİLGİSİ

ÜNLÜLER
(Vowels)

Yozgat-Çandır ağzında, yazı dilimizde bulunan a, e, ı, i, o, ö, u, ü temel ünlüleri yanında bazı ses olayları sonucunda ortaya çıkan Türk dilinin sekiz temel ünlüsünün ā, ē, ī, ì, ō, Ā, ÿ ,ū̄ şeklinde uzun ünlü olanları ve ă, ĕ, ĭ, i, ŏ, ö, ŭ, ü şeklinde kısa ünlü olanları da sıkça kullanılmaktadır. Konuşmalarda tesbit edebildiğimiz temel ünlüler dışındaki ünlüler şunlardır:

ā, ó, ú.

Bu ünlülerin boğumlama özelliklerini temel ünlülerin boğumlama özellikleri ile karşılaştırarak belirtelim:

ā ünlüsü: Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerdeki ince a'yı belirtmek için kullandığımız bu işaret kalınlaşmamış ve a < e değişimi ile oluşmuş bir ünlüdür.İlçemiz ağzında çoğunlukla uzun ince a şeklinde kullanılmaktadır.[7]

yimāmi < yemeğimi (4-1), dālmiş < değilmiş (6-16), ārirkene < eğirirken (1-11), ötāler < ötekiler (2-11), belāni < beleğini (3-17), dāl < değil (4-23), virecādi < verecekti (5-24), tüfā < tüfeği (6-12), gidecām < gideceğim (6-5), mār < meğer 8 6-34), ekmā < ekmeği (7-25), güvā < güvey (7-31), idecām < edeceğim (8-10), bilānden < bileğinden (8-23), dāşTi < değişti (10-5), bānirsāz < beğenirseniz (10-19), dirnānen < dernekle (14-28), inām < ineğim (16-25), eşşā < eşeğe (18-28).

ó ünlüsü: Boğumlanma noktası, ön damak ünlüsü olan ö ile arka damak ünlüsü olan o'nun ara basamağında bulunan kalınlaşmış bir ö (ó < ö) ya da incelmiş bir o (ó < o) sesidir. İlçemiz ağzında daima kalınlaşmış bir ö (ó < ö) olarak karşımıza çıkar. Bunun sebebi ise daha çok, yanlarındaki ünlüleri kalınlaştırma etkisi olan k, g, ğ, h, ñ ünsüzleridir :[8]

ḳómdük < gömdük (5-35), ġótürüllerdi < götürürlerdi (4-24), ḳór < kör (4-3), ḳȫden < köyden (20-26), ḳótü < kötü (5-22), ḳȫte < köfte (4-21), ġórdükçe (gördükçe (4-15), ḳóve < köye (21-3), ġónül < gönül (10-6), dókerik < dökeriz (1-10), ġórümcem < görümcem (2-2), ġóçerdik < göçerdik (24-1), ḳȫpū̄nü < köpüğünü (29-6), dóḳúmde < dökümde (28-16), ḳóprünüñ < köprünün (30-11), ġóre < göre (1-3), úȫlere < köylere (4-27), ġótürüyüm < götüreyim (3-16), ġózleri < gözleri (3-50),

---

[7] Bu ünlüyü Tuncer Gülensoy ạ ile (bkz. KYA, s. 19-20), Zeynep Korkmaz **a** (siyah punto a) ile (bkz. NYA, s.31), Ahmet Günşen á ile (bkz. KIRYA, s. 18)göstermiştir.

[8] Bu ünlüyü Zeynep Korkmaz **o** (siyah punto o) şeklinde göstermiştir. (bkz. NYA, s. 33) Bu ses Orta Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

ġósdetdi < gösterdi (14-53), ġórürük < görürüz (4-17), úómbe < kömbe (7-33), ġózüne < gözüne (29-6).

ú ünlüsü: İlçemiz ağzında yaygın bir kullanıma sahip olan, kalınlaşmış bir ü sesidir. Kapalı bir ünlüdür. Kalınlaşması yanlardaki damak ünsüzlerinin etkisi iledir.[9]

türúú < türkü (4-19), ġúzelidi < güzeldi (4-8), ġúzēlce < güzelce (4-8), yúñ < yün (4-36), ġúzledimiydi < güzledimiydi (10-2), ġún < gün (1-2), öñúmüze < önümüze (1-10), ġúzellerini < güzellerini (1-11), ġúnah (25-4), dóḳúmde < dökümde (28-16) ġúdüyor < güdüyor (28-18)…

UZUN ÜNLÜLER

(Long vowels)

Türkçede ünlüler uzunluk ve kısalıklarına göre sınıflandırılmamıştır.İlçemiz ağzında her ünlünün uzunu ve kısası vardır. Uzun ünlüler, boğumlanma süreleri,normal ünlülerin boğumlanma süresinden daha uzun olan ünlülerdir.Bir ünlünün oluşmaya başladığı an ile bittiği an arasındaki süre onun kısalık ve uzunluğunu gösterir.Yozgat-Çandır ağzında çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ünlü uzamaları meydana gelmektedir. Bölgemiz ağzında uzun ünlülerin oluşma sebepleri şunlardır:

1-Ünsüz düşmesi ile

2-Hece kaynaşması (contraction) ile

3-Çift ünlülerin kaynaşması ile

1- Ünsüz Düşmesine Bağlı Uzun Ünlüler:

Bölgemiz ağızlarında g, ğ, h, k / ú, n, v, y,f,z ünsüzlerin kelime içinde veya sonunda düşerek ya da eriyerek kaybolduklarında kendilerinden önceki ünlüyü uzattıkları görülmektedir.

h düşmesiyle uzun ünlü:

āmet < Ahmet (10-7), fēmi < Fehmi (6-41), rāmed (2-13), şēre < şehre (8-3), ġāveyi < kahveyi (10-22)…

ğ düşmesiyle uzun ünlü:

Āretmen < öğretmen (5-2), Ārendig < öğrendik (5-16), ālayı ālayı < ağlaya ağlaya (4-13), dōru < doğru (4-13), dālara < dağlara (8-4), āzını < ağzını (3-14), ā

[9] Bu ünlüyü Tuncer Gülensoy ụ ile (bkz. KYA, s.22), Zeynep Korkmaz **u** (siyah punto u) (bkz. NYA, s.33-34) göstermiştir.

< ağ (3-19), çìnese < çiğnese (18-41), bōyallar < boğarlar (6-17), ġānıcı < kağnıcı (22-4), sālamıdı < sağlam idi (18-44), yāmır < yamır (18-47), ūraşdıḫ < uğraştık (15-5), bā < bağ (16-1), sālıḫ < sağlık (4-17), dìnek < değnek (1-7), ēri < eğri (7-25), sādım < sağdım (5-29), ōluylan < oğluylan (20-39), ìde < iğde (19-27), ìne < iğne (19-21), yā < yağ (26-3)…

y düşmesiyle uzun ünlü:

gìdirsem < giydirsem (3-11), ḳōlere < köylere (4-27), hābe < heybe (4-41)[10], şì < şey (10-17), pìgamberiñ < peygamberin (10-20), ìlesin < eylesin (6-13), ġúvā < güveyi (7-32), alìküm selam < aleyküm selam (23-4), zìnep < zeynep (10-9)…

k / ú düşmesiyle uzun ünlü:

çōdu < çoktu (4-10), āşama < akşama (3-14), Āsüzleri < öksüzleri (21-20), yōdu < yoktu (1-21), günnūken < günlükken (13-3), ġaçacādım < kaçacaktım (6-20), susuzlūnan < susuzlukla (13-16), ġundānan < kundakla (14-55), yatānan < yatakla (4-38 9, öylelìnen < öylelikle (15-35)…

v düşmesiyle uzun ünlü:

dĀdü < dövdü (5-17), sĀdü < sövdü (6-36), sēmiş < sevmiş (17-27)…

n düşmesiyle uzun ünlü:

ìşallah < inşallah (4-16) vb.

f düşmesiyle uzun ünlü:[11]

ḳōte < köfte (4-21), Ākelendim < öfkelendim (9-11)…

z düşmesiyle uzun ünlü:

bu ne ġī < bu ne kız (7-4)[12].

2-Hece Kaynaşması (contraction) Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler:

Bölgemiz ağızlarında , bu tip uzunluklar g / ğ, h, k, n, v, y gibi düşmeye elverişli ünsüzlerin, iki ünlü arasında yumuşayıp kaynaşarak, uzun bir ünlü haline dönmesiyle oluşmuştur.Çandır Ağzı'nda hece kaynaşması ile oluşan uzun ünlüler diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi oldukça fazladır.[13] Bölgemiz ağızlarındaki örnekleri şu şekildedir:

---

[10] krş. Tuncer Gülensoy, s.25 "hēbe (51-62)". Çandır ağzında ünlü uyumunun bozulması da görülmektedir.

[11] krş. Ahmet Günşen , KIRYA, s.25, Zeynep Korkmaz, NYA, s.38

[12] krş. Tuncer Gülensoy,KYA, s.25 " nōldu ġū (46-128)"

[13] bkz. Tuncer Gülensoy, KYA, s.23-24, Zeynep korkmaz, NYA, s.37, Ahmet Günşen, KIRYA, s.23-24.

h'li hecelerin kaynaşmsıyla:

şìt < şehit (9-9), zabā < sabaha (23-14), sābısı < sahibi (9-12), padişāñ < padişahın (3-1), irāt < rahat (18-49), allām < allahım (4-31), zabānan < sabahleyin (2-8), tōmunu < tohumunu (1-2), sāp < sahip (6-39), dezgāmıza < tezgahımıza (1-14)

y'li hecelerin kaynaşması:

ìsini < iyisini (11-31), ìlik < iyilik (5-23), úõn < köyün (3-7), sìt < seyit (15-34), hūge < höyüğe (21-6), dì < diye (1-15), bi şìmiz < bir şeyimiz (22-2), ìce < iyice (1-5), şikāt < şikayet (18-15), hiḱā < hikaye (11-21).

ğ' li hecelerin kaynaşması:

i'nā < ineği (4-22), ajlīndan < açlığından (5-34), utandīndan < utandığından (10-18), everecìk < evereceğiz (10-10), sār < sağır (14-33), sevdì < sevdiği (11-23), barnānı < parmağını (14-62), hırsızlīmdan < hırsızlığımdan (13-6), balī < balığı (13-11), ġucāma < kucağıma (9-5), aşşā < aşağı (9-3), erìni < eriğini (25-17), bayrā < bayrağı (25-3), börē < böreği (10-16), pislìni < pisliğini (11-11), gücücūm < küçücüğüm (10-30), ayāna < ayağına (10-29), babayìdidi < babayiğitidi (21-19), çocū < çocuğu (3-1), yēni < yeğeni (26-7), sīr < sığır (21-9), doŋudūmuz < dokuduğumuz (1-19), çō < çoğu (22-10), çekdìni < çektiğini (17-39), māza < mağaza (28-17), bulaşī < bulaşığı (18-45), sifillìmiz < sefilliğimiz (18-49), yōrt < yoğurt (18-33), ādı < ağıdı (10-27), gĀslük < göğüslük (10-28)…

v'li hecelerin kaynaşmasıyla:

dĀşüp < dövüşüp (4-45), oŋlāyı < oklavayı (5-28), ēmiz < evimiz (2-1), dĀñ < dövün (6-19), ġōyollar < kovuyorlar (26-6).

g'li hecelerin kaynaşmasıyla:

Ān < o gün (9-11), evelḳún < evelkigün (23-32), bĀndür < bu gündür (9-11), ümmūsünüñ < ümmügülsümün (3-54), nĀrek < ne görek (3-6).

k'li hecelerin kaynaşmasıyla:

yamaşdā < yamaçdaki (10-18), varacīñ < varacaksın (10-15), ötá < öteki (14-9)[14], de'lānnı < delikanlı (11-19), bahcedā < bahçedeki (2-4), bilecìn < bileceksin (19-9).

3-Ünlü Karşılaşmasından Doğan Uzun Ünlüler:

evrācı < evre ağacı (18-17), nìdek < ne edelim (metin dışı).

[14] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA, s.37 "ötālerden (4-34)"

Yozgat – Çandır ağzında, fiillerin soru çekimlerinin anlam ve görevleri vurgulu uzun söyleyiş ile sağlanır:

indì < indin mi ? (5-40), düştū̃ < düştün mü ? (5-40).

4- Arapça ve Farsça olup da, yazı dili vasıtasıyla bölgemiz ağızlarına girmiş olan bazı kelimelerde, uzunluklar olduğu gibi devam etmektedir:

müsāde < Ar. müsâade (11-24), māşım < Ar. maâşım (14-14).

KISA ÜNLÜLER

(Short vowels)

Türkçede normal uzunluktaki ünlülerin boğumlanma sürelerinden daha kısa bir sürede boğumlanan ünlülere “ kısa ünlüler ” diyoruz. Kısa ünlülerin oluşmasında başlıca sebepler şunlardır:

1-Yalın ya da eklerle uzatılmış olan iki veya daha fazla heceli kelimelerin açık veya kapalı ve vurgusuz olan son hecelerindeki ünlülerin kısaldığı görülmektedir:

hanımınĭn (3-9), onŭn (2-2), annadıyĭm (5-1), ayakġabısınĭ neyi (4-14), gelinin (29-4).

2-Yalın ya da eklerle uzatılmış olan iki veya daha fazla heceli kelimelerin açık ve vurgusuz olan orta hecelerindeki ünlülerin kısaldığı görülmektedir.

avradıyĭnan (7-26), suyŭnan (7-14), ġayseriye (5-19), rüyayĭmış (5-40), yanĭna (6-18), vurŭrum (6-22), çıɸarĭrıɸ < çıkarırız (1-5).

3-Yanyana gelen iki kelimeden birincisinin son sesi ünsüz ile bitiyor, ikincisi ünlü ile başlıyorsa, birinci kelimenin son hecesindeki ünlü kısalır.

onŭñ˘uçun < onun için (9-17), ġabŭl˘olmuş (3-55), ġazanĭñ˘içine (1-16), dedesinin˘adı (27-8).

4-Yanyana gelen iki kelimeden birincisinin son ses ünlüsü ile ondan sonra gelen kelimenin ön ses ünlüsü çift ünlü durumuna geldiklerinde, birinci ünlü düşmediği taktirde kısalır:

şi˘itmedi (7-2), bi˘arada (27-12), nĕ˘alıyım (8-11), elimĕ˘alıncı (6-12), onuncŭ˘ayda (1-4), bŭ˘ōlan (26-6), daşĭ˘alsam (3-11), hacĭ˘āmed (9-21), müslümĕ˘ālanı (21-21), nĕ˘āzıyor (18-12), yirmi˘ün (1-3).

İKİZ ÜNLÜLER

(Diphtong)

Bünyesinde iki ünlü ses bulunduğu hâlde iki ayrı hece oluşturmayan sesler "ikiz ünlü" (diphthong) adını alır. İkiz ünlünün oluşabilmesi için iki ünlünün aynı hece içinde bulunması gerekir.

Türkçede genellikle yalın ya da eklerle genişletilmiş kelimelerin iç seslerinde ve ünlüler arasında bulunan ğ, h, v, y, ünsüzlerinin erimeleri sonucu oluşurlar.

İkiz ünlülerin ikinci öğeleri birinci öğelerine göre dar ve süreksizse bunlara " alçalan ikiz ünlüler ", birinci öğeleri ikinci öğelerine göre daha dar ve süreksizse, bunlara " yükselen ikiz ünlüler " adı verilir. Bazı durumlarda her iki öğenin baskı şiddetleri aynı kalırsa, bunlara " eşit ikiz ünlüler "adı verilir. Bölgemiz ağızlarında karşılaştığımız ikiz ünlü türleri şunlardır:

1-Eşit ikiz ünlüler (Neutral diphtong): Bünyesinde aynı türden iki ünlü barındıran ikizünlülerdir: (ünlü+ünlü: a˘a, e˘e, ü˘ü, u˘u).

sı˘ır < sığır (28-18), dü˘ür < dünür (28-9), büyü˘ü < büyüğü (3-7) dü˘ün < düğün (3-8)[15], a˘añ < ağan (7-9),urupla˘a < uruplağa (18-48).

2-Alçalan ikiz ünlüler (Falling diphtong) : İkinci unsuru birinciye göre daha dar ve kısa olan ünlülerdir.(ünlü+yarım ünlü: o˘u, a˘u, a˘i, a˘ı)

yo˘urt < yoğurt (18-33)[16], ya˘ı < yağı (25-17).

3-Yükselen ikiz ünlüler (Rising diphtong): İkinci unsuru birinciye göre daha geniş olan ünlülerdir. (yarım ünlü+ünlü: i˘e, u˘a, ı˘a).

ci˘erim < ciğerim (17-40), pu˘ardan < pınardan (14-70), cacı˘a < cacığa (25-19).

ÜNLÜ UYUMU

(Vowel harmony)

Ünlü uyumu, bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık ba kımından birbirine uymalarıdır.Türkçe kelimelerin ses özelliklerinden en belirgin olanı ünlü uyumudur. Bölgemiz ağzındaki ünlü uyumu,

---

[15] krş. Zeynep Korkmaz, NYA, s.43 "d**uu**ń (2-14)"
[16] bkz. Tuncer Gülensoy, KYA, s.30 "yourd (38-2)"

1-Kalınlık - İncelik Uyumu

2-Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu, olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır.

KALINLIK İNCELİK UYUMU

(Dil Benzeşmesi)

Kelimelerin ilk hecesinde kalın ünlü varsa diğer hecelerinde de kalın, ilk hecelerinde ince ünlü varsa diğer hecelerinde de ince ünlü bulunması olayıdır.Bölgemiz ağızlarındaki kelimelerde kalınlık-incelik uyumu, bazı özel durumlar haricinde, oldukça kuvvetlidir.

Bazı ekler ile son çekim edatları, bölgemiz ağızlarında yoğun bir şekilde dil benzeşmesine uymaktadır.

a) Yazı dilimzde genellikle ince şekliyle kullanılan -leyin zaman zarfı eki ünlü uyumuna uymaz. Fakat bölgemiz ağızlarında kalın sıradan kelimelerle birleşirken bazen kalın sıradan bazende ince sıradan gelerek ünlü uyumu kuralına uyar.

āşamınan < akşamleyin (4-18), zabānan < sabahleyin (2-8), vaǧıtlayı (23-2).

b) Son çekim edatı “ile” kalınlık-incelik uyumuna uyarak -la /-le,-lan /-len, -nan /-nen,-ilen /-ılan,-lan /-len şekilleriyle kullanılır.[17]

bunnan < bunun ile (15-5), ōluylan < oğlu ile (20-31), sovanınan < soğan ile (18-48), halamınan < halam ile (10-8), adamınan < adam ile (11-7), bacımınan < bacım ile (4-45). ġānıynan ġötür (22-21), padişān ̮ōluylan < oğlu ile (20-39), davılınan davul ile (25-7), anañınan çoǧ ̮ otururduǧ anan ile (28-2), çalgıyınan neyinen ìce oynadılar < çalgı ile (4-11), arabayınan gelirdik < araba ile (2-16).

c) Yazı dilimizde son ses incelmesi ile uymu bozulmuş olan “hani” kelimesi hanı şekliyle uyuma girer:[18]

hanı benim ġızım < hani benim kızım (18-38).

ç) i- cevheri fiilinin çekimlerinde kalınlık-incelik uymuna uyduğu görülüyor.

var ̮ıdı (2-3), canım ̮ıdı (4-1), ġız ̮ıdım (13-9), topal ̮ıdı (11-6), yō sa (9-14), saf ̮ıdı (5-2), damdaydı (9-2), datlıydı (2-12), davıl ̮ıdı (4-32), ġansız ̮ıdım (5-29), yaǧın ̮ıdı (2-2), varısa (6-8), yōsa (6-21), olursa (14-15), yazıcıydım (23-

[17] bkz. Ahmet Günşen, KIRYA, s.33.
[18] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA, s.47.

15), ōlumuzumussuñ (21-4), varımış (3-1), rüyayĭmış (5-40), ġardaşımış (14-36), adamımış (11-31), zor˘udu (18-37).

d) Yazı dilimizde ünlü uyumuna uymayan bazı kelimeler bölgemizde ünlü uyumuna uyarak kullanılmaktadır.

anam didi ki < annem dedi ki (7-29), ġardaşımış < kardeş imiş (14-36), almasını < elmasını (25-17).

e) i- yardımcı cevher fiili ile kurulan ve yazı dilimizde ünlü uyumunun dışında dışında kalan iken zarf fiilinin ekleşmiş şekli bölgemiz ağzında az da olsa -kana şeklinde görülür ve ünlü uyumuna uyar :

satakana < satarken (23-1).

f) Yabancı dillerden geçen ve ünlülerin kalınlık-incelik sırası yönünden Türçenin dil benzeşmesi kuralına aykırı olan kelimeler, büyük ölçüde dil benzeşmesine uydurularak kullanılır.Bu benzeşme iki yol ile gerçekleşir:

1-İlerleyici ünlü benzeşmesi ile:

vaǰıt < vakit (3-10), otobus < otobüs (28-2), faǰırım < fakirim (10-8), zatı < zaten (2-11), fapırġā < fabrika (4-44), mahana < bahane (28-7), ġıymatlıydı < kıymetliydi (25-3), ezeni < ezanı (14-64), sandalyıya < sandalyeye (10-16), hatiresine < hatırasına (9-15), mezer ardı < mezar ardı (metin dışı, yer ismi)

2-Gerileyici ünlü benzeşmesi ile:

üş deneyik < üç tane (14-56), ıstanbıla < istanbul'a (2-4), nışannılı < nişanlı (2-13), pölüsü < polisi (5-18), hüsüsü < hususi (4-27), ısmayılıñ < İsmail'in (9-13)[19].

KALINLIK İNCELİK UYUMUNUN BOZULMASI

Bölgemiz ağızlarında kalınlık-incelik uyumu sağlam olmakla birlikte, bazı durumlarda bozulmaktadır. bunun başlıca sebebi ise, bazı ünlülerin yanlarındaki ünlüleri kalınlaştırma veya inceltme etkisidir.[20] bölgemizde k, g, ğ , ñ, h ünsüzleri, yanlarındaki ünlüleri kalınlaştırarak bulundukları kelimelerde ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmaktadırlar. Kalınlaştırma olayı ön, iç ve son seslerde değişik bir durum göstermektedir:

[19] krş. Emin Kalay, EİA, s.23 "ismeyil (25-230)" ilerleyici benzeşme yolu ile.
[20] bkz. Tuncer Gülensoy, KYA, s.33

1. İlk hecede ünsüz olarak ú- < k-, ġ- < g- ; ünlü olarak da ó < ö, ú < u şeklinde bir kalınlaşma görülür:

úȫlere < köylere (4-27), ġótürüyüm < götüreyim (3-16), ġózleri < gözleri (3-50), ġún < gün (3-8), ġósdetdi < gösterdi (14-53), ġórürük < görürüz (4-17), úómbe < kömbe (7-33), úȫte < köfte (4-21), ġúzellìñe < güzelliğine (5-9), ġózüne < gözüne (29-6), ḳómdük < gömdük (5-35), ġótürüllerdi < götürürlerdi (4-24), ḳór < kör (4-3), ḳȫden < köyden (20-26), ḳótü < kötü (5-22), ġórdükçe (gördükçe (4-15), ḳóve < köye (21-3), ġónül < gönül (10-6), dókerik < dökeriz (1-10), ġórümcem < görümcem (2-2), ġóçerdik < göçerdik (24-1), ḳȫpn̄ünü < köpüğünü (29-6), dóḳúmde < dökümde (28-16), ḳóprünüñ < köprünün (30-11), ġóre < göre (1-3).

2. Bu durum iç seste fakat hece başlarında bulunan ve yalnız ü ünlüsü ile hece kuran k-, g-, ñ- ünsüzleri için de geçerlidir:

úúnde < günde (28-14), ġúzellìñe < güzelliğine (5-9), ġúzelidi < güzeldi (4-8), ġúzēlce < güzelce (4-8), ġúzledimiydi < güzledimiydi (10-2), ġún < gün (1-2), öñúmüze < önümüze (1-10), ġúnah (25-4), ġúzellerini < güzellerini (1-11), dóḳúmde < dökümde (28-16) ġúdüyor < güdüyor (28-18)…

3. Bunun yanında -k-, -g-, -ğ- ünsüzleri yalnız ö ve ü ünlüleri değil e ve i ünlülerini de etkisi altına alıp bir değişme ve ile yarı kalın ünlü haline dönüştürmektedir. Bu kalınlaştırma etkisi bu ünsüzlerin düşmeleri veya hece kaynaşması sonucu eriyerek meydana gelen uzun ünlü içine katıldıklarında da devam etmektedir:

a, ā < e değişimi ile:

gerdaḫ < gerdek (11-23), davemizden < davamızdan (15-11), ḫābe < heybe (4-41), dádi < değdi (15-8), áleşiyoñ < eğleşiyorsun (30-8), árirdim < eğirirdim (18-26), dövecá< döveceği (1-7), cingan < çingene (8-7), ilánde < leğende (29-3).. yimāmi < yemeğimi (4-1), dālmiş < değilmiş (6-16), ārirkene < eğirirken (1-11), ötāler < ötekiler (2-11), belāni < beleğini (3-17), tüfā < tüfeği (6-12), ekmā < ekmeği (7-25), güvā < güvey (7-31), bilānden < bileğinden (8-23), dāşTi < değişti (10-5), bānirsāz < beğenirseniz (10-19), dirnānen < dernekle (14-28), inām < ineğim (16-25), eşşā < eşeğe (18-28).

Bu gruba dahil edebileceğimiz bir değişim ve ünlü uyumu bozulması da gelecek zaman çekimlerinde ekinde görülür:

gidecám < gideceğim (14-55), gönderecám < göndereceğim (20-19), diyecám < diyeceksin (6-40), virecādi < verecekti (5-24), idecám < edeceğim (8-10).

i < ı değişimi ile:

yarin < yarın (10-22), ġarin < kayrı (9-15), sali < Salı (metin dışı derleme). ġahirli < kahırlı (29-10), hatiresine < hatırasına (9-15),

ö < u değişimi ile:

möhdaç < muhtaç (16-19).

e < a değişimi ile:

zemanı < zamanı (18-34), ġader < kadar (11-2), ġ arer < karar (metin dışı derleme).

4. bölgemiz ağzında bazen, kelime başında ünlü türediği zaman, uyumun dışına çıkıldığı görülmektedir:

irasladı < rastladı (15-15), irahatımı < rahatımı (6-47).

UYUM DEĞİŞMESİ

Uyum değişmesi, bir kelimenin ünlülerinin, tamamen kalınlaşması veya incelmesidir.Bölgemizde örnekleri pek fazla değildir:

havaslansıñ < heveslensin (18-26)[21], yuñu < yünü (14-38), çaman < çemen (metin dışı), zöhür < sahur (metin dışı).

DÜZLÜK YUVARLAKLIK UYUMU

(Dudak Benzeşmesi)

Türkçe bir kelimede düz (a, e, ı, i) ünlülerden sonra düz; yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlülerden sonra ya dar - yuvarlak (u, ü) vey
a düz - geniş (a, e) ünlülerinin bulunabilmesi olayıdır.

1. Bölgemiz ağızlarına yazı dili yoluyla girmiş olup da ikinci ve daha sonraki hecelerinde geniş yuvarlak vokal (o,ö) taşıyan yabancı asıllı kelimeler bile bu kurala uyarak geniş yuvarlak ünlülerini dar yuvarlak ünlülere çevirmişlerdir:[22]

toŋtur < doktor (15-26), horuz < horoz (20-35), hoturaf < fotoğraf (metin dışı derleme).

2. i-yardımcı cevher fiilinin çekimlerinin düzlük-yuvarlaklık uyumu kuralına uyduğu görülür.[23]

---

[21] bkz. Ahmat Günşen, KIRYA, s.38 “havas” (II-24)
[22] bkz. Ahmet Günşen, KIRYA, s.39
[23] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA, s.54, Ahmet Günşen, KIRYA, s.39

var˘ıdı < var idi (2-3), canım˘ıdı < canım idi (4-1), ġız˘ıdım (13-9), topal˘ıdı (11-6), yō sa (9-14), saf˘ıdı (5-2), damdaydı (9-2), datlıydı (2-12), davıl˘ıdı (4-32), ġansız˘ıdım (5-29), yaḫın˘ıdı (2-2), var˘ıdı (2-3), zor˘udu (18-37).

3-Dudak ünsüzlerinin ve r ünsüzünün tesiriyle yuvarlak ünlüler düzleşme göstermektedir.[24]

yımırta < yumurta (10-10), çabıḫ < çabuk (4-22), avlısına < avlusuna (7-21), davıl < davul (4-26), yavız < yavuz (6-38), çavışa < çavuşa (6-46), yavrım < yavrum (3-70), gâvıra < gavura (15-12), hamırını < hamurunu (16-24), davılınan < davulla (25-7), davıd < davut (14-59), avıca < avuca (14-26), avısdırya < Avusturya (23-27), bıran < burhan (13-4), mahmıT < Mahmut (13-8), yāmır < yağmur (18-47).

4- Son çekim edatı olan “ile” uyum ve şekil değiştirerek dudak benzeşmesine uymuştur:

suyŭnan < su ile (7-14), bunnan < bunun ile (15-5), avradĭynan < avradı ile (7-26), ōluylan < oğlu ile (20-31), anasıynan < anası ile (13-12), daşıynan < taşı ile 8 8-12), sovanınan < soğan ile (18-48), halamınan < halam ile (10-8), adamınan < adam ile (11-7).

5- Bölgemiz ağızlarında bazı kelimeler ses hadiselerine uğrasalar bile, düzlük-yuvarlaklık uyumu kuralına uyarlar:

urufunu < ruhunu (11-3), urusyadan < rusyadan (22-10), ireşberlik < reşberlik (30-1), hepisini < hepsini (4-17).

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

(Vowel gradation)

Dildeki bütün değişiklikler gibi ses değişmeleri de şüphesiz daha çok ve daha önce konuşma dilinde görülür. Çeşitli ağızlarda her zaman sayılamayacak kadar çok ses değişmeleri ile karşılaşırız. Esasen ağızları ağız yapan, onları birbirinden ayıran şey de bu ses değişmeleridir. Yazı dilinde ise konuşma dilindeki kadar ses değişmeleri ile karşılaşılamaz[25]. Metinlerimizde tespit ettiğimiz ünlü değişmeleri şu şekildedir:

---

[24] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA, s.55
[25] Muharrem Ergin, TDB, İst., 1997, s.79

1.Kalın Ünlülerin İncelmesi: Bölgemizde seyrek görülen bu değişim çoğunlukla uyum bozulmasına da yol açar:

a) i < ı değişmesi:

ġahirli < kahırlı (29-10), hatiresine < hatırasına (hatırına?) (9-15), yarin < yarın (10-22), ġarin < kayrı (9-15), sali < Salı (metin dışı derleme).

b) e < a değişmesi:

zemanı < zamanı (18-34)[26], karer < karar (1-35), dene < tane (5-26), ezeni < ezanı (14-64), dāvemizden < davamızdan (15-11), ġader < kadar (5-25).

c) ü < u değişmesi:

hüsüsü < hususi (4-27)[27], türüs < turist (metin dışı derleme).

ç) i < a değişmesi:

ayniye < aynaya (15-17), liriya < liraya (14-37).

d) ö < o değişmesi:

pölüsü < polisi (5-18).

2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması:[28]

a) í, ı < i değişmesi:

ısmayılıñ < İsmail'in (9-13), nışannılı < nişanlılı (14-33), hanı < hani (5-3), ısdambullu < İstanbullu (24-8), ıhdiyarıdı < ihtiyar idi (22-26)[29], vaþıt < vakit (3-10),

b) u, ú < ü değişmesi:

otobuza < otobüse (4-13), yúñ < yün (4-38), ġún < gün (3-8), lutuya < lütfiye (13-9), ġúzellìñe < güzelliğine (5-9), türkú < türkü (4-19).

c) , a,ā < e değişmesi:

ārirdim < eğirirdim (16-8), hābe < heybe (4-41)[30], gerdaþ < gerdek (11-23), cingan < çingene (8-7), havaslansıñ < heveslensin (18-26), ġardaş < kardeş (14-36), ġuvadım < kuvvetim (22-11), mahana < bahane (28-7), dālim < değilim (6-10), eşşā < eşeğe (18-28), bahcedā < bahçedeki (2-4), bölā < bölüğe (23-17), na zaman < ne zaman (8-2).

ç) o, ó < ö değişmesi :

---

[26] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA, s.57 "zeman (25-5)"
[27] krş. Tuncer Gülensoy, KYA, s.36 "husüsü (51-91)"
[28] Anadolu ağızlarındaki örnekler için bkz. NYA,s.58; KYA, s.36-37; KIRYA, s.41-42.
[29] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA, s.58
[30] krş. Emin Kalay, EİA,s.32 "hìbeyi (24-100)" geniş ünlülerin daralmasında işlenmiş.

úõte < köfte (4-21), úõmbe < kömbe (7-33), götürüyüm < götüreyim (3-16), ġózleri < gözleri (3-50), úõlere < köylere (4-27).

3. Geniş Ünlülerin Daralması:

a) u < o değişmesi:

horuz < horoz (20-34), buynuzunu < boynuzunu (12-18)[31], ġuzandan < kozandan (25-5), sufruya < sofraya (18-34).[32]

b) ı, i < e değişimi:

imin < Emin (5-26), ilti < elti (18-14),diyinci < deyince (2-11), yimende < Yemen'de (21-1), nire < nere (21-7), vir < ver (3-74), idenner < edenler (3-64), gice < gece (3-8), virip < verip (3-7), sandalyıya < sandalyeye (10-16), yimek < yemek (12-5), sil < sel (13-8), kesilinci < kesilince (14-72), itdi < etti (14-66), irkekler < erkekler (14-63), yiñi < yeni (14-35), ile < ele (10-8), zìnep < zeynep (10-9), dirkene < derken (9-6), giride < geride (14-56), niriye < nereye (14-46), bilim < belim (16-14), giç < geç (15-25), işmiye < içmeye (15-11), irkenden < erkenden (14-72), afidersiñ < afedersin (25-4), hisabı < hesabı (18-40), biyaz < beyaz (17-38), inişdemiñ < eniştemin (28-1), makgemiye < mahkemeye (5-37), patatiz < patates (4-21)[33], hirk < herk (metin dışı derleme).

c) ı < u değişimi:

hamırını < hamurunu (16-24), çavışı < çavuşu (16-23), gâvıra < gavura (15-12), davılınan < davulla (25-7), yavrım < yavrum (3-70), yımırta < yumurta (10-10), yavız < yavuz (6-38), avlısına < avlusuna (7-21), çabıŋ < çabuk (4-22), davıd < davut (14-59), avıca < avuca (14-26), avısdırya < Avusturya (23-27), bıran < burhan (13-4), mahmıT < Mahmut (13-8), yāmır < yağmur (18-47).

ç) ı, i < a değişmesi:

atıncı < atınca (12-4), masıya < masaya (12-6), ızar ızar < azar azart (12-7), sallayıncı < sallayınca (12-17), odıya < odaya (14-67), atıyım < atayım (9-7), hafdıya < haftaya (20-34), annatmıya < anlatmaya (11-21), liriya < liraya (14-37), almıya < almaya (16-30), asıyım < asayım (17-9), varıncı < varınca (9-19), sırıya < sıraya (18-19), çalışmıya < çalışmaya (2-4), antalyıya < Antalya'ya (4-12), arabıya

---

[31] krş. Zeynep Korkmaz,GBAA, s.44 "buinuz Af. Din. (32-2)"
[32] bkz. Ahmet Günşen, KIRYA, s.43
[33] krş. Tuncer Gülensoy, KYA, s.37 "patetis (33-4)"

< arabaya (4-12), ġameriya < kameraya (4-11), anıya < anaya (5-8), çalışı çalışı < çalışa çalışa (14-17), cihiz < cihaz (Ar.) (4-34).

4. Dar Ünlülerin Genişlemesi:[34]

a) ö < ü değişimi:

böyükġışlanıñ < Büyükkışlanın (25-15), gözeli < güzeli (18-38), hökümet < hükümet (18-10).

d) o < u değişimi:

osandım < usandım (9-14), şō < şu (metin dışı derleme).

5. Düz Ünlüleri Yuvarlaklaşması:[35]

a) ü,u < i değişimi:

pölüsü < polisi (5-18), uçun < için (21-20), hüsüsü < hususi (4-27), ġarabüber < karabiber (12-7), düzülmüşler < dizilmişler (15-25 9.

b) u < a değişimi:

şuruya < şuraya (9-3), oruya < oraya (26-3), sufruya < sofraya (18-34), sormuya < sormaya (23-4), yutuyum < yutayım (17-6), buruya < buraya (4-14).

c) u < ı değişimi:

pu˘ardan < pınardan (14-70),

ç) o < a değişimi.

boba < baba (3-34),

6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:[36]

a) ı < u değişmesi:

mırat < murat (29-5), mısġalı < muskalı (10-14), mısa < musa (7-24), yımırta < yumurta (28-14), hamırını < hamurunu (16-24), pambī < pamuğu (6-27), savırıllar < savururlar (3-33), çabıḫ < çabuk (4-22), avlısına < avlusuna (7-21), davıl < davul (4-26), yavız < yavuz (6-38), çavışa < çavuşa (6-46), yavrım < yavrum (3-70), gavıra < gavura (15-12), hamırını < hamurunu (16-24), yāmır < yağmur (18-47).

b) i < ü değişimi:

fasilye < fasülye (26-3), bilişirken < bölüşürken (9-4), minasip < münasib (metin dışı derleme).

c) i < ö değişimi:

bilişirken < bölüşürken (9-4), çizemedim < çözemedim (9-8).

---

[34] Anadolu ağızlarındaki örnekleri için bkz. KIRYA, s.43-44; KYA, s.37-38;NYA, s.60-61.
[35] bkz. KIRYA, s.43; KYA, s.38; NYA, s.61-62.
[36] bkz. KIRYA, s.45-46; NYA, s.63, KYA, s.39.

ÜNLÜ DÜŞMESİ

(Elision)

Yozgat Çandır Ağzında genellikle vurgusuz olan orta hece ünlülerinin kısaldığı ve bazen düştüğü görülür. Düşen ikinci ve bazen üçüncü hece, açık hecedir. Bölgemiz ağızlarında tespit edebildiğimiz başlıca ünlü düşmesi türleri ve sebeplerini şu şekilde gösterebiliriz:

1. Akıcı ve yarı ünlü durumunda olan bir ünsüz ile akıcı, yarı ünlü, sızıcı yahut patlayıcı ünsüzlerden biri arasında bulunan ve açık bir heceden sonra gelen dar, açık hece ünlüleri çoğu zaman düşer:[37]

mahliye < mahalleye (5-14), delleniridi (2-12), burda < burada (6-2), indirrik < indiririz (1-17), orda < orada (1-5), yanna < yanına (21-14), ġarnıma < karınıma (22-5), ‘öldürrüm < öldürrüm (15-32), ‘ayırrıþ < ayırırız (1-11), ġaynımıñ < kayınımın (15-33),şurdan < şuradan (11-8).

2. Ünlü ile biten bir kelimeden sonra, yine ünlü ile başlayan bir kelime gelir ve iki kelime arasında bağlantı kurulursa, ilk kelimenin son hecesindeki ünlü düşer, ikinci kelimenin ön ses ünlüsünü kendi hecesi içine alır:

n˘ola < ne ola (5-23), virir m˘ola < verir mi ola (3-12), alt˘avradınan < altı avratla (16-1).

3. Birleşme halinde iki kelime çok heceli yeni bir kelime meydana getirirken, yeniden bazı büzülmelere uğrar. Bu büzülme sırasında iki kelimeden birisinin son veya ilk ünlüsü düşer:

yimbeş < yirmi-beş (30-6), ġayınnamdan < kayın-anamdan (14-54), ġaynanam < kayın-anam (2-1).

4. Bölgemiz ağızlarında, yazı dilimizdeki 3. teklik şahıs iyelik eki almış isimlerin sonuna zamir n’si ile gelen yükleme halinin Eski Türkçe’de bütün iyelik eklerinden, Eski Anadolu Türkçesi’nde de sadece 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra gelen -n yükleme hali eki ile kullanıldığını, yani eski şeklini koruduğunu görüyoruz:

babayıñ˘anayıñ˘aşın˘içiyim < babanın ananın aşını içeyim (7-23), ġalemiñ de ben virecām < kalemini ben vereceğim (5-11).

5. -iken, -ıúan zarf fiil ekinin, -i ünlüsünün düşmesi:

---

[37] bkz. Ahmet Günşen, KIRYA, s.47

yaşındaykene < yaşında iken (14-31), bilişirken < bölüşür iken (9-4), dirkene < der iken (7-34 9, ölürkene < ölür iken (11-2). ḳómbeyi yiyerkene (7-33), hava ışırken < ışır iken (14-66), mal satakana < satar iken (23-1), götürürkene < götürür iken (12-6), māniler söylerkene söyler iken (3-54), evlenirkene < evlenir iken (18-24), inek sārkene < sağar iken (5-30), ġarnıña soḫacāken < sokacak iken (8-23), vururkene vurur iken (7-36), gezerkene dolaşırkene < gezer iken, dolaşır iken (3-14), ārirkene < eğirir iken (1-11).

ÜNLÜ TÜREMESİ

Bölgemiz ağızlarında da diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi, bazı kelimelerde, bilinen veya bilinmeyen sebeplerle, ön, iç ve son seslerinde kelimenin aslında olmayan bir ünlünün türetilip kullanıldığını görüyoruz:

ÖN TÜREME
(Profix)

Türkçe kelimeler bazı ünsüz seslerle başlamazlar. Fakat bu kurala uymayan ve dilimize yerleşmiş olan birçok yabancı asıllı kelimeleri, Anadolu ağızlarının kurallı bir ses yapısına uydurma gayreti sonucu , öntüreme dediğimiz ses olayı ortaya çıkmıştır. Bölgemizde özellikle l- ve r- ünsüzleriyle başlayan kelimelere i, ü, u ünlüleri eklenmiştir.

1. i- öntüremesi:

irahatımı < rahatımı (6-47), irasladı < rastladı (15-15), iriza < rıza (7-34), irahmetlik < rahmetlik (18-9), ireşberlik < rençberlik (30-1)[38], iĺāzım < lazım (metin dışı).

2. u- öntüremesi:

urufunu < ruhunu (11-3), urusyadan < rusyadan (22-10).[39]

3. ü- türemesi:

ürüyamda < rüyamda (5-37), üleş < leş (metin dışı derleme).

---

[38] krş.Zeynep Korkmaz ,NYA, s.65 “ileşber (54-23)”
[39] bkz. Emin Kalay, EİA,s.37 “urus (34-14)”

İÇ TÜREME
(Infix)

Özelikle çift ünsüz taşıyan kelimelerde, iç seste iki ünsüz arasına bir türeme ünlüsünün girdiği görülür. Bölgemiz ağızlarında görülen bu türeme ünlüler ı, i, a, u ünlüleri olup, türeme ünlüsü almış olan kelimelerin ikinci ünsüzleri r, s,l,d ve n'dir. İç seste türeme ünlüleri ve örnekleri şunlardır:

1. - ı - türeme ünlüsü:

ġıravatlıyı < kravatlıyı (15-26), yalıñız <yalnız (9-20), sabır < sabr (8-20), emir < emr (23-14) vb.

2. - i - türeme ünlüsü:

kimise < kimse (3-7).

3. - u - türeme ünlüsü:

boduruma < bodruma (27-14).

4. –a- türeme ünlüsü

alamanya < almanya (metin dışı).

SON TÜREME
(Suffix)

Bülgemiz ağızlarında, son seste türeme ünlüleri ve örnekleri şunlardır:

1.- ken zarf fiil ekinin ünlü uyumuna uyarak - kan, - ken şekline geldikten sonra a ve e ünlülerinin türetilmesiyle - kene, - kana şekilleriyle kullanılması:

vurukene < vururken (7-36), ölürkene ölürken (11-2), geçerkene < geçerken (20-26), otururkene < otururken (1-18), satakana < satar iken (23-1).

2.Bölgemiz ağızlarında bazen kapalı bir hecenin sonuna türeme yoluyla bir ünlü geldiği görülür:

hemi < hem (3-18).

ÜNSÜZLER

(Consonants)

Ünsüzler, ses yolunun genel olarak daralma, bazen de kapanıp açılma durumlarında çıkan seslerdir. Yazı dilimizde 21 ünsüz bulunmaktadır.Bölgemiz ağızlarında , yazı dilimizde bulunan ünsüzlerin yanında ġ, ḱ, ú, ḫ, Í, ñ,T, P ünsüzleri mevcuttur.Bu ünsüzlerin kullanış şekilleri şu şekildedir.

1. ġ ünsüzü:

Arka damak g'sidir. Kalın ünlülerle hece kurar:

ġānı (1-6), ġomutan (6-4), ġótürüyüm < götüreyim (3-16), ġózleri < gözleri (3-50), ġósdetdi < gösterdi (14-53), ġórürük < görürüz (4-17), başġa (6-4).

2. ḫ ünsüzü:

Sızıcı tonlu gırtlak h'si:

ufaḫ (15-5), toḫtura (14-43), vaḫıt < vakit (3-10), gerdaḫ < gerdek (11-23), sālıḫ < sağlık (4-17), bulaşıḫ yurduḫ (25-13), dabaḫ dabaḫ (17-30), doḫudūmuz < dokuduğumuz (1-19), çaḫmaḫ (4-18), oḫlāyı (5-28).

3. ḱ ünsüzü :

Ön damak k'sıdır. Kalın ünlülerle hece kurar:

hiḱā (11-21), tüḱanında (6-42), beḱar (28-18).

4. ú ünsüzü:

Arka damak k'sıdır. Kalın ünlülerle hece kurar:

úótü (5-22), ḱóve (21-3), úómbe < kömbe (7-33), ḳōden < köyden (20-26), ḳōte < köfte (4-21), ḳóprünüñ < köprünün (30-11), ḳómdük < gömdük (5-35).

5. Í ünsüzü:

Ön damak l'sidir. Kalın ünlülerle hece kurar:

dāĺ < değil (5-34), āĺā (11-31), hiĺaĺ miĺaĺ (3-42).

6. ñ ünsüzü:

Sağır n veya nazal n olarak olarak adalndırılan , orta ve art damak n'si:

yúñ (4-36), hanımınĭñ (3-9), pìgamberiñ (10-20), defteriñi (5-11), emmimiñ (7-12), yalıñız (9-20), duysañ (13-1), yiñiden (20-2), baña (10-30), çorabıyıñ (17-4), puñardan < pınardan (14-70), mektubuñu (17-9).

7. P ünsüzü:

Patlayıcı, tonlu, çift dudak ünsüzü olan b, normal kullanılışının yanında P < b değişimine uğramış şekliyle kullanılmıştır. b < p değişiminin ara basamağını ifade etmektedir:

nasiP < nasip (13-16), gidiP < gidip (3-75), oluP < olup (3-76), yiyiP içiP < yiyip içip (3-77).

8. T ünsüzü:

Patlayıcı, tonlu, diş ve diş yuvası ünsüzü d'nin kullanılış sahası yaygın olmakla birlikte, T şeklinde tonsuzlaşmaya yöneldiği de olur:

gitTik (15-2), işTik (23- 4), üsTüne (27-10), dāşTi (10-5), çekTim (5-25), isTediler (2-1), ġaşTım (7-2), hasTalandı (9-1), yemekTen (12-16).

ÖN SES ÜNSÜZLERİ

(Inıtal Consonants)

Bölgemiz ağızlarında da, yazı dilimizde olduğu gibi ğ, ñ ünsüzleri ön seste bulunmaz. ɲ- ünsüzü ise k'dan değişme bir ünsüz olup pek örneği yoktur.Ön seste genellikle düşme eğilimi göstermiştir. j-, kullanılmamakla birlikte yerini daima c-'ye bırakmıştır. Bunların dışında kalan ünsüzler, ön ses ünsüzü olarak kullanılmıştır.[40]

Yabancı kelimelerin ön seslerinde bulunan l- ve r- ünsüzleri önlerine diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi ı, i, u, ü ünlülerinden birini alır. Bununla birlikte, bölgemiz ağızlarında r'li ve l'li kelimelerin ön türeme almamış şekilleri de kullanılmaktadır:[41]

r- ile:

renginden (1-17), rüyayĭmış (5-40), rasladım (23-12), repbim < rabbim (4-16), rahmet (3-38).

l- ile:

lira (25-9), loɲanta < lokanta (23-10), ladif < Latif (16-23), layıɲ (3-43), lafları (27-16), lutuya < Lütfiye (13-9).

Diğer ön ses ünsüzlerinin durumları şu şekildedir:

z- ünsüzü:

---

[40] Ahmet Günşen, KIRYA, s.55.
[41] bkz.Ahmet Günşen, KIRYA, s.56.

zenginse (4-24), zemanı (18-34), zemzemli (19-22), zatı (2-11), zahmet (3-9), zahide (5-16), zahar (15-23), zayıf (20-6), zil (4-1), zìnep < Zeynep (10-9).

tespit ettiğimiz bazı kelimelerde, z- < s- değişmesiyle de kullanılır:

zabāca < sabaha kadar (2-5), zopa < sopa (6-15).

n- ünsüzü:

neyise (7-35), nasiP (13-16), namaza (14-65), nazlı (17-15), nasıl (17-32), nasihat (18-24), nirelisiñ (6-9), nĀrecām (14-72), nışan < nişan (6-33).

c- ünsüzü:

cannılara < canlılara (6-34), ciyerimidi < ciğerimdi (4-1), celepcilik (24-1), cahillik (5-31).

Çalışmamızda c- < ç-, j- değişimi gösteren örneklerde vardır:

cizmesini < çizmesini (12-2), cingan < çingene (8-8), cehiz < çeyiz (25-9), candarmalara < jandarmalara (5-19).

ş- ünsüzü:

şindik < şimdi (28-13), şikād < şikayet (18-15), şēre < şehre (8-3), şō < şu (10-17), şìt < şehit (9-9), şöyle (7-8).

f- ünsüzü:

fapırġa < fabrika (4-44), faḫırıñ < fakirin (4-29), fasilye < fasülye (4-21), fēmi < fehmi (6-41).

p- ünsüzü:

püsgülleri (15-9), puñardan < pınardan (14-70), padişāñ < padişahın (34-1), pìgamberin < peygamberin (10-20), pölüsü < polisi (5-18), patatiz < patates (4-21), piriç < pirinç (25-2), pace < pencere (10-10).

h- ünsüzü:

herifi (30-12), haġġari < Hakkari (6-31), hasTanede (28-4), hiḱā <hikaye (11-21), haymalıḫ (10-10), hepisi < hepsi (3-18), hökümet < hükümet (18-10), hatiresine < hatırasına (9-15), hamurcu (23-16), habersiz (7-3).

m- ünsüzü:

mekgede (21-1), mısġalı (10-14), meraḫ < merak (3-65), mahmıT < Mahmut (13-8), möhdac < muhtaç (16-19), mahliye < mahalleye (5-14), makgemiye < mahkemeye (5-37), misafirler (4-10), mevlam (3-47).

ÖN SES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

Tespit edebildiğimiz örneklerden yola çıkarak, bölgemiz ağızlarında kelimelerin ön seslerinde ünsüz değişimi pek bol olduğu görülmektedir. Bu ön ses ünsüz değişmelerinin genel görünüşü şu şekildedir:

g- < k- :

gendimiz < kendimiz (4-6), gişi < kişi (9-3), gücücū̄m < küçücüğüm (10-30), geçi < keçi (metin dışı derleme).

ú- < k- :

úór < kör (4-3), úō̄n < köyün (3-7), ḳō̄te < köfte (4-21), ḳóprünüñ < köprünün (30-11), úō̄lere < köylere (3-7), úómbe < kömbe (7-33), úótü < kötü (5-22), úóve < köye (21-3).

ú -< g -:

úómdük < gömdük (5-35), úúnde < günde (28-14),

ġ -< g- :

ġúzellerini < güzellerini (1-11), ġúzün < güzün (2-5), ġún < gün (1-2), ġō̄nünü < gönlünü (3-15), ġórmüş < görmüş (3-11), ġótürüllerdi < götürürlerdi (4-20), ġózleri < gözleri (3-50), ġúzelce < güzelce (4-8).

ġ- < k- :[42]

ġúççū̄m < küçüğüm (7-1), ġucāma < kucağıma (9-5), ġadınnar < kadınlar (5-14), ġılıç < kılıç (22-26), ġabah < kabak (17-29), ġına < kına (4-18), ġuru < kuru (4-21), ġara < kara (14-41), ġabala < kabala (16-20), ġarış < karış (26-3), ġumar < kumar (24-7), ġaç < kaç (7-15), ġayseriye < Kayseri'ye (5-19), ġıymetli < kıymetli (1-21), ġanun < kanun (18-27), ġutuyum < kutuyum (17-5), ġurban < kurban (3-12), ġarar < karar (3-6), ġoyunnar < koyunlar (26-1), ġolay < kolay (14-24), ġış < kış (1-10), ġırmızı < kırmızı (1-17), ġısır < kısır (11-14), ġazan < kazan (1-15), ġameriya < kameraya (4-11), ġıymalı < kıymalı (4-23), ġānı < kağnı (1-6), ġomutan < komutan (6-4), ġurbā < kurbağa (8-1), ġurra < kur'a (23-19), ġız < kız (4-18).

d -< t- :

dabaḫ dabaḫ < tabak tabak (17-30), dut < tut (7-20), dilki < tilki (6-30), dene < tane (5-26), daşı < taşı (3-16), dabancayı < tabancayı (12-14), dezgâh <

---

[42] krş. KYA,s.53 ġafa˘ġuşaḳ < kafa kuşak (LI-83); KIRYA, s.61 ġaba < kaba (II-242).

tezgah (4-42), duz < tuz (12-8), datlıyıdı < tatlıydı (2-12), dırnaϑ < tırnak (metin dışı derleme).

b -< p- :

bazara < pazara (16-11), bekmez < pekmez (18-16), bicama < pijama (8-10), batlıcan < patlıcan (19-28).

Ağızlarımızda yazı dilinden farklı olarak Eski Türkçe'deki b-'nin devam ettiği örnekler de vardır:

barnānı < parmağını (14-62), bişirmiş < pişirmiş (12-8), bek < pek (14-51).

p -< b- :

paϑlava < baklava (25-2), paltayı < baltayı (12-15), pıçā < bıçağı (8-10).

m-< b-:

mahana < bahane (28-7).

c- < ç- :

cihiz < çeyiz (Ar. cihaz) (4-34), cizmesini < çizmesini (12-2).

t -< d -:

toϑdura < doktora (14-43),

h- < f- :

hevzi < Fevzi (22-8).

v- < f- :

vahriye < fahriye (metin dışı)

n- < m- :

napis < mahpus (15-30).

ÖN SESTE ÜNSÜZ TÜREMESİ

(Prothesis)

Ön seste ünsüz türemesi, ünlü ile başlayan bazı kelimelerin ön hecelerindeki vurgusuz veya zayıf kelime başı ünlülerinin ses değerlerini koruma gibi sebeplerle h, y, v gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzlerin türemesidir.Bölgemizde rastladığımız örneklerde ise ön seste y- ünsüzünün türediği görülmektedir:

a) Ön seste y- türemesi:[43]

yıraϑ < ırak (29-4), yit- < it- (9-18).

b) Ön seste h- türemesi:[44]

---

[43] bkz. Ahmet Günşen, KIRYA,s.64 "yiraϑ <ırak (XXXVI-79)"

hatladım < atladım (13-8), hinci < imdi (4-26).

İÇ SESTE ÜNSÜZ DEĞİŞMESİ

Yozgat Çandır Ağzı'na ait iç ses ünsüz değişmeleri, yaygın ve kurallı olarak tonlulaşma, sızıcılaşma va akıcı ünsüzler arasındaki değişmeler şeklinde görülür:

İÇ SESTE TONLULAŞMA

Yazı dilimizde kural gereği, kelimenin sonsesinde bulunan p, ç, t, k, süreksiz tonsuz ünsüzleri, bulundukları kelimeler ek aldıkları zaman, tonlulaşıp b, c, d, ğ, ünsüzlerine dönüşürler.Bölgemizde de bu şekildeki örneklere rastlamak mümkündür:[45]

-d- < -t-: dutdular (5-21), üsdümden (5-22), işde (4-19), gösdederek (15-18), babayìdidi (21-19), çekdìni (17-39), gitdi (2-9), ihdiyacım (23-27), yapdırmış (4-8), itdi (14-66), avısdıtyadan (23-27), daşdan (3-15), ısdambullu (24-8), hafdıya (20-34), ladif (16-23), hasdaniye (24-3).

-T- < -t-:bölükTe (6-1), hasTanede (28-4), şişTi (29-17), dāşTi (10-5), ısTanbıla (2-4), esatTan (2-14), hafTıya (16-11), dolaşTım (3-29), sinopTa (3-44), üsTüne (1-6), isTediler (2-1), temekTen (1-16), işTimaya (18-17), allahTan (3-18), avratTan (3-27), isTiyecek (2-8).

Bölgemiz ağızlarında, iç seste çift ünsüz bulunan yerlerde birinci ünsüz tonsuz olsa bile ikinci ünsüz tonlulaşma eğilimindedir:

-c- < -ç-: gücü (9-24), borcunu (28-8), celepcilik (24-1), gücücūm < küçücüğüm (10-30), nalbatcılıϑ (30-2), aclīndan < açlığından (13-5), gencikene (28-5), ġılıcı (17-17), bahcemizde (17-29), evrācı (18-17), ihdiyacım (23-27), bekci (28-6),ġazancımı (23-28), büyükce (1-15).

-g- < -k- :püsgülleri < püskülleri (15-9), esgiden < eskiden (26-1), tesgereyi < teskereyi (6-48), mekgede < mekkede (21-1), bebeg˘uyandı (3-60)

-b- < -p-: gelebi < kelepçeyi (3-28), halebi (3-29), garibim (6-23), dibine (8-26).

---

[44] bkz. Zeynep Korkmaz, NYA,s.84

[45] Anadolu ağızlarındaki örnekleri için bkz. KIRYA, s.64-65-66 ; KYA, s.56-57 ; NYA, s.84-85-86.

-ġ- < -ú- : akġı < hakkı (4-35), başġa < başka (2-3), haġġari < Hakkari (6-31), fapırġa < fabrika (4-44), ayakġabısını ayakkabısını (4-14), mısġalı < muskalı (10-14), baúġal < bakkal (18-40).

İÇ SESTE TONSUZLAŞMA

Bölgemiz ağızlarında iç seste tonsuzlaşma örnekleri şu şekildedir:[46]

a) -f- < -v-: ġayfe < kahve (10-3), tüfalete < tuvalete (11-23), üfele- < ovala- (metin dışı derleme)

b) -p- < -b-: aptes < abdest (14-17)[47], aplam < ablam (6-46), apdal < abdal (25-4).

c) -s- < -z-: almassañ < almazsan (8-12), bānmessāz < beğenmezseniz (10-19), tesgereyi < tezkereyi (6-48).

d) -s- < -l- : ossun < olsun (6-27).

İÇ SESTE SIZICILAŞMA

-ḫ- < ú:

çaḫmaḫ < çakmak (4-18), sandıḫlara (17-10), çıḫarıp (5-22), yasdıḫları (14-39), uşaḫları (16-5), osmancıḫda (3-36), yaḫın (10-1), oḫula (5-1), sadaḫa (5-4), toḫat (14-16), doḫuz (18-27), sıḫılmış (3-9), loḫanta (23-10), taḫsim (23-22), terḫosdan (14-71), vaḫıt (3-10), yuḫarı (3-64), çaḫır (3-50), faḫırıñ (4-29), oḫlayı (5-28), oḫu (5-11), daḫTım (3-28).

-y- <-h- : ġayfe < kahve (10-3),

-y- < -ğ- : buyday < buğday (7-13), öylene < öğlene (4-20), ciyerimidi < ciğerim idi (4-1), bōyallar < boğarlar 6-17).

-n- < -ğ- : inne < iğne (9-1),

-ğ- < -ġ- : siğortalıyım < sigortalıyım (30-7),

-y- < -ñ-:[48] çorabıyıñ < çorabının (17-4), ġızıyıñ < kızının (5-5), çoluyuñ çocūyuñ < çoluğunun çocuğunun (9-14).[49]

---

[46] Anadolu ağızlarındaki örnekleri için bkz.NYA, s.86 ; KIRYA, s.66 ; KYA, s. 57-58

[47] krş.KIRYA, s.66 “apdez (LXIV-71)”

[48]bkz. Nevzat Özkan,Anadolu Ağızlarında Kullanılan +(I)yIñ Eki, 1. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildirileri, Kır. 2004, s. 431-436.

[49] krş. NYA, s.88 “ġozüyüñ (30-62), anayıñ (10-7)”; KIRYA, s.67 “ oğluyuñ adı (XLII-15),dayıyıñ evi (28-7)”.

-v- < -ğ-: bovazına < boğazına (7-33), sovanınan < soğanlan (18-42), sovuȟ < soğuk (1-4).

-ş- < -ç-: ġaşdım < kaçtım (7-2), seşdikten < seçdikten (23-22), işmiş < içmiş (12-8), aşmış < açmış (11-18), uşdular < uçtular (14-6), geşmiyor < geçmiyor (4-2), ġazanşlarında < kazançlarında (23,31), işTimaya < içtimaya (18-17), sevinşten < sevinçten (10-27), yamaşdā < yamaçdaki (10-18), genşlìmde < gençliğimde (27-5), ireşberlik < rençberlik (30-1).

-v- < -y-: úóve < köye (21-3)

-j- < -ç- : ajlīndan < açlığından (5-34).

AKICI ÜNSÜZLER ARASINDA DEĞİŞMELER

a) -l- < -r-: güleş < güreş (22-13), biladeriñ < biraderin (30-8), arnımızıñ < alnımızın (9-17), sülahi < sürahi (metin dışı).

b) -n- < -l-: sinirnen < sinirlen (5-17), adamınan < adamlan (10-8), halamınan < halamlan (10-8), sovanınan < soğanlan (18-48), zabānan < sabahleyin (2-8), bunnara < bunlara (2-10), gelinnik < gelinlik (2-14), annat < anlat (9-20), zamannar < zamanlar (1-20), geçenneri < geçenleri (8-3), annaşıp < anlaşıp (20-34), idenner < edenler (3-64), dinniye dinniye < dinleye dinleye (22-9), cannılara < canlılara (6-34), dūnner < düğünler (10-1), yorgannarı < yorganları (6-27), onnara < onlara (2-10).

ç) -n- < -m-: şindi < şimdi (25-10), (14-1), ġoñşular < komşular (29-18).

d) -v- < -l-: çıvdırırım < çıldırırım (10-32).

e) -m- < -n-: ombeş (1-2), ombaşı (6-2), seksembeş

İÇ SESTE ÖTEKİ ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

-t- < -h- : esattan < essahtan(14-39).

-g- < -ğ- :hūge < höyüğe (21-6).

-h- < -y- : cehiz < çeyiz (Ar. cihaz) (25-9).

-f- < -h- : urufunu < ruhunu (11-3).

-c- < -j- : bicama < pijama (8-10).

İÇ SESTE ÜNSÜZ BENZEŞMESİ

(Assimilation)

İç seste yanyana bulunan veya komşu kelimelerin son ve ön sesleri bazen iki ünsüzden biri diğeri tarafından ya tamamen veya kısmen kendisine benzeştirilir. Ünsüz benzeşmesi daha çok boğumlanma noktaları birbirine yakın ünsüzler arasında gerçekleşir. İç seste ünsüz benzeşmesi örnekleriyle birlikte şu şekildedir:[50]

I-İlerleyici Benzeşme:Bir kelimedeki iki ünsüzden birincisinin ikincisini kendisine benzetmesidir.Yarı ve tam benzeştirme yoluyla iki şekilde incelenir.

a-Yarı benzeştirme: Birinci ünsüzün ikinci ünsüze etki ederek onu bir veya daha fazla özelliği bakımından kendisine benzetmesidir.

1. -yn- < -yl :

ġānıynan (22-21), işiynen (27-2), zoruynan (6-20), anaynan (8-4), daşıynan (8-14), emriynen (10-20), türküynen (14-25).

b)-Tam benzeşme:Birinci ünsüzün, ikinci ünsüzü etkileyerek, her yönden kendisine benzetmesidir.

1-nn < -nl- :

donnu < donlu (3-58),yapannara < yapanlara (6-28), delānnı (7-30), dinniye dinniye < dinleye dinleye (22-9), dūnner < (4-22), ġadınnar (5-14), yorgannarı (6-27), zenginnerde (4-34), ġazannar (1-15), ġalınnīna (1-2), şunnar (6-17), ġalınnīna (1-9), ġoyunnar (26-1), ġarannıþda (12-18), bennen (6-28), isTiyenner (2-3), harmannar (3-32),

II-Gerileyici benzeşme: Bir kelime içindeki yanyana bulunan iki ünsüzden, ikincisinin birinciyi kendisine benzetmesidir.

1. -ll- < -rl- :

sanıllar < sanırlar (5-35),arallarıdı < ararlardı (4-27), oþuyollar < okuyorlar (14-63), savırıllar < savururlar (3-33), dillerdi < derlerdi (7-20), sürelleridi < sürerlerdi (16-18), satallardı < satarlardı (1-15), tallalarda < tarlalarda (3-38), gidelleridi < giderlerdi (16-18), alıllardı < alırlardı (2-15), imrenilleridi (4-27), bindiriller (18-12), .

2. -mb- < -nb- :

---

[50] bkz. Ahmet Günşen, KIRYA, s.70-72 ; Zeynep Korkmaz, NYA, s.92-96 ; KYA, s.60-61 .

ġayımbobama (18-15), ombaşı (6-2), seksembeş (14-1), ısdambullu (24-8), ombeş (1-2), ombir (21-1).

3. -ss- < -ls- :

ossun (6-27), assıñ (18-11), gessiñ (2-4), ossaydım (11-32),

4. -ss- < -şs :

ōlumuzumussuñ < oğlumuzmuşsun (21-4), torpilliymissiñ < torpilliymişsin (6-35), senimissiñ < senmişsin (8-24), yapmıssıñ < yapmışsın (12-8).

5. -ss- < zs- :

ōlumussuñ < oğlumuzsun (21-5), almassañ < almazsan (8-12), bānmessāz < begenmezseniz (10-19),

6. –tT - < -ht-:

esatTan < esahtan (2-14).

7. -nd- < -md- :

şindikiler < şimdikiler (27-13).

8. -nn- < -ğn- :

inne < iğne (9-1).

9. -rn- < -rl- :

siñirnen < sinirle (5-17).

10. –t d- < -r t- :

bitdecik < birtekcik (18-38)

BENZEŞMEZLİK

(Dissimilation)

Benzeşmezlik, bir kelimede yanyana gelmiş bulunan aynı cinsten iki ünsüz ile birbirinden uzak duran, boğumlanma noktaları aynı veya birbirine yakın olan iki ünsüzden birinin kendi boğumlanma noktasını ötekinden ayırarak başka bir ünsüze dönmesidir.

Türkçede benzeşme eğilimi bulunduğu için, bölgemiz ağzında da benzeşmezlik örneği az görülmektedir :

biladeriñ < biraderin (30-8), tandır < tennur (20-35), yastı < yatsı (19-19).

SON SES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

Bölgemiz ağızlarında, son ses ünsüz değişmeleri, birkaç örnekle sınırlı olmakla birlikte şu şekildedir:[51]

SON SESTE SIZICILAŞMA:

a) -ḫ < -ú: alışdıraraḫ < alıştırarak (6-18), meraḫ < merak (3-65), çabıḫ < çabuk (4-22), çarıḫ < çarık (18-38), çanaḫ < çanak (7-14), layıḫ < layık (3-43), haymalıḫ < haymalık (10-10), sālıḫ < sağlık (4-17), ufaḫ < ufak (15-5), yolarıḫ (1-1), dararıḫ (1-13), gerdaḫ (11-23), balıḫ (13-10), analıḫ (14-69), ġıtlıḫ (13-6), ġırıḫ (12-11), aşıḫ (11-21), bulaşıḫ (23-13), yapacıḫ (10-13), sovuḫ (1-4), çoḫ (1-20), esaḫ < esah (4-44), ayrılıḫ (29-19), bardaḫ (7-14), alacıḫ (7-30), datlıydıḫ (4-46).

b) -ş < -ç: üş < üç (14-56), oruş < oruç (17-8), hiş < hiç (3-16),

ç) -j < -ç: aj < aç (9-14).

SON SESTE -ş < -s DEĞİŞİMİ:

herkeş < herkes (4-46)

SON SESTE TONLULAŞMA:

-c < -ç : möhdac < muhtaç (16-19).

-g < -k : Ārendig < öğrendik (5-16), bebeg < bebek (3-60), beg < pek (4-46), ġórürüg (4-16).

-d, -T < -t : davıd < davut (14-59), rāmed (2-13), şikād < şikayet (18-15), mahmıT < Mahmut (13-8).

-b,P < -p : buluP (3-8), yiyiP˘içiP (3-77), geliP (2-9)..

SON SESTE -p < -ş DEĞİŞİMİ:

ġop < koş (7-34).

SON SESTE -v < -ğ DEĞİŞİMİ:

çiv < çiğ (14-11).

---

[51] bkz. Tuncer Gülensoy, KYA, s.62-64

ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Yozgat-Çandır ağzında tespit ettiğimiz ünsüz düşmesi olayları: f, ğ, h, k, l, n, p, r, s, t, v, y, ünsüzlerinin düşmesi ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu ünlüler, iki ünlü arasında eriyerek ünlüleşirler. Düşme temayülü gösteren bu ünsüzlerin bazılarının örneği bol olmakla birlikte, birkaç örnekle sınırlı olanları da vardır:

f düşmesi:[52]

úȫte < köfte (4-21), Ākelendim < öfkelendim (9-11), çìt < çift (18-28), yuḫa < yufka (19-26).

ğ düşmesi:[53]

dādi (15-8), yā < yağ (26-3), ōluylan < oğluyla (20-39), gìdirdi < giydirdi (10-31), Āretmen < öğretmen (5-2), dōru < doğru (4-13), ġānı < kağnı (1-6), ēri < eğri (7-25), dìnek < değnek (1-7), bōdu < boğdu (6-17), ìne (19-21), āladım < ağladım (17-33).

h düşmesi:

bıran < Burhan (13-4), āmet < Ahmet (10-7), memet < Mehmet (10-25), napis < mahpus (15-30), ġāve < kahve (23-4)[54], ele < hele (7-34), fēmi (6-42).

k düşmesi:

āşam < akşam (3-14), Āsüzleri < öksüzleri (21-20), yōken < yokken (27-2), öylelìnen < öylelikle (15-35), isildimmiydin < eksildimiydi (26-9), bit decik < bir tekcik (18-38), ġundānan (14-55), ajlīnan < açlıkla (13-16),düdū̃nen < düdükle (215-7).

l düşmesi:

nası < nasıl (1-13), dìnemiş < dinlemiş (11-16), atmış < altmış (21-17), abañgile < ablangile (7-5), ġȫnünü (3-15).

n düşmesi:

piriç < pirinç (25-2), ìşallah < inşallah (4-16), dek < denk (15-6), ireşberlik < rençberlik (30-1), tülbetime < tülbentime (3-21).

r düşmesi:

bi < bir (1-12), sōna < sonra (1-6)[55], satakana < satar iken (23-1), yimbeş < yirmibeş (30-6), zatı < zaten (2-11).

---

[52] krş. NYA, s.100 " **ö**ke (10-4),çit çıbıḫ (13-13)
[53] krş. KYA, s.65 " yāmır (26-17), dēnek (40-1)".
[54] krş. KYA, s.65 "ġāfe (1-37)

t düşmesi:

rasladı < rastladım (23-12), üs mahle < üst mahalle (5-13).

v düşmesi:

dĀdü < dövdü (5-17), sĀvdü < sövdü (6-36).

y düşmesi:

gìdirsem < giydirsem (3-11), hābe (4-41) , ìlesin < eylesin (6-13).

z düşmesi: [56]

ġī < kız (7-4).

ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ[57]

(Geminate)

Kelimelerin iç seslerinde bulunan bazı ünsüzler iki ünlü arasında kalınca ikizleşirler. Ünsüz ikizleşmesi yöremiz ağzında ş, m, n, r,ç ünsüzlerinde görülmektedir:

maşşalla < maşallah (metin dışı), aşşā < aşağı (9-3), eşşekden < eşekten (29-23), yanna < yana (14-52), amma < ama (18-43) ġurra < kur'a (23-17), isildimmiydin < isildimiydi (26-9), yannını < yanını (2-6), ıssırır < ısırır (6-19), güççük < küçük (11-32), virmissim < vermişim (5-37), gelmissik < gelmişiz (5-25).

İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ

Dilimize Arapçadan girmiş olan bazı kelimelerde ikiz ünsüzlerin birinin erimesiyle ortaya çıkan bu durum, yöremiz ağızlarında da karşımıza çıkmaktadır:

ġuvadım (22-11), evelden < evvel (18-40), ġuveti < kuvveti (22-11), tüḱandan < dükkandan (18-15), afidersiñ < affedersin (25-4), münever < münevver (6-45), sırıya < sırrıya (1-12) vb

---

[55] krş. EİA, s.53 "sōra (1-18); KIRYA , sōra (26-6); KYA, , sōra (1-2).
[56] krş.KYA, nōldu ġū (46-128)
[57] bkz. NYA, s.102-104; KYA,s.66-67; KIRYA, 78-79

HECE KAYNAŞMASI

(Contraction)

Hece kaynaşması, f, g, ğ, h, k, n, y, v ile arka damak n'si (ñ) gibi aşınmaya ve düşmeye elverişli ünsüzlerin yanlarındaki ünsüzlerle birlikte düşerek kelime içindeki hece sayısını azaltmaları demektir. Bu ünsüzler bazı fonetik olaylar sonucunda yavaş yavaş eriyip kaybolurlar ve iki veya daha çok komşu hecenin kaynaşıp tek hece görünümü kazanmasını sağlarlar. Bu durum, örneklerde olduğu gibi, yan yana bulunan kelimeler arasında da geçerlidir:[58]

gücücū̄m < küçücüğüm (10-30), ġucāmda < kucağımda (3-11), cacā < cacığa (25-19), çārmıyor < çağırmıyor (6-2), çīran < çağıran (4-26), zenginsìz (18-4), 'nĀrecām (14-72), nassın (23-33), 'nāder (13-2), şìt (9-9), yapacām (15-5), 'yaz˘ādar (28-10), nĕ˘azıyor (18-12), ār (4-43), bişiriyom (14-14), delānnı (7-30), 'bĀn (16-2), 'evelḳún (23-32), 'Ān (9-11), getirmiyecìñ (5-10), vireciñ (8-17), oŋuyacıñ (5-9), bilecìn (19-9), sìt < seyit (15-34), seçecìn (18-25), çekecik < çekeceğik (9-17), mahle (28-14), buyuracıñız (10-27).

HECE YUTUMU

(Haplologie)

Hece düşmesi olarak da adlandırdığımız hece yutumu, bir kelimede ardarda gelen ve birbirine eşit veya benzer iki heceden birinin eriyip kaybolması ile söyleyişte tek hece görünümü kazanmasıyla ortaya çıkan ses hadisesidir. Hece yutumu, ses hadisesine yöremizde diğer Anadolu ağızlarına göre,[59] oldukça sık rastlanmaktadır:

Kelime ortasında hece yutumu:

sābısı < sahibi (9-12), ìce < iyice (1-5), ēmiz < evimiz (2-1), burdānı < burdakini (23-39), dĀşüp < dövüşüp (4-45), pislìni < pisliğini (11-11), dezgāmıza < tezgahımıza (1-14), oŋlāyı < oklavayı (5-28), hū̄ge <höyüğe(yer ismi) (21-6), acıŋ < azıcık (4-4), māza < mağaza (28-17), ġucāma < kucağıma (9-5), hincik < şimdicik (10-1).

Kelime sonunda hece yutumu:

---

[58] bkz. NYA, s.99-100; KYA, s.68 ; KIRYA, s.79-80.

[59] krş. NYA, pates < patates (28-10),ōyor < oyuyor (45-52); KYA, oturum < otururum ((14-7); KIRYA, bekleyim < bekleyeyim (L-196).

zabā < sabaha (23-14), çō < çoğu (22-10), pace < pencere (10-10), bahcedā < bahçedeki (2-4), sō < sonra (26-2), başlī < başlığı (4-37), dì < diye (1-15), ì < iyi (5-23), ırmā < ırmağa (20-24).

HECE TÜREMESİ:

Anadolu ağızlarında çok rastlanmayan bu olayın yöremiz ağızlarında az da olsa örneğine rastlamaktayız:

ondan sōnamayım (7-17), bilene < bir ile-n-e (14-31), bu yannıya < bu yana (4-13).

ÜNSÜZ TÜREMESİ

(Anaptyctic consonant)

Yüreğir ve yöresi göçmen ağızlarında, diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi kelime başında, ortasında ve sonunda ünsüz seslerin türediği görülmektedir Ünsüz türemesi :1. Öntüreme

2. Ortatüreme),

3. Sontüreme şekillerinde karşımıza çıkar:

1. Öntüreme: Bu konu üzerinde "önseste ünsüz türemesi" bölümünde durulduğu için, burada diğer iki olay üzerinde durulacaktır.

2. Orta türeme: Bölgemizde kelime ortasında türeyen sesler, y, n, v,l sesleridir.

duvası < duası (3-54), muhammer < Muammer (26-5), ayle < aile (8-10), pambī < pamuğu (6-27), oŋusaymıssım < okusaymışım (15-35), yatacāmıssın < yatacakmışın (15-32), ilkindin (metin dışı derleme) .

3. Sontüreme:

heleh < hele (15-12), biteridin < biter idi (4-20), isildimmiydin < eksildimiydi (26-9), varıncaŋ < varınca (23-2), suzuzlūnan < suzuslukla (13-16), yatānan < yatakla (4-38), deyin < diye (28-10), sālamıdın < sağlam idi (13-14), olurudun < olurdu (13-13), gelincik < gelince (13-15), hincik < şimdi (10-1), vermeyincek (23-10), ġızıdın (13-9), püskūt < bisküvi (metin dışı derleme), irahmetlik < rahmetlik (18-9).

ÜNSÜZLERDE YER DEĞİŞTİRME

(Metathesis)[60]

Yer değiştirme, Türkçe kelimelerde, sonra gelmesi gereken bir ünsüz sesin diğer ünsüzlerden veya ünsüzden önceye alınarak söylenmesidir. Seslerin kolaydan zora doğru sıralanması olan yer değiştirmede, konuşmacı hece veya kelimelere daha rahat bir şekil vermek, konuşmayı kolaylaştırmak için bu yolu seçer.

Ünsüz göçüşmesi adıyla da adlandırdığımız ünsüzlerde yer değiştirme olayı iki şekilde incelenmiştir:

1. Yakın yer değiştirme: Kelime içinde birbirine bitişik olan iki ünsüzün yer değiştirmesi olayıdır.

eşgici < ekşici (10-5), hacirbām < Hacı İbrahim (4-2), ırbıŋ < ıbrık [61], kirbit < kibrit (metin dışı derleme).

2. Uzak yer değiştirme: Birbirinden uzak iki ünsüzden, ikincisi birkaç sesi atlayarak öncekinin yerine geçip o ünsüzü de kendi yerine atıyorsa buna da uzak yer değiştirme adı verilir.

nalet < lanet , öndüç < ödünç (metin dışı derleme)

Bölgemiz ağızlarında ünlülerin yer değiştirdiği örneklere de rastlamaktayız :

anterem < entarim (17-25), deyin < diye (28-10), esgarlīnı < askerliğini (6-23).

VURGU

(Accent)

Vurgu, aslında hece ve kelime konusuyla ilgilidir. Fakat kelimelerin söylenişinin seslerle yakın münasebeti vardır. Dolayısıyla vurguyu ses bahsi içinde de alabiliriz. Kelime içerisindeki hecelerden birinin diğerlerine oranla daha kuvvetli bir şekilde söylenmesidir.

Tonlama ile birlikte dilin ses yapısını tamamlayan önemli öğelerden biri olan vurgu, özellikle türlü ses değişimleri ve hece kaynaşması olayları ile kelimelerini epey değişikliğe uğratmış bulunan ağız bölgelerinde, bu kelimelerin anlam değerlerini

---

[60] Metathese olayı üzerine geniş bilgi için, A.Caferoğlu, Anadolu ağızlarında metathese gelişmesi, TDAY 1955, 1-7.

[61] krş. EİA : irbik < ibrik (6-12), KIRYA : ıbrıú ~ ırbıú / ırbıŋ (XLIV/4).

kısmen de olsa ayakta tutmaktadır. Bu durum bölgemiz ağızları için de geçerlidir. Vurguyu bölgemiz ağızlarında gösterdiği özellikler açısından iki gurupta incelemek mümkündür:

1. Kelime vurgusu,
2. Cümle vurgusu.

Kelime Vurgusu:

Kelime vurgusu, birden fazla heceye sahip kök durumundaki yada eklerle genişletilmiş kelimelerdeki hecelerden birinin diğerlerine göre daha kuvvetli bir nefes baskısı altında söylenmesidir.

Bazı dillerde (Arapça, Almanca vb.) vurgu çok kuvvetli olmakla birlikte Türkçe hafif dalgalı, yumuşak vurgulu bir dildir. Türkçenin vurguları bu sebeple çok dikkat ister.

Baskı derecesi ve kelime içindeki yerine göre birbirinden farklı kalıplar içinde oluşan kelime vurgusu, bazı istisnalar dışında büyük çoğunlukla son hecede bulınur. Yalın halde bulunan veya yapım ya da çekim ekleriyle genişletilmiş bütün isim ve fiil soylu kelimeler için geçerli olan bu kural, bölgemiz ağızları için de geçerlidir:

ir’kek (22-20), ġı’na (4-18), alı’rıḫ (1-15), pul’luḫ (30-10), sō’na (22-7), çi’çek (19-22), min’der (29-20),

Bölgemiz ağızlarında, yazı dilimizdeki gibi vurgudan kaçınan ekler vardır. Soru eki -mı/-mi, -nı/-ni; olumsuzluk eki -ma/-me; zarf fiil eki -ınca/-ince, -cana/-cene, madan/-meden; bazı şahıs ekleri, bazı kip ekleri, i- cevher fiilinin gçmiş zaman ve şart kipleri, ek durumundaki -le, -nan, -ınan son çekim edatı bunlardandır:

‘bilin ñi < bilir misin? (6-43), ‘gitmiyom (26-5)

Hece kaynaşmasına uğramış bazı kelimelerin kaybolan son hecedeki vurguları kaynaşma sonucu oluşan heceye aktarılır:

i’nā < ineği (4-22), sev’dì < sevdiği (11-23), şi’kāt < şikayet (18-15), bulaşī < bulaşığı (18-45).

Hece kaynaşması yoluyla eriyen -ki aitlik ekinin vurgusu da önceki heceye aktarılır:

yamaş’dā < yamaçdaki (10-18), ö’tá < öteki (14-9), bahce’dā < bahçedeki (2-4)

Yer adları ile yer gösteren bazı kelimelerde , bazı soru zamir ve sıfatlarında, ünlemlerde ve belgisiz zamirlerde vurgu genellikle ilk hece üzerindedir:

‘herkeş (4-30), ‘ısTanbıla (2-4), ‘añġarıya (4-6), ‘yozgatlı (6-25),

İki kelimeden kaynaşmış birleşik zarf ve zarf olarak kullanılan kelimelerde de vurgu ilk hece üzerinde olur:

‘nĀrecām < ne göreceğim (14-72), ‘nāder < ne kadar (13-2), ‘bĀn < bu gün (16-2), ‘evelḳún evelki gün (23-32), ‘Ān o gün (9-11), ‘yaz˘ādar yaza kadar (28-10).

Zarf fiillerde de vurgu, ilk hece üzerindedir:

‘duyuncu (3-64), ‘uçuruncu (7-9), ‘diyinci (7-29), ‘kesilinci (14-72),

Hece yutumu olayları ile kaybolan orta hecelerde, o hecelerin vurgusu bir önceki heceye aktarılır:

‘ārrik < eğiririz (1-11),‘öldürrüm < öldürürüm (15-32), ‘ayırrıḫ < ayırırız (1-11).

Sorma, gösterme ve cevap edatlarında da vurgu ilk hecenin üzerindedir:

‘işte böyle böyle oḫutdum (14-20), ‘daha yiri belli şurda (15-7), ‘aha şu ġarnımdaki izi duruyor (22-6).

İsim ve sıfat tamlaması durumunda olan ve belirtenle, bir belirtilenin kaynaşmaından oluşan birleşik kelimelerde gurup vurgusu genel olarak yerini değiştirmemiştir. Ancak iki kelimenin kaynaşarak tek bir kelime meydana getirmiş olması sebebiyle birleşik kelimenin vurgusu yer değiştirmiş, ikinci kelimenin son hecesi üzerinde bulunan gurup vurgusu dışında kalan vurgular, sondn önceki hecelerden birine geçerek kural dışı bir durum yaratmıştır:

de’lānnı < delikanlı (11-19).

Bazı fiil kiplerinde (geniş ve gelecek) bazı eklerin vurgu almaması yüzünden, sondan bir önceki hece üzerinde bulunan vurgularda da, hece kaynaşması olayı ve vurgusuz son hecenin kaybolması sonucunda yine son heceye düşerler ve vurgu alırlar:

bāla’rıḫ (1-9), dóke’rik (1-10), ola’mak < olamayız (9-9), gire’rik < gireriz (1-3), eke’rik < ekeriz (1-1), gişi’yik < kişiyiz (14-62), döve’rik < döveriz (7-8), di’rik < deriz (27-15), çıḫarĭ’rıḫ (1-5).

Cümle Vurgusu:

Cümle vurgusu bakımından bölgemiz ağızlarının yazı dilimizden ayrılan en önemli tarafı, soru cümlelerinde görülür. Bölgemiz ağızlarına ait soru cümlelerinde, soru anlamı soru eki yerine çoğunlukla fiillerin kip ekleri üzerinde yoğunlaşan kuvvetli bir vurgu ile sağlanır:

in'dì düş'tū̄ < indin mi düştün mü ?(5-40), ġī esattan vir'dìz lē? (10-24).

ŞEKİL BİLGİSİ

A. İSİMLER

1- İSİM YAPIM EKLERİ

Kelime kök veya gövdelerine getirilerek yeni kelimeler türeten yapım ekleri, aynı zamanda dilimizin söz hazinesini zenginleştirmektedirler. Yapım ekleri kelime kök veya gövdelerine gelerek yeni kelimeler türetir ve dilimizi zenginleştirir.

Türkçede kullanılan yapım ekleri, bölgemiz ağızlarında kullanılırken, bazen yazı dilimizdeki şekilleriyle kullanılır, bazen de çeşitli ses değişikliklerine uğramış şekilleriyle karşımıza çıkar.

Yozgat-Çandır ağzında tespit ettiğimiz isim yapım ekleri ve örnekler şu şekildedir:

1-İSİMDEN İSİM YAPAN YAPAN EKLER

Bu ekler, isim kök ve gövdelerine gelerekyeni isim türetirler:

a) -cı /-ci,-cu /-cü; -çı /-çi,-çu /-çü: [62]

Meslek, alışkanlık ve uğraşma ile ilgili isimler yapan bu ekler yazı dilimizdeki gibi işlek olarak kullanılır. Yozgat- Çandır ağzında yer yer ünsüz uyumuna aykırılık gösterdiğini görüyoruz:

eşgici < ekşici (10-5), bekciydi < bekçiydi (22-6), ġānıcı < kağnıcı (22-4), çalgıcı (4-27), hamurcu (23-16), güleşçi < güreşçi (22-20), davılcı (4-27), celepcilik (24-1), almancı (4-9), avcı (6-32),

b) -lık /-lik, -luk /-lük:

Yazı dilimizdeki şekilleri yanında bölgemiz ağızlarında çeşitli fonetik sebeplerle şekil değişikliğine (-nıú /-nik[63], -lıġ/-lig, -lī < lıú-ı, nuḫ, -lā < lıú-a, -luḫ/-lüh) uğrayarak işlek olarak kullanılır.somut ve soyut anlamlı kelimeler türetmenin yanında yer, meslek, araç isimleri türetir:

gelinnik < gelin- lik (2-14), ireşberlik < rençber-lik (30-1), susuzlūnan < susuz-luk-la (13-16), öylelìnen < öyle-lik-le (15-35), hırsızlīmızdan < hırsız-lık-ımızdan (13-6), esgarlīnı < asker-liğ-ini (6-23), başlıḫ (25-9), ayrılıḫ (29-19), tandırlıḫ (27-15), ġıtlıḫ < kıt-lık (13-6), analıḫ (14-69), sālıḫ (4-17), haymalıḫ (10-10), ajlīndan < aç-lık-ından (5-34), cahillik (5-31), aclīndan (13-5), başlī < baş-

---

[62] bu ekin bazı ağızlarda ünsüz uyumu kuraluna aykırı olarak kullanıldığı görülmektedir: bkz. A.Günşen, KIRYA, Ankara 2000, s.91.

[63] krş. KIRYA: çayır çimennik (XX/54), dērmennik (XXXIV/16).

lık-ı (başlığı) (4-37), analıϑ (14-52), ġaynanalıϑ (14-52), ġalınnīna < kalın-lığ-ına (1-3), günnüken < gün-lükken (13-3), böylelìnen < böyle-lik-le (9-25), ì-lik (5-23), sifillìmiz (18-49), gĀslük (10-28), celepcilik (24-1), evlatlā < evlat-lığ-a (5-18).

c) -lı /-li,-lu /-lü:

Genellikle sıfat olan kelimeler türetir. İlçemiz ağzında ilerleyici benzeşme sonucu -nı, -ni, -nu, -nü'lü şekilleri de kullanılır[64], ünlü uyumuna uyar:

ġıymalı (4-23), ġahirli (29-10), ısdambullu (24-8), mısġalı (10-14), ġannı (3-56), etli (4-21), çamlı (23-3), delānnı (7-29), ġıravatlıyı (15-26), direkli (19-11), bulutlu (3-23), sütlü (4-21), ortancılıya (11-31), cannılara (6-34), emekli (14-8), boylu (19-22), kilitli (3-24), nazlı (17-15), huzurlu (23-29), ġıymetli (1-21), donnu (3-58), kermeli (7-21), umutlu (3-25), 'yozgatlı (6-25).

Ek nadir de olsa üst üste gelerek ek yığılması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır:

nışannılı < nişanlı (14-33)[65],

ç) -sız /-siz,-suz /-süz:

Olumsuz vasıf isimleri türeten ektir:

ġayıtsız (18-27), şerefsiz (6-19), halsizidim (5-29), cansızlara (6-24), Āsüzleri (21-10), soysuzudu (14-44), habersiz (7-3), ġansızıdım (5-29).

d) -ıncı, -inci /-uncu, -üncü:

Sayı adlarına gelerek, sıra kavramı kazandıran ektir:

dördüncü (6-1), üçüncü (23-13), soñuncusu (11-6), ortancılıya (11-31), ikinciye (18-2).

e) -ki:

İçinde bulunma, bağlılık ve aitlik bildiren bu ek, sıfat ve zamir olarak kullanılan kelimeler türetir:

sōnaki avrattan (20-3), beniñki (21-17), şindiki gençler (27-10), öteki avratdan (30-5), yanımdakiler (14-58).

f) -cık / -cik, -cuk /-cük:

Küçültme ve sevgi bildiren bu ekin kullanım şekilleri şu şekildedir:

ıcıϑ (5-2), hincik (10-1), osmancıϑda (3-36), gücücūm (10-30), bit decik (18-38), küçücük (19-27), acıcıϑ (5-16).

---

[64] bkz.Tuncer Gülensoy, KYA, TDK yay., Ank. 1988, s.76.
[65] krş.KIRYA,nişannılı (VII/4)

g) -ca / -ce eki:

Aslında eşitlik hâli eki olan bu ekin, yapım eki olarak da pek çok görevi bulunmaktadır:

zabāca (14-66), ġaydırmaca (19-10), bunca (3-67), āşamaca (1-9), o zamanaca (18-7), bildirmece (19-10).

h) -layın/ -leyin, -nan, -ınan, -n:[66]

Eskiden gibilik, eşitlik ifadesi taşıyan bir çekim eki olan bu ek, bugün birkaç zaman ismine getirilerek zaman zarfı kurar[67]. Fakat bölgemizde yaygın olarak vasıta hali eki ile yer değiştirdiği görülür:

āşamınan < akşamleyin (2-5), zabānan < sabahleyin (4-6), öylene (4-20).

habersizleyin vardım‿oturdum (7-3), ilkindin (metin dışı derleme).

j) -daş /-deş:

Eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapan ektir:

arḫadaş (8-14), ġardaşımış (14-36).

k) -ġa < -úa :

başġa < başka (22-24).

l) -ġıl / -gil[68] :

bıran gil (13-4), emmim giliñ (1-6), salim giliñ (15-8), abañ gile (7-5), emmim giliñ (13-6), memet giliñ (10-25), ġórümcem giliñ (2-2).

m) -t:

yaşıtlarım (26-4).

n) -an:

ōlan < oğul-an (10-7).

2-FİİLDEN İSİM YAPAN EKLER

Fiil kök veya gövdelerine gelerek isim türeten bu eklerin, dilimizde sayıları, işleklikleri ve kullanım sahaları geniştir.

a) -mak /-mek:

yimek yapar yirdik (2-7), ekmek yapıyollarımış (11-14), çaḫmaḫ daşı < çak-mak (4-18), yardımcı olmaḫ (23-33), dimek ki (5-25).

b) -ma /-me, -mı/-mi, -mu/-mü : Görevi iş isimleri yapmaktır.

---

[66] krş. KYA, sabālen (8-1),ikindin (20-12).
[67] bkz. zarf fiiller konusu.
[68] bkz. KYA : -meyni: (=-gil) : anameyni bobameyni (5-92).

bildirmece < bildir -me (19-10), bōmuya < boğ-ma (6-10), oḫumam yazmam < oku-ma, yaz-ma (14-2), annatmıya < anlat-ma (11-21), doḫuması < doku-ma (9-3), işmiye < iç-me (15-11), ġaydırmaca (19-10), ġavrama (14-4), ġonuşmuya (3-12), çalma (29-6), çalışmadan (2-9), çatma (3-46), ġıymalı (4-23), bazlama (13-2), ġaḫmasına (8-6)

c) -gı,-gi /-gu,-gü ; -kı, -ki / -ku, -kü: Yapma ifade eden isimler yapar.

yazgısı böyleyimiş < yaz-gı- (11-26), çalgıcı bulullarıdı < çal-gı- (4-27), işlengi ney işlerdik < iş-le-n-gi (4-43).

ç) -ı /-i ; -u /-ü: Yapılmış görünen ve yapan, olan veya yapılan çeşitli nesneleri karşılayan isimler yapan ektir:

alay˘emir subaylīnda yazıcıydım < yaz-ı- (23-15), iki çift ġoşu (30-8), ölü gaḫmış cingan ġızına sarılmış < öl-ü (8-8).

d) -t :

umutlu < um-u-t - lu (3-25).

e) -k (-ḫ < -k): Fiilin gösterdiği harekete uğramış olan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılar:

bulaşık < bulaş-ı-k (23-13), ġırıḫ < kır-ı-k (12-11), dilek < dile-k (3-20), ışık < ışı-k (19-6), alçak (19-17), uzaḫ (metin dışı derleme).

f) -ç (-ş < -ç) :

ġazanşlarında < kazan-ç- (23-31), sevinşden < sevin-ç (10-27).

g) -men: İşlek olmayan eklerdendir.

Āretmen < öğret-men (14-6), şişman (metin dışı derleme).

h) -tı /-ti, -tu /-tü: -n-‘li fiil gövdelerine getirilir.

toplantı < top-lan-tı (14-27), sıḫıntı < sık-ı-n(-n < -l)-tı (14-6).

j) -mır /-mur: İşlek olmayan eklerdendir:

yāmır < yağ-mur (18-47).

k) -ıcı / -ici, -ucu / -ücü:

ġalıcı < kal-ıcı (17-20), alıcı < al-ıcı (17-18), yazıcı < yaz-ıcı (23-18).

l) -n : Bir işi yapanı veya yapılan işten etkileneni ifade eden işlek bir ektir:

ekin biçerdik < ek-i-n (25-18), amcayıñ gelini < gel-i-n (7-33).

m)-ga /-ge[69]: Olayı yapan nesneleri karşılayan isimlerdir.

süpürge (19-15), ġavurga < kavurga (metin dışı derleme)

[69] krş. KIRYA, ġavurġayı almazıḫ diyi (LXX-26) < úavur-ġa-y-ı.

n) -ım,-im,-um,-üm: İşlek olmayan eklerdendir.

geçim (27-10)

o) -ç (-ş < -ç) :

ġazanşlarında (23-31), sevinşden (10-27),

ö) -alak / -elek:

yatalak (metin dışı derleme).

2-İSİM ÇEKİM EKLERİ

HÂL EKLERİ[70]

İsmin başka bir kelimeyle ilgi kurmak üzere aldığı eke hâl eki, başka bir kelime ile ilgi kurmak üzere ismin eksiz olarak veya ek olarak bulunduğu duruma isim hâli diyoruz. İsmin hâlleri, belirsiz hâl, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön hâli olmak üzere dokuz bölümde incelenmektedir[71]. Bölgemiz ağızlarında bunların dışında sebep gösterme hâli de bulunmaktadır:

1- Belirsiz hâl (yalın hâl, Nominative) : İsimlerin başka unsurlara bağlı olmayan şekilleridir. Yalın hâldeki bir isim, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir isim münasebet ifade etmez. Yalın hâlin bölgemiz ağızlarındaki örnekleri şu şekildedir:

yüzümüz toz˘olurdu (18-48), beş dene çocuḫ˘oldu (5-26).

2- İlgi hâli (Tamlayan durumu, Genetive):

İsmin başka bir isim ile münasebeti olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tabi bulunduğunu gösteren bu hâlin ekleri ve örnekleri şu şekildedir:

-nıñ / -niñ, -nuñ / -nüñ:

Ünlü ile biten kelimelere getirilir.

dedesiniñ˘adı (27-8), çedeneniñ (1-3), amcasınĭñ˘ōlu (26-1), hanımınĭñ canı (3-9), boyanıñ (1-17), hasdaneniñ (21-9), ġıçınıñ biri (11-5), yönünüñ āzını (3-14), böyükġışlanıñ (25-15).

-ıñ /-iñ , -uñ /-üñ[72]:

deñiziñ (3-10), inişdemiñ (28-1), ġazanĭñ˘içine (1-16), adamın biri (6-3), ġızıñ (5-2), pìgamberiñ (10-20), çocuḫlarımızıñ (1-19), seniñ çocūñ (3-3), suyuñ˘

---

[70] bkz. Ahmet Buran, Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri, TDK yay., Ankara, 1996

[71] bkz. A.Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, (çev.M.Akalın), TDK yay.,Ankara 1988, s.63-65.

[72] krş. KIRYA: memmediñ ġózleri (XXXVII/13).

içine (1-4), inişteminñ (6-38), erenneriñ (3-67), ısmayılınñ (9-13), iliñ˘adamı (9-16), özüñ˘içine (1-3), ġaynanamınñ dili (2-12), arnımızınñ yazısı (9-17), biladeriñ (30-8).

-yınñ / -yiñ, -yuñ / -yünñ:[73] Bölgemizde tamlayan durumunun, iyelik eki olarak kullanılan -y- (iyelik 2. teklik şahıs eki) ile birlikte kullanımına da örnekler bulunmaktadır. [74]

ġızıyınñ˘adı (5-5), çoluyuñ çocuyuñ (9-14,15), çorabıyınñ (17-4), bobayınñ (29-11), torunnarıyınñ hatiresine (9-15), deveyiñ ġıçı (11-9), babayınñ˘anayınñ˘aşın˘ içiyim (7-23), amcayınñ gelini (7-33).

d)Hece kaynaşmasıyla -āñ /-ēñ:

padişāñ < padişahın (3-1), úōñ büyü < köyün (3-7), dāñ < dağın (8-4), eşşāñ < eşeğin (18-12).

3- Yükleme Hâli (Yükleme durumu; Belirtme durumu; Accusative):

İsmi fiile bağlayan ve yapma yükleme ifade eden bu hâlin, bölgemiz ağzındaki kullanılış şekilleri şöyledir:

-ı /-i,-u /-ü:

istanbılı (6-30), daşı (3-16), ādı <ağıt-ı (10-27), yorgannarı (6-27), yúñu < yün-ü (4-36), seni (3-3), gelinimi (10-5), bizi (17-18), ezeni < ezan-ı (14-64), uşaǰları (16-5), şuraları (7-21), pölüsü < polis-i (5-18), çayımızı (4-9), çavışı < çavuş-u (16-23), bazarı (19-13), ġızı (20-30).

-(y)-ı /-(y)-i, -(y)-u /-(y)-ü:

uruplāyı < uruplağa-y-ı (18-23), davılcıyı (25-3), ġavsarayı (18-18), boyayı (1-15), oǰlāyı < oklava-y-ı (5-28), dabancayı (12-14), orayı (12-19), tesgereyi (6-48), zopayı (18-21), paltayı (12-15), zurnayı (1-20).

-n-ı /-n-i, -n-u /-n-ü: İyelik ekinden sonra kullanılınca -n-ı / -n-i, n-u / -n-ü şeklinde karşımıza çıkar:

erìni ġorūnu < eriği-n-i koruğu-n-u (25-17), tōmunu < tohumu-n-u (1-2), ġōnünü < gönlü-n-ü (3-15), pislìni < pisliği-n-i (11-11), didiklerini (8-14), barnānı (14-62), cizmesini (12-2), ġafasını (5-12), almasını < elması-n-ı (25-17), yannını <

---

[73] . krş. NYA, ġozüyüñ (30-62), anayınñ (10-7); KIRYA, oğluyuñ adı (XLII-15),dayıyınñ evi (XVIII-7)".

[74] bkz. Nevzat Özkan, Anadolu Ağızlarında Kullanılan +(I)yIñ Eki , 1. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildirileri, Kırşehir 2004, s.431-435)

yanı-n-ı (2-6), buynuzunu (12-18), fasilyasını (16-6), hamırını (16-24), patatizini (16-6), paşalarımızı (22-7). ötesini berisini (2-4).

-n, -ñ[75]:

ġalemiñ de ben virecām (5-11), aşın içiyim (7-23).

Hece kaynaşmasıyla:

ekmā < ekmeği (5-27), bayrā < bayrağı (25-3), tüfā < tüfeği (6-12), bulaşī < bulaşığı (18-45), balī < balığı (13-11), inā < ineği (18-45).

4- Yönelme Hâli (Yönelme Durumu; Dative) Eki: İsmin, kendisine yaklaşma ifade eden fiillere bağlanmak için girdiği hâldir. Yöneliş ve duruş bildirir:

-a /-e :

otobuza < otobüs-e (4-13), ġarōla < karakol-a (5-35), ile < el-e (3-5), eve (3-16), oralara (3-10), sulara (1-4), öze (1-2), hū̄ge (21-6), oña (3-8), baña (3-13), öñümüze (1-10), ġucāma (9-5), tülbetime (3-21), āşama (3-14), bize (5-5), avıca (14-26), ele (14-26) çavışa < çavuş-a (6-46), şēre < şehir-e (8-9) , bovazlıyana (15-21).

-(y)-a,-(y)-e:

liriya < lira-y-a (14-37), ayniye < ayna-y-a (15-17), sufruya < sofra-y-a (18-34), ġışlıya (5-17), ‘añġarıya (4-6), sırıya (18-19), antalyıya (4-12), arabıya (4-12), buruya (4-14), anıya (5-8), deriye (7-15), sandalyıya (10-16), adıya (14-67), mahliye (5-14), masıya (12-6), şēre (8-9) , alanyıya (24-3).

-(n)a /-(n)e :

yanĭna (2-2), avlısına (7-21), bovazına (7-33), üsTüne (27-10), cihizlerine (1-20), yanĭna (6-18), ayāna (10-29).

Hece kaynaşmasıyla:

büyā < büyüğe (11-30), eşşā < eşeğe (18-28), güççā < küçüğe (15-21), beşā (3-11), ırmā < ırmağa (20-24), bölā (23-17).

Diftong ile:

ı̯a : cacı̯a < cacığa (25-19).

5- Bulunma Hâli (Kalma durumu, Lokative): İsmin kendisinde bulunma ifade eden fiillerle münasebette bulunduğunu gösteren hâlidir. Bazen kullanıldığı isme zaman ifadesi de yükler. İsim ya da isim soylu kelimelere -da/-de; -ta/-te eklerinin getirilmesiyle kurulur:

---

[75] krş. KIRYA : bulamadım yapan usdasın (L/74).

-da /-de, -Ta /-Te:

burda < bura-da (6-6), tallalarda < tarlalar-da (3-38), ġarannıḫda < karanlık-ta (12-18), giride (14-56), yimende (21-1), ötemizde (15-11), altında (19-1), dışarıda (11-24), orda (1-5), çorumda (-30), mekgede (21-1), avısdıryada (23-27), sinopTa (3-44), hastanede (28-4), bölükTe (6-1), genşlìmde (27-5), arısdaḫda (17-5), balışıḫda (3-58), ayda (1-14).

-ta /-te:

ben˘asgerlìmi dördüncü bölükte yaptım (6-1).

6- Ayrılma Hâli (Çıkma, uzaklaşma durumu; Ablative): İsmin kendisinden uzaklaşma ifade eden fiillerle münasebetini gösteren hâlidir. İsim ya da isim soylu kelimelere -dan/-den, -tan/-ten eklerinin getirilmesiyle kurulur:

-dan /-den:

urusyadan < rusya-dan (22-10), bilānden < bileğin-den (8-23), aşşādan < aşağı-dan (3-64), alandan (4-37), üzüntüden (8-21), yoldan (8-7), tükānden (18-15), terḫosdan (14-71), mahleden (5-13), temekTen (12-16), avratTan (3-27), daşdan (3-15), üsdümden (5-22), çatıralandan (15-28), fırından (3-67), ġuzandan (25-5).

-tan /-ten:

avrattan < avrat-tan (20-3), ırmaktan < ırmak-tan (20-23).

Diftong ile:

pu˘ardan (14-70).

7- Vasıta Hâli (Araç durumu, Instrumentalis): İsmin, fiili bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hâldir:

-(ı / i)-n: Daha çok bir zarf türetme eki durumuna gelmiştir:

ġúzün (2-5), ġışın (1-18), yazın (10-1).

“ile” edatı vasıta hâli eki olarak şu şekillerde kullanılmaktadır:

-ınan /-inen, -unan / -ünen:

bacımınan (4-45), suyŭnan (7-14), arabayınan (2-16), sovanınan (18-42), kirmeninen (1-11), davılınan (25-7), pideyinen (4-13), çulunan (4-41), çandırınan (25-15), çuvalınan (9-7), sırayınan (16-2), mesesinen (22-6), zorunan (6-21), āşamınan (2-5), çalgıyınan (4-11) , avradıyĭnan (7-26) , ebeñinen (7-1).

-nan / -nen:

sıraynan (18-17), zabānan (2-8), dìnānen (1-7), definen, dirnānen, türküynen (14-28), ġundānan (14-55), onnan (3-4), sennen (7-27), bennen (6-28),

çöplerìnen (1-8), siñirnen (5-17), yatānan (4-38), börānen (26-8), keklìnen < keklik ile (12-2), düdū̄nen (25-7), şunnan (7-1).

-lan /-len:

ōluylan (20-39).

8- Eşitlik Hâli (Eşitlik durumu; Equative): [76]Eşitlik, benzerlik, gibilik ifade eden bu ek, bölgemiz ağızlarında -ce, -ca ekleriyle karşılanır:

-ca /-ce:

bunca (3-67), ġúzēlce (1-1), öylece (18-35), büyükce (1-15), zamanınaca (10-5), ìce < iyi-ce (1-5), zabāca (2-5).

9- Yön gösterme hâli (Direktive) : Kelime guruplarında ve cümlede fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme hâline girer.[77]Yön ekleri ismi fiile bağlayan eklerdir:

-ra /-re:

orayı < o-ara- (12-19), burama < bu-ara- (15-27), şuraya < şu- ara-ya (19-15).

-arı /-eri:

dışarı (20-34), içeri (8-23), yuǯarı (3-64).

-(r)a:

sōnaki < son-ra-ki (20-3).

-ar /-er:

içerde (metin dışı derleme)

-r (a):

burda < bu –ara- da (17-31).

10- Sebep gösterme (Adessiv) Eki: Bölgemizde sebep gösterme eki olan "için" kelimesi yerine "uçun "kullanılır.:

onuñ˘uçun˘öyle diyor (3-27).

onuñ˘için ben˘iflah˘olmadım (23-30).

İSİMLERDE ÇOKLUK

[76] bkz. EİA: ayakça (33-38), AAİÇE: ayakça (ayakta) dur-(Ed., TDAY-B, (1960) s.185); s. 285
[77] bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.341-342

Çokluk ekleri: İsimlerin çokluk şekillerini yapan işletme ekleridir. Bu ekler bölgemiz ağızlarında yazı dilimizdeki şekilleriyle kullanıldığı gibi, bazı ses hadiseleri sonucu şu şekilde görülmektedir:

-lar / -ler:

laflar < laf-lar (27-16), candarmalara < jandarma-lar-a (5-19), irkekler (14-63), işler (10-1), davıllar (25-3), anneler (3-39), yimekler (3-8), avratlar (12-20), balıḫları (13-10), tallalar (13-15), çocuklar (14-57), dālara (8-4), yasdıḫları (14-39), ötāler (2-11).

-ner / -ner:

dūnner < düğünler (10-1), zamannar (1-20), ōlannar (11-8), bunnar (2-3), idenner (3-64), ġazannar (1-15), ġoyunnar (26-1), cingannar (8-7), ġadınnar (5-14), onnarı (2-10), harmannarda (3-32), yorgannarı (14-39), şunnar (6-17).

İYELİK EKLERİ

Sahiplik bildiren, getirildikleri isimlerin karşıladıkları varlıkların hangi şahsa ait olduğunu belirten eklerdir. Bu eklerin bölgemiz ağızlarında kullanılışları şu şekildedir:

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs	-m	-mız /-miz, -muz /-müz
2.Şahıs	-n, -ñ, -y-[78]	-nız /-niz, -nuz /-nüz, -ñız /-ñiz, - ñuz / -ñüz
3.Şahıs	-ı, /-i, -u /-ü,-e / -a,-ā,-ā -sı /-si, -su /-sü	-ları /-leri, -lē /-lā, -narı /-neri

Kullanılışları:

Teklik:

1.Şahıs: aplam < abla-m (6-46), ihdiyacım (23-27), ciyerimidi (4-1), malım (3-5), mevlam (3-47), halam (13-11), māşım (14-14), yavrım (3-70), yarim (17-15), yorganım (4-39), ġaynanam (2-1), anterem (17-25), bilim (16-14), ġuvadım (22-11), ġızım (5-9), ġafam (2-10), ayām (9-10), sandīm (3-24).

[78] bkz. Nevzat Özkan, Anadolu Ağızlarında Kullanılan +(I)yIñ Eki, 1.Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003)Bildirileri, Kırşehir 2004, s. 431-435

2.Şahıs: āñ < ağan (7-9), anaña (5-9), ġızıyıñ ˅adı < kızı-n-ın ˅adı (5-5), abañ (7-5), ġıdemin (6-8), çoluyuñ çocuyuñ < çoluğu-n-un çocuğu-n-un (9-14,15), çorabıyıñ < çorabı-n-ın (17-4), bobayıñ <baba-n-ın (29-11), torunnarıyıñ hatiresine <torunlar-ın-ın hatırı (9-15), deveyiñ ġıçı < deve-n-in kıç-ı (11-9), babayıñ ˅anayıñ[79] ˅ aşın ˅ içiyim < baba-n-ın ana-n-ın aşını içeyim (7-23), amcayıñ gelini < amca-n-ın gelini (7-33).

3.Şahıs: ġózleri (3-50), anası (4-18), akġı (4-35), parası (4-28), amesi (10-13), elması (19-1), duvası (3-54), pambī (6-27), sābısı (9-12), urufunu (11-3), canı (3-9), inā (4-22), yēni (26-7), börē (10-16), uşā (11-13), pıçā < bıçağı (8-11), ġıymeti (1-21), ipleri (1-8)

Çokluk:

1.Şahıs: tallamız (29-3), ēmiz (2-1), bizim zamanımızda (10-1), ġafamıza (2-15), cihizimizi (4-46), çocūmuz (3-3), dūnümüzü (2-14), bi şìmiz (22-2), dezgāmıza (1-14), paşalarımızı (22-7), çayımızı (4-9), sifillìmiz (18-49), dāvemizden (15-11), elimiz yüzümüz (18-48), anamız (21-14).

2.Şahıs: kĀnüz < köyünüz (21-7), sābıñız <sahibiniz (20-22), malıñızı (11-20), ōluñuza (10-26).

3.Şahıs: ġızları (20-2), talimatlarını (23-14), püsgülleri (15-9), ġazanşlarında (23-31), ōlları (2-4).

İyelik ekinin üst üste gelerek ek yığılması şeklinde karşımıza çıktığı örnekler de vardır:

sābısı < sahibi (9-12), hepisi < hepsi (3-75).

İLGİ (AİTLİK) EKİ:

Aitlik eki olan -ki, yapım eki özelliği de taşımakla birlikte, çekim eklerinden sonra gelerek, iyelik eki gibi yardımcı ses alarak, aitlik gibi bir çeşit iyelik fonksiyonu taşıyarak çekim eki niteliğinde görülür.[80]

elindeki (20-8), şindiki avratlara (14-47), vaþdımızdakiler (18-49), ġarnımdaki (22-6), öteki avratdan (30-5), onuñkini (18-24).

-ki eki, bölgemiz ağızlarında çoğu zaman düşerek ve vurgusunu kendisinden önceki heceye aktararak kullanılır:

---

[79] krş. A.Günşen, KIRYA : babayıñ malı mı? (Kırş.) s.110
[80] bkz. T.Gülesoy, KYA, s. 87

bahcedā ötesini berisini < bahçedeki ötesini berisini (2-4), daha şō yamaş'dā < daha şu yamaçtaki (10-18).

SORU EKİ:

Soru ekleri, ismin soru şeklini ifade eden eklerdir. Yöremizdeki ismin soru şeklini ifade eden soru ekleri mı, mi, mu, mü şeklindedir:

laf mı ġonuşdurur ? (15-13), ġırḫ ġatır mı istersìz, ġırḫ satır mı istersìz ? (20-36), nassın ì misin ? (23-33).

ZAMİRLER

Nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan ve ismin yerini tutan kelimelerdir. Zamirler, şahıs, soru, belirsizlik ve gösterme yoluyla varlıkların yerini tutarlar. Bölgemizdeki zamir türleri ve çekimleri şu şekildedir:

1-ŞAHIS ZAMİRLERİ:

Kişilerin yerine kullanılan zamirlerdir. Bölgemiz ağızlarındaki çekimleri şu şekildedir:

Teklik	Çokluk
ben (5-1)	biz (18-16)
sen (14-56)	siz (10-18)
o (15-17)	onlar
	onnar (14-11)

Şahıs zamirlerinin genel çekim tablosu:

yalın hali /	ilgi hali /	yükleme hali /	yönelme hali/	ayrılma hali/	bulunma hali/	eşitlik hali
ben	benim	beni	bana baña	benden	bende	bence
sen	senin seniñ	seni	sana saña	senden	sende	sence
o	onun onuñ	onu	ona oña	ondan	onda	onca
biz	bizim	bizi	bize	bizden	bizde	bizce
siz	sizin	sizi	size	sizden	sizde	sizce

	siziñ					
onlar	onların	onları	onlara	onlardan	onlarda	onlarca
	onlarıñ					
onnar	onnarın	onnarı	onnara	onnardan	onnarda	onnarca
	onnarıñ					

Şahıs zamirlerinin yalın veya çekim ekleri ile genişletilmiş olarak kullanılışları şu şekildedir:

şunu çārıyom (6-6), oña ġırḫ ġún, ġırḫ gice dü˘ün yapmışlar (3-8), bize az düşdü dì canım sıḫıldıydı (9-4), herkeş bize imreniridi (4-46), baña[81] çocuḫ virmiyen˘ allah (3-13), bu dert bizi alıcı (17-18), seniñ çocūñ˘ olmuyor (3-3), yüzbaşı bizi çārdı(6-32), onnardan˘ öñce ġocadım (10-33), ben˘ asgerlìmi dördüncü bölükte yaptım (6-1).

ŞAHIS ZAMİRLERİNİN EDATLARA BAĞLANMASI:

Bölgemizde de yazı dilimizde olduğu gibi, isimlerin doğrudan doğruya bağlandıkları “ile”, “için”, “gibi” edatlarına zamirler “ilgi hali” eki ile bağlanırlar:

aḫşamaca onnarınan (7-19-20), o onnan yatıyorsa ben de sennen yatarım (7-26-27), bennen (6-28), onuñnan bi dene ġonuşuyum (11-25).

2-İŞARET ZAMİRLERİ:

Nesneleri işaret ederek, gösterek karşılayan kelimelerdir. Şahıs zamirlerinin çokluk şekillerinde olduğu gibi, işaret zamirlerinin çokluk şekillerinde de ilerleyici benzeşme yoluyla ses değişiklikleri olmuştur:

Teklik	Çokluk
bu (6-19)	bunnar (14-35)
şu	şunnar (6-17)

[81] krş. KYA: bā (46-35), AAİÇE : mana, Azaeri Türkçesinin uzantısı olan ağızlarda s. 301, KIRYA : baña (LXVI/8), EİA: bana, s.70

o onnar (8-9)

İşaret zamirlerinin genel çekim tablosu:

yalın hali /	ilgi hali/	yükleme hali /yönelme hali/		ayrılma hali /	bulunma hali /	eşitlik hali
bu	bunun bunuñ	bunu	buna buña	bundan	bunda	bunca
şu	şunun şunuñ	şunu	şuna şuña	şundan	şunda	şunca
o	onun onuñ	onu	ona oña	ondan	onda	onca
bunlar	bunların bunlarıñ	bunları	bunlara	bunlardan	bunlarda	bunlarca
bunnar	bunnarın bunnarıñ	bunnarı	bunnara	bunnardan	bunnarda	bunnarca
şunlar	şunların şunlarıñ	şunları	şunlara	şunlardan	şunlarda	şunlarca
şunnar	şunnarın şunnarıñ	şunnarı	şunnara	şunnardan	şunnarda	şunnarca
onlar	onların onlarıñ	onları	onlara	onlardan	onlarda	onlarca
onnar	onnarın onnarıñ	onnarı	onnara	onnardan	onnarda	onnarca

İşaret zamirleri yön eki almazlar. Fakat bölgemizde yön eki almış gibi görünen, aslı bu ara, şu ara, o ara kelimelerinin birleşmesi ile oluşan şu örnekler bulunmaktadır:

orda < o-ara-da (10-13), burda < bu-ara-da (17-31), şurda < şu-ara-da (15-7)

İşaret zamirlerinin yalın veya çekim ekleri ile genişletilmiş olarak kullanılışları şu şekildedir:

bunu uyandıran hızır (3-73), şuraları da kermeli kermeli (7-21), bunnara yoḫ dimedim (2-10), şuruya bi deve yatmış (11-5), ġafam sarmadı onnarı (2-10), buña ne diyim (5-8) bunu görüncü ġorḫmuş (21-10), bunu (23-8).

İŞARET ZAMİRLERİNİN EDATLARA BAĞLANMASI:

Bölgemizde kullanılan işaret zamirlerinin edatlara bağlanması, şahıs zamirlerinin edatlara bağlanmasıyla aynı şekildedir. Bunlar da ile, için, gibi edatlarına genellikle “ilgi hali” eki ile bağlanır:

onuñ˘uçun < onun için (4-22), bunnan˘ūraşdıþ (15-5) onuñ˘için (23-30), onnan vaþıt geçirirdim (16-9), onnarınan gendini öldürecek (8-16).

3-DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRLERİ:

Bölgemiz ağızlarında dönüşlülük zamiri, yazı dilimizde olduğu gibi ”kendi” ve ön ses g-< k- değişmesiyle oluşan “ gendi” kelimeleridir. Tek başına ”asılı öz” anlamında kullanılır. İyelik eklerini alarak bütün şahısları karşılar.

Bölgemiz ağızlarında dönüşlülük zamirinin çekimini şu şekilde sıralayabiliriz:

TEKLİK:

1.Şahıs: kendim, gendim: gendim bişiriyom, idiyom (14-14), gider gendim çalışırıdım (16-4), gendi ēndime < kendi kendime (6-19).

2.Şahıs: kendin, gendi:

3.Şahıs: kendi, gendi: gendini öldürecek (8-16), gendi yuñu neyi satdıydı (14-38), gendi de, aylesi de emekli (14-10), gendi˘āndilere oþudular (14-20), parayı gendi bulamıyor ki saña virsiñ (16-14).

ÇOKLUK:

1.Şahıs: kendimiz, gendimiz: evi gendimiz buluruþ didik (4-6).

2.Şahıs: kendiniz, gendiniz:

3.Şahıs: kendileri, gendileri: gendilerini ġurtarsınnar (16-16).

4-SORU ZAMİRLERİ:

Nesneleri soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, soru halinde ifade eden, onları sormak için kullanilan zamirlerdir. İnsanlar için ”kim, insan dışındaki canlı, cansız varlıklar için de “ne” soru zamiri kullanılır:

kim˘öldü ney dimiş (21-7), tümen ġomutanıñ kimidi (23-5), úōñ büyü˘ü kimise onuñ yanına gitmişler (3-7), kim bōdu evladım (6-17), bunnar kim ya (8-8), ġızım seni getiren kim (18-30), şindi kimiñ˘aþlında (14-20), nirde oynıyacıñ? (14-70

), kĀnüz nire (21-7), “o ney, ney˘o” didi (15-15), bu ne ġī (7-4), niriye ġoyacıḫ ya (7-5) , hanı benim ġızım (5-3) saña ne alıyım (8-11).

kim (8-8)	
kimler	niye
kimlere	neyle
kimin	
kimiñ	neden
neyi	nerde
neyimiz	nirde
hanı	niriye
neyiñiz	nerden
neleri	nirden

5-BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ:

Nesneleri belirsiz şekilde temsil eden zamirlerdir.Bölgemizde kimse ve herkeş < herkes gibi asıl belirsizlik zamirlerinin yanında diğer belirsizlik zamirlerinin kullanılışına da sıkça rastlanmaktadır. Bölgemiz ağızlarında ve yazı dilimizde kullanılan belirsizlik zamirleri şunlardır:

herkeşde varıdı < herkeste vardı (1-21), allām sālıḫ virsiñ de hepisini ġórürük (4-17), bazıları yirmi˘ūn durur (1-3), hepisi şaşırmış (3-75), gelinnik yoḫ bişì yoḫ (2-14), herkeş bize imreniridi (4-46), hiş kimseniñ haberi yoḫ (3-16), biri topalıdı (11-6), adamın biri (6-1), allām kimseyi kimsiye imrendirmesiñ (4-31), niye ġaşdıñ ya (7-7).

Falan, filan, filanca kelimeleri de tek başına kullanılarak belirsizlik zamiri olurlar:

kimidi filan derkene orda bizi tefdiş˘etmiş (23-6), filan˘öldü, filan harpde ġaldı, filanıñ˘avradını satdılar dì annatmışlar (21-8).

Benzer kullanım, bölgemiz ağızlarında çok yaygın olarak “ne” ve “ney”[82] kelimeleri için de geçerlidir:

çocuḫlara ad ney ġoyarken (27-7), dedeñi neyi (30-10), çocūmuz ney ̆ olmadı (3-6), dedelerimiziñ neyiñ (27-8), zil ney çalıncı (4-1), ısdambullu ney (24-8), ġayseri’de evim ney var (26-5), oya ney ̆ördüm (27-5).

SIFATLAR

Sıfatlar, vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin vasıflarının adları olan sıfatların bölgemiz ağızlarındaki görünümü şu şekildedir:

1.VASIFLANDIRMA SIFATLARI:

Nesnelerin vasıflarını (renk, biçim, durum vb.) bildiren sıfatlardır:

úór ġız (4-3), delānnı ġızım (11-19), çirkin ̆ōlan (7-21), yavız dilki (6-38), alçak dādan (19-17), al ġabaḫ (17-29), geçen ġúnner (3-71), ġuru fasilye, etli ḳōte (4-21) ġara gün (14-41), ġara boya, ġırmızı boya (1-17), üvey ġıza (20-7), altın kilitli (3-24), büyük pisikler (6-10), başġa adam (6-4), güçcüg ̆ōlum (15-1), ilk heriften (14-42), ār bölükTe (6-1), böyle ġız (5-8), sovuḫ sulara (1-4), ā daş (3-19), sār mihriniñ (14-33), büyükce ġazannar (1-15), çamlı ġaveniñ (23-3).

2-BELİRTME SIFATLARI:

Nesneleri belirten sıfatlardır.Varlıkları işaret yoluyla yerlerini, sayılarını bildiren, durumlarını yarı belli biçimde ya da soru yoluyla belirterek gösteren sıfatlardır.

Dört şekilde gösterilir:

a)- İşaret sıfatları: Nesnelerin yerlerini işaret ederek belirten sıfatlardır. Bölgemizde bu, şu, o işaret sıfatlarının yanında öteki ve ötā < öteki kelimeleri de işaret sıfatı olarak kullanılmaktadır:

---

[82] krş. KIRYA : çiçek ney (XXXVI/186).

bu vaþıtlayı (23-2), o daşa (3-11), öteki avratdan (30-5), bu yannıya (4-13), o zamannar (12-20), bu adamı (5-20), ötā˘ōlumun < öteki oğlumun (14-9), şu daşa (3-13).

b)- Sayı sıfatları:[83] Nesneleri sayılarını bildirmek suretiyle bildiren kelimelerdir. Yöremizde kullanılan sayı sıfatları, yazı dilimizdeki şekilleri yanında, uğradığı ses olayları dolayısıyla çeşitlilik göstermektedir:

iki gişi (9-3), üç˘ōlu (11-1), elli yaş (5-16), iki kilō, üş kilō (1-12), elli ġız (17-3), onsekiz ġún (1-3), beş˘on sene (3-2), beş yüz lira para (18-8), beş batman˘on batman yúñ (4-37), seksen yaşından (14-1), ġırþ gün, ġırþ gice (8-25), üş gün (8-2), iki dāne (30-6), üş gún (8-2),dördüncü bölükte (6-1), üçüncü süvari˘ alayı (23-13).

c)- Soru sıfatları: Nesneleri soru halinde belirten sıfatlardır. Bölgemizdeki soru sıfatları ve örnekleri şu şekildedir:

ġaç˘aylıþsın?(6-6), ne hayırı var ki napis yatacaþ? (15-31)

ç)- Belirsizlik sıfatları: Nesnelerin dış vasıflarını, özellikle sayılarını, miktarını, belirsiz olarak bildiren kelimelerdir.

her yirini (4-8), her ġún (2-2), bi padişah varımış (3-1), bütün ġazancımı (23-28), bir varımış bir yōmuş (3-1), ne hallarınan (14-18).

ZARFLAR

Bir eylemin, bir sıfatın yada başka bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelimelerdir. Zarflar, yer, zaman, hal, azlık-çokluk (miktar) ve soru zarfları olmak üzere beş çeşittir:

1. Yer, yön zarfları: Yer , yön ifade ederek fiilin yerini gösteren, çoğunun bünyesinde yön eki bulunan zarflardır:

anam giri tā ġayseriye gelmiş (5-18), giri gendě˘ēndine ġonuşmuya başlamış (3-12), bana dōru geliyordu (18-18), ikimiz bir dutaþ aşşā ataþ (9-3) , aşşā düşTüm (9-10).

2. Zaman Zarfları: Bir fiilin manasını zaman bakımından etkileyen zarflardır. Yöremiz ağızlarında zaman zarfının pek çok örneği bulunmaktadır:

---

[83] Sayı sıfatı olarak kullanılan sayı isimlerinin diğer Anadolu ağızlarındaki kullanımları için bkz. T.Gülensoy, KYA, s. 93-94.

hincik[84] yazın˘idiyollar (10-1), hinci hepisi var (4-26), esgiden˘almanya varıdı (27-11), ūlledìni ġóründü şaşırıyollar (3-65), yirmi˘ūn durur (1-3), seşdikden sōna (23-22), zabah hava ışırken (14-66), şindik de iş dutmuyoḫ (28-13), hafdıya dūn yapaḫ (20-34), zil ney çalıncı (4-1), zabānan doḫuz buçuḫda çıḫdıḫ (4-6), salondan çıḫıncı hemen (4-12), ipler ìce boyanıncı (1-16), yarin geliñ (10-22), zabānan da irkenden ġızı alıp ġótürüllerdi. zabah sekizde doḫuzda dūn biteridin (4-(19-20)), varmam diyinci virmediler (2-11), ‘evelḳún telefon˘aşdı (23-32), eveli ġānı tekeri olurdu (1-6), yozgada varıncaḫ, bu vaḫıtlayı (23-2).

3. Hal (Nasıllık- Nicelik) Zarfları: Fiilin anlamını hal, nasıllık ve nicelik yönlerinden etkileyen zarflardır. Yöremizde kullanılan hal zarfları şunlardır:

bomboş varmış (12-5), ìce döverik (1-7), böyle böyle diyormuş (10-7), erinmeden gelmiş (5-14), sevinerek˘eve geldim (10-23), ıhılıyaraḫ yatdı (14-66), ġúzēlce yapdırmış (4-8), ġoparaḫ yanına vardım (9-23), ġop ġopa eve geldim (5-32), açılır dabaḫ dabaḫ (17-30), şöyle yıḫdım (7-8), çarpa çarpa (1-4), güle güle yaşayıñ (11-21), alışdırarak˘iş yapdıraḫ (6-23), doya doya çīrmadım (14-50), çiv çıḫdı (14-11), ālayı ālayı otobuza bindik (4-13), öylelìnen geşdi gitdi (15-35), habersizleyin vardım (7-3), ızar˘ızar yimiş (12-7).

4. Azlık-çokluk (miktar) Zarfları: Fiillerden, sıfatlardan yada diğer zarflardan önce gelerek, onların miktarlarını, derecelerini belirten zarflardır. Yöremiz ağzlarındaki örnekleri şunlardır:

çoḫ˘olmazĭdı (10-4), bizi bek severidi (21-17), şindi bek yoḫ (1-21), hiş sēmezimiş (20-4), tüm döúúlür (1-7), acıcıḫ ġuran˘Ārendig (5-16), hiş nışannılı durmadık (14-33), zenginnerde başlıḫ çōdu, faḫırlarıñ da olurdu da az olurudu (4-34)

5. Soru Zarfları: Çoğunlukla fiilleri soru ilgisiyle etkileyen zarflardır. Yöremizdeki örnekleri şunlardır:

nasıl olur da oḫula geliñ (5-10), nası ġaşTım (7-2), nası sabĭr˘idecām? (8-22), nĀrek[85] mecbur˘‘işTe (9-17), nĕ˘azıyor (18-12) na zaman < ne zaman (8-2) niye ile virek (10-(8-9)).

---

[84] krş. GBAA: hinci (1-9), hindi (49-45), KYA: hindi “şimdi” (33-3), hincik (46-13), KIRYA: şincik (II/20).

[85] krş. KIRYA : ńórüyoñ (Kırş. genel) < ne görüyorsun? Fiil özelliğini de kaybetmemiştir.

FİİLLER

FİİL YAPIM EKLERİ

1-FİİLDEN FİİL YAPAN EKLER

a) -ma-/-me-: Olumlu fiillerden olumsuz fiiller yapan çok işlek bir ektir:

vermeyincek < ver-me- (23-10), ġalmasıñ < kal-ma- (3-5), durdurmadı < durdur-ma- (18-11), olmazıdı < ol-ma- (2-16), seslenmedi < seslen-me- (15-13), ġonuşmadı.< konuş-ma- (18-29), varmamış < var-ma- (21-19), durmadım < dur-ma- (22-17), unutmadım < unut-ma- (29-13).

b) -n-: Genellikle dönüşlülük ve edilgenlik eki olarak, fiillerden yeni fiiller türetir. Bölgemizdeki örnek sayısı çoktur:

saḫlanıyorduḫ < sakla-n- (5-6), kitlenmiş < kilitle-n- (7-34), boyanıncı < boya-n- (1-16).

c) -l- : Edilgenlik ifade eden fiiller türetir:

düzülmüşler < düz-ü-l- (15-25), kesilinci < kes-i-l- (14-72), sıḫılmış < sık-ı-l (3-9), ayrıldıysa < ayır-ı-l- (14-8).

ç) -ş-: Ortaklış ve oluş ifade edn işlek bir ektir.

bilişirken < böl-ü-ş- (9-4), annaşıp < anla-ş- (20-34), ālaştıḫ < ağla-ş- (5-35), āleşiyoñ < eğle-ş- (30-8).

d) -r-: Oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar:

aşırmışlar < aş-ı-r- (7-36), geçirememiş < geç-i-r- (3-15), çıḫarĭrıḫ < çık-a-r- (1-5), bişiriyom < biş-i-r- (14-14), uçuruncu < uç-u-r- (7-9).

e) -t-, -d- : Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar:

annattıḫça < anla-t- (8-21), ısladırıḫ < ısla-d- (1-2), ġuruduruḫ < kuru-t- (1-2), büyüdürük < büyü-t- (1-1).

f) -dır-/-dir-,-dur-/-dür-;-tır-/-tir-,-tur-/-tür-: -r- ve -t- gibi yaptırma ve oldurma ifade eden fiiller türetir:

indirrik < in-dir- (1-17), gìdirdi < giy-dir- (10-31), uyandıran < uyan-dır (3-73), yidirmişler < ye-dir- (3-9), alışdırdı < alış-dır- (21-16), durdurmadı < dur-dur- (18-11), gezdirdi < gez-dir- (6-36), bilişdirsiñ < bölüş-dür- (11-4), yapdırmış < yap-dır- (4-8), bildirmece < bil-dir- (19-10), gìdirsem < giy-dir- (3-11), yaḫışTırsıñ < yakış-tır- (4-16).

g) -ar-, -er-: Örnekleri sayılıdır:

çıϑarĭrıϑ < çık-a-r- (1-5).

h) -n-:

sevinerek < sev-i-n- (10-23), sallanıyor < salla-n- (17-26).

j) -i-z-i-r-:

emzirmişler < em-i-z-i-r- (11-16).

2-İSİMDEN FİİL YAPAN EKLER

a) -la-,-le-: Olma ve yapma ifade eden isimden fiil yapma ekidir:

billemiye < bel-le- (16-1), temizlerdik < temiz-le- (2-6), irahatladım < rahat-la- (4-5), bālarıϑ < bağ-la- (1-9), toplarıϑ < top-la- (1-2), dìnemiş < tın-la- (11-16), kişifliyeciñ < keşif-le- (8-17), ġúzledimiydi < güz-le- (10-2), Ātlemişler < öğüt-le- (5-1), keserliyek < keser-le- (15-2).

b) -la-ş-/-le-ş-:

ġarşılaşmışlar < karşı-la-ş- (11-7), birleşillerdi < bir-le-ş- (10-3).

c) -la-n-/-le-n-:

hasdalandı < hasta-la-n- (14-58), sevda-la-n- (20-26), arlanıyor < ar-la-n- (17-28), allanıyor < al-lan- (17-25), tazirlendi < tazir-le-n- (15-14), seslenmedi < ses-le-n- (15-13), evleniyim < ev-le-n- (3-4), yaşlandıϑ < yaş-la-n- (14-25), kitlenmiş < kilit-le-n-(7-34), Ākelendim < öfke-le-n-(9-11), havaslansıñ < heves-le-n (18-26).

ç) -l-:

isildimmiydi < eksi-l- (26-9).

d) -ar-,-er-:

sararıp <sarı-ar- (20-27), everecìk < ev-er- (10-10).

e) -a-,-e-: Olma veya yapma ifade eden filler yapar:

yaşıyacā < yaş-a- (11-2), oynıyacıñ < oyun-a- (14-70).

ŞAHIS EKLERİ

Şahıs ekleri şekil ve zaman kalıbına dökülmüş hareketin şahsa bağlanması için kullanılan eklerdir. Çekimli fiillerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden eklerdir.Üç tip şahıs eki bulunmaktadır:

a) Birinci tip (zamir kökenli) şahıs ekleri:

Yazı dilimizde, görülen geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki çekimlerde kullanılan, aslında şahıs zamiri iken zamanla ekleşerek bugünkü duruma gelmiş olan şahıs ekleridir. Yani şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve öğrenilen geçmiş zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir:

TEKLİK:

1.şahıs: -m

2.şahıs: -sın,-sin, -sun, -sün; -n, -ñ

3.şahıs: Eksiz

ÇOKLUK:

1. şahıs: -z, -s, -ú /-k, -ɧ < -ú, -ġ < -ú,
2. şahıs: -sınız /-siniz, -sunuz /-sünüz;
   -sıñız /-siñiz, -suñuz /-süñüz
   -nız /-niz, -nuz /-nüz;
   -ñız / -ñiz, -ñuz /-ñüz
   -sīz / -sìz, -sūz / -sū̄z

3. şahıs: -lar / -ler

Kullanılışları:

TEKLİK:

1.şahıs: ġaynanamıñ ̆uçun varırım < var-ır-ı-m (2-12), ġızımı giri isTiyom < istiyor-u-m (5-19), bobamı besliyecām (23-28), makgemiye virmissim (5-37), bilirim ġomutanım (6-45).

2.şahıs: orda torpilliymissiñ < torpilliymiş-sin (6-35), seslenmiyoñ ̆işde (9-15), sadaɧa mı isTiyoñ (5-4), nirde oynıyacıñ (14-70).

3.şahıs: oɧula gidemiyor (9-1), yirmi ̆ū̄n durur (1-3), saña virsiñ (16-14)

ÇOKLUK:

1.şahıs: dimek ki gelmissik (5-25), mısırı neyi keserliyek de gelek (15-2).

2.şahıs: ne biliyorsūz lan (11-10), şerbetime buyuracıñız (10-27).

3.şahıs: hincik yazın ̆idiyollar (10-1), yolda gidiyollar (11-5), bi yimek viriller (2-17), elbise giydirdiler (5-22).

b) İkinci tip (iyelik kökenli) şahıs ekleri: Aslında iyelik kökenli olup, zamanla fiil şahıs eki haline gelmiş olan ve görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan eklerdir.Bu ekler şunlardır:

TEKLİK:	ÇOKLUK:
1.şahıs: -m	1.şahıs: -k / -ú, -ḫ < -ú
2.şahıs: -n, -ñ	2.şahıs: -nız /-niz, -nuz / -nüz
3. şahıs: Eksiz	-ñız /-ñiz, -ñuz / -ñüz
	3.şahıs: -lar / -ler

Kullanılışları:

TEKLİK:

1.şahıs: habersizleyin vardım˘oturdum (7-3), şu daşĭ˘alsam (3-11), tūbamı özledim, didim (4-4), gendi ipiminen doḫursam, ġış˘ekmā de iderdim (16-24).

2.şahıs: haydi ġurtulduñ (18-19), sāp çıḫacāsan (6-39), 3.şahıs: sōna izine geldi (18-9), yozgat dì çārırsa (6-5), öylece ġurtuldu (22-23).

ÇOKLUK:

1.şahıs: aldıḫ geldik < aldı-k geldi-k (18-12).

2.şahıs: yiter itdiñiz yiter (18-20), kimi alırsañız alın (7-30).

3.şahıs: “haydi sırıya” didiler (18-19), nĀrdülerse (10-1), ġurra çekdiler (23-20).

c) Üçüncü tip (emir) şahıs ekleri: Üçüncü tipteki şahıs ekleri olarak da emir ekleri gösterilmektedir. Emir ekleri aslında şekil ekleridir. Fakat emirde her şahsın ayrı bir şekil eki olduğu için o şekil ekleri aynı zamanda şahıs da ifade eder.Yani zamir ve iyelik kökenli şahıs eklerinin yanında üçüncü tip şahıs ekleri, emir şahıs ekleridir.

ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ

Fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Bu ekler şekil ve zaman ifade ederler. Nesnelerin yaptıkları hareketler iki çeşittir: Ortaya çıkan veya çıkacak olan hareket, ortaya çıkması tasarlanan hareket. Bir kısım fiil şekilleri ortaya çıkan veya çıkacak olan bir hareketi bildiren fiil şekillerine “bildirme (haber) kipleri ” denir. Fiil şekillerinin tasarlanan bir hareketi ifade eden kısmına ise “tasarlama (dilek) kipleri”denir.

A. BİLDİRME (HABER) KİPLERİ:

Fiillerde belirtilen iş, oluş veya kılışı belli bir zamana bağlayarak haber veren kiplerdir.Şekil olarak haber veya bildirme, zaman olarak ise geniş, şimdiki, bilinen geçmiş, öğrenilen geçmiş ve gelecek zaman olmak üzere beş zamanı ifade ederler.

GENİŞ ZAMAN EKLERİ:

Bu ekler şekil olarak bildirme, zaman olarak da geniş zamanı ifade ederler:

TEKLİK:1.Şahıs: -r-ım / -r-im / -r-um / -rüm / -a-r-ım / -e-r-im /
-ı-r-ım / -i-r-im / -u-r-um / -ü-r-üm

2.Şahıs: -ı-r-sın / -i-r-sin / -u-r-sun / -ü-r-sün;
-a-r-sın /-e-r-sin; -ın/-ıñ < -ı-r-sın,
-in/-iñ < -i-r-sin, -un/-uñ < -u-r-sun,
-ün/-üñ < -ür-sün; -an/-añ
< -a-r-sın, -en/-eñ < e-r-sin

Olumsuzu: -man/-mañ < -maz-sın,
-men/-meñ < -mez-sin

3.Şahıs: -r, -ar /-er

ÇOKLUK: 1.Şahıs: -r-ız / -r-iz; -ı-r-ız/--ir-iz,
-u-r-uz/-ü-r-üz;-a-r-ız/-e-r-iz;
-r-ıɓ < -r-ıú/-r-ik; -ı-r-ıɓ
< -ı-r-ıú/-i-r-ik, -u-r-uɓ < -u-r-uú/-ü-r-ük;
-a-r-ıɓ < -a-r-ıú/-e-r-ik
-ü-r-üg

2.Şahıs: -r-sınız/-r-siniz, -r-sıñız/-r-siñiz
-ır-sınız/-ir-siniz; -ur-sunuz/-ür-sünüz;
-ır-sıñız/-ir-siñiz; -ur-suñuz/-ür-süñüz;
-ar-sınız/-er-siniz; -ar-sıñız/-er-siñiz
-sāz /-sēz, -sīz /-sìz, -sūz/-sū̃z

3.Şahıs: -r-lar /-r-ler; -ır-lar/-ir-ler, -ur-lar/-ür-ler;
-ar-lar/-er-ler;

Gerileyici benzeşme ile:[86]-l-lar < -r-lar/-l-ler < -r-ler,
-ıl-ler < -ır-lar/-il-ler < -ir-ler,

[86] krş. KIRYA: yiller, güleller, oynallar (LXII/12-13).

-ul-lar < -ur-lar/-ül-ler < -ür-ler,

-al-lar < -ar-lar/-el-ler < -er-ler

Kullanılışları:

TEKLİK:

1.Şahıs:

onuñ ˘ uçun çıvdırırım (10-32), utanırım" didi nezir (10-15), irkenden suyumu doldururum (14-72), bunnarı vurŭrum, ya firar˘iderim (6-22).

2.Şahıs:

ġoyuna gideñ, ġuzuya gideñ < gidersin (24-7), bulamañ < bulamazsın (14-56).

3.Şahıs:

ġızıñ ˘ ırzına geçer (5-2), yirmi ˘ ūn durur (1-3), iplikleri tüm döúúlür, çöplerìnen iplikleri ìce ayırılır (1-8), mevlam beni saña oḫur (3-51), orda burda ġurur (1-5).

ÇOKLUK:1.Şahıs:

o ġúnneri de ġórürüg ˘ ìşallah. (4-16), boyanıncı indirrik[87] (1-17), bizim boduruma tandırlıḫ dirik (27-15), döve'rik didiler (7-8), büyüdürük, yolarıḫ, sererik ġuruduruḫ(1-1-2), kirmeninen 'ārrik (1-11), çedeneyi˘ekerik (1-1).

2.Şahıs:

bānmessāz siz bilirsìz (10-19), ġırḫ ġatır mı istersìz, ġırḫ satır mı istersìz (20-36-38).

3.Şahıs:

bi yimek viriller (2-17), savırıllar ġaba ġaba (3-33), essaḫ sanıllar (5-35), seni de döveller, bizi de döveller (6-20-21), at ˘ arabasına bindiriller, öteberileri ġótürüller (18-12-13).

ŞİMDİKİ ZAMAN

Şimdiki zaman eki de hem şekil, hem zaman ifade eden eklerden biridir.Belirli bir zamanı gösteren kesin bir bildirme ekidir.

---

[87] krş. KYA: uleştırrız (37-12), duyurruz (20-3).

Şekil olarak bildirme, zaman olarak da şimdiki zamanı ifade eden bu kip eki, aslında yorır "yürür" yardımcı fiilinin ekleşmesi ile ortaya çıkmış yeni bir ektir.[88]

Şimdiki zaman ekinin (-yor) bölgemiz ağızlarındaki genel görünümü, yazı dilimizden farklılıklar göstermektedir:

TEKLİK:1.Şahıs: -yom < -yor-um

2.Şahıs: -yon < -yor-sun, -yoñ < -yor-suñ

3.Şahıs: -yor, -r düşmesiyle -yo< -yor,

ÇOKLUK: 1.Şahıs: -yoz < -yo-uz, -yoḫ < -yor-uḫ < -yor-uú

2.Şahıs: -yosunuz < -yor-sunuz, -yosuñuz

< -yor-sunuz, -yoñuz < -yor-suñuz;

-yor-sūz

3.Şahıs: Gerileyici benzeşme ile: -yollar < -yor-lar

Kullanılışları:

TEKLİK-1.Şahıs:

ben de seviniyom (10-31), yalıñız buñalıyom (4-2), gendim bişiriyom, idiyom, görüyom (14-14), duramıyom ̆ālıyom (4-15), seni seviyom ̆amma (3-3), yūyom (15-10), gelecek sanıyom (4-2), yūyom yūyom (15-10).

2.Şahıs:

āleşiyoñ sen (30-8), niye ālıyoñ (4-3), sadaḫa mı isTiyoñ (5-4), gelmeyi biliyoñ (5-28), bosdana gidiyoñ (14-55), sülalemi tüm biliyoñ, benden soruyoñ (28-19) sen temelli öyle diyoñ (14-56).

3.Şahıs:

ġoyun, ġuzu sāyor (28-18), ġardaşı arlanıyor (17-26), baña çārmıyor (6-2), ġuran oḫuyor (3-63), herkeşi dövüyor (18-17), yoḫarı gidiyor (15-19), umud ̆idiyor (3-27), sīr ġúdüyor (28-18), gelin gibi duruyor (10-35).

ÇOKLUK:1.Şahıs:

tā ombeş senedir yapmıyoḫ (1-18), torunnarımızıñ cihizlerine ġoyuyoḫ (1-20) yatdī yirden biliyoḫ (11-10), ġomşumuzuñ ̆ekmāni idiyoḫ (13-2) idār ̆idiyoḫ, gidiyoḫ (16-19) şindik de iş dutmuyoḫ, geziyoḫ (28-13).

2.Şahıs:

hì ne biliyorsūz (11-10).

3.Şahıs:

---

[88] bkz. V. Hatiboğlu, Türkçenin Ekleri, TDK yay., Ankara 1972, s. 78, not 1

yolda gidiyollar (11-5), gitsem ġōyollar (26-6), dĀyollar mı seni (6-25), avradını viriyollar (21-12), sanatgarları alıyorlar (23-18), olannar daha ġullanıyollar (1-20), ġóröncü şaşırıyollar (3-65), pideyinen bitiriyollar (4-23), virmiyollar, doḫumuyollar (4-42), beni bōyollar (6-17).

GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN

Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından bilinen ya da görülen geçmiş zamanı ifade eden bu ek, bölgemiz ağızlarında genellikle -dı /-di, -du /-dü şeklinde kullanılır:

TEKLİK:1.Şahıs: -dı-m / -di-m, -du-m /-dü-m
2.Şahıs: -dı-n /-di-n, -du-n / -dü-n
-dı-ñ / -di-ñ, -du-ñ / -dü-ñ
3.Şahıs: -dı / -di, -du /-dü
ÇOKLUK:1.Şahıs: -dı-ú / -di-k, -du-ú / -dü-k
-dı-ḫ < -dı-ú, -du-ḫ < -du-ú
2.Şahıs: -dı-nız / -di-niz, -du-nuz /-dü-nüz
-dı-ñız / -di-ñiz, -du-ñuz / -dü-ñüz
-dīz, dìz, dūz, dū̃z
3.Şahıs: -dı-lar / -di-ler

Kullanılışları:

TEKLİK 1.şahıs:

hatladım˘argıñ˘içine (13-8), ġaşdım vardım (7-2), sırtımda gezdirdim (14-23), elimi çizemedim (9-8), avrada Ākelendim (9-11), irahatladım (4-5), dolaşTım şamı halebi (3-29), ben yaşlandım (10-35), inek sādım, ināñ˘altında uyuḫladım südü dökTüm (5-29), gessiñ yoḫ didim (2-4), ġōluma daḫTım gelebi (3-28).

2.şahıs:

niye ġaşdıñ ya ? (7-7), asgerlì nirde yapdıñ (23-4-5), adamı makgemiye virdiñ (5-38).

3.şahıs:

baña gĀslük gìdirdi (10-31), bizi öyle alışdırdı (21-16), durdurmadı bobam (18-11), ġarōl ġarōl gezdirdi (6-36), ebem hasdalandı (14-58), ōlan seslenmedi (15-13), ìce sĀdü (6-36), urufunu teslim˘itdi (14-66), anamı boşadı babam (14-40).

ÇOKLUK 1.şahıs:

ġuran˘Ārendig (5-16), ōlanı işe aldırdıḫ (9-25), ālaştıḫ sona çocū ḳómdük (5-35), bunnan˘ūraşdıḫ (15-5), çocū ḳómdük (5-35), dūn salonuna gitdik (4-10), nışannılı durduḫ (2-13), yimāmizi ney yidik (4-9), düñür geldik (10-21).

2.şahıs:

bennen mi geldìz (6-28).

3.şahıs:

baña hōladılar (6-12), gine safa soḫdular, gine ġurra çekdiler (23-20), dĀdüler, sĀdüler, ġōdular (18-14), belletmediler (14-2), ìce oynadılar, ġameriya neye aldılar (4-11), isTediler beni (2-1), elbise giydirdiler (5-22), saña virdiler (11-24).

ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN

Şekil olarak bildirme, zaman olarak da duyulan, öğrenilen geçmiş zamanı ifade eden kip ekidir. Zamir kökenli şahıs ekleriyle çekilen bu ek -mış, -miş, -muş, -müş şeklindedir. Genel durumu ise şu şekildedir:

TEKLİK:1.Şahıs: -mış-ım /-miş-im, -muş-um /-müş-üm
-mıs-sım /-mis-sim, -mus-sum/ -müs-süm
2.Şahıs: -mış-sın /-miş-sin, -muş-sun /-müş-sün
-mış-sıñ /-miş-siñ, -muş-suñ /-müş-süñ
3.Şahıs: -mış / -miş, -muş /-müş

ÇOKLUK:1.Şahıs: -mış-ız /-miş-iz, -muş-uz /-müş-üz, -mış-ık /-miş-ik
-mıs-sıú/ -mis-sik, -mus-suú /-müs-sük;
-mış-ıḫ < -mış-ıú/ -miş-ik, -muş-uḫ
< -muş-uú / -müş-ük
2.Şahıs: -mış-sınız /-miş-siniz, -muş-sunuz /-müş-sünüz
-mış-sıñız /-miş-siñiz, -muş-suñuz / -müş-süñüz
3.Şahıs: -mış-lar /-miş-ler, -muş-lar /-müş-ler

Kullanılışları:

TEKLİK:1.Şahıs:

makgemiye virmissim (5-37).

2.şahıs:

orda torpilliymissiñ (6-35), napis yatacāmıssıñ (15-32).

3.şahıs:

oña sevdalanmış (20-26), daşdan geçirememiş (3-15), bunnarı dìnemiş (11-16), bi daş górmüş (3-11), yire sürüklemiş (8-25), bizden˘öñce gelmiş (15-17), ikisini bişirmiş (12-8), ġöründü şaşırmış (3-76), dayanamamış ġapıyı aşmış (11-18) çalışmıya gitmiş (2-4), daşa baḫmış baḫmış durmuş (3-15), ōlum adam˘āşam yatmış, zabah ġaḫmış (6-18), şēre varmış aramış daramış hizmetciniñ isTediklerini bulamamış (8-12,13).

ÇOKLUK 1.şahıs:

dimek ki gelmissik[89] (5-25).

2.şahıs:

gitmissiñiz (metin dışı derleme).

3.şahıs:

ḳómbe virmişler (7-36), böyle düzülmüşler (15-25), it südü emzirmişler (11-16), çalgı çalmışlar (3-9), ġarşılaşmışlar (11-7), anamı Ātlemişler (5-1), ġuş˘oluP˘uşmuşlar (3-76), ġarar virmişler (3-6).

GELECEK ZAMAN

Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zamanı ifade eder. Bölgemiz ağızlarında -acak, -ecek şekillerinin yanında farklı şekilleri de kullanılır:

TEKLİK:1.Şahıs:-acām < acak-ım / -ecām < ecek-im

2.Şahıs: -acān < acaú-sın/ -ecān < ecek-sin;

-acāñ < acaú-sıñ / -ecāñ < ecek-siñ;

-acìñ < acaú-sın / -ecìñ, -icìn < -ecek-sin

3.Şahıs: -acaḫ < acaú/ -ecáú, ecáḫ < ecek

ÇOKLUK:1.Şahıs: -acāḫ< -acaú-ız/-ecìk,-ecák < ecek-iz;

-cāḫ < acak-ız/ -cáḫ < ecek-iz;

---

[89] krş. KIRYA: yapmıssīk, vermissìk, almıssīk, s. 140

-acīḫ < acaú-ız

-acīz < -acaú-ız / -ecáz < -ecek-iz

2.Şahıs: -acānız < acaú-sınız/ eciniz < -ecek-siniz;

-acāñız < -acak-sıñız/ eciñiz < -ecek-siñiz

3.Şahıs: -acaḫlar < -acaú-lar/-acákler, acáḫlar < -ecek-ler

Kullanılışları:

TEKLİK:1.Şahıs:

ben˘anama gidecām (18-13), gidecām, yimek yapacām (15-5), ben virecām (5-11), onaltı yaşıma dācam (18-7), gönderecām (20-19), bobamı besliyecām (23-28), bosdana gidecām (14-55), ayle idecām (8-10), çuvalı kesecām da, satacām (14-19).

2.şahıs:

ne utanıcıñ (10-15), sen˘oḫuyacıñ (5-9), odun getirmiyecìñ (5-10), oña vireciñ (8-17), ġafayınan ġafayı seçecìn (18-24), ya bunu bilecìn, ya zabā ölecìn (19-9), varır gibi varacīñ (10-15), nirde oynıyacıñ (14-70), arḫasını kişifliyecìñ (8-17).

3.şahıs:

isTiyecek (2-8), can virecek (3-13), esgardan gelecek (9-21), taḫsim˘ idecek (11-20), herif˘ölecek (14-64), gendini öldürecek (8-16).

ÇOKLUK 1.şahıs:

çekecik bu cezayı (9-17), bovazlıyana gidecik (15-24), nasĭ˘everecìk (10-10), kimi alacıḫ (7-30), ekmek yapacıḫ (10-13), nĀrecik ya niriye ġoyacıḫ (7-4,5), bize gidecik (18-32).

2.şahıs:

şerbetime buyuracıñız (10-27)…

3.şahıs:

mudarası ġalmadı diyecekler (9-16)…

B. DİLEK (TASARLAMA) KİPLERİ :

Zaman ifadesi olmayan, sadece şekil ifadesi olan, tasarlanan fiil kipleridir. Gerçek olmayan, gerçekleşmesi için dilekte bulunulan, tasarlanan fiil kalıplarıdır.

Dilek kipleri şart, emir, istek, gereklilik ifade eden ve aynı zamanda bu adla anılan dört çekim kalıbından meydana gelirler:

EMİR EKLERİ:

Sadece şekil eki olan ve zaman göstermeyen emir eklerinin örnekleri bölgemizde pek sık değildir:[90]

TEKLİK:1.Şahıs:Emrin birinci tekil şahsı istekle karşılanmaktadır:

-ayım /-eyim;

-uyum < -ayım/-üyüm < -eyim;

-yım < ıyım <-ayım/-yim < iyim < -eyim

2.Şahıs: Fiil kökleri ile kurulmaktadır.Ayrı bir eki yoktur.

3.Şahıs: -sın /-sin, -sun /-sün

-sıñ /-siñ, -suñ /-süñ

ÇOKLUK:1.Şahıs: -alım /-elim

2.Şahıs: -ın /-in, -un /-ün

-ıñ /-iñ, -uñ /-üñ;

-ınız /-iniz, -unuz /-ünüz;

-ıñız /-iñiz, -uñuz /-üñüz

3.Şahıs: -sınlar /-sinler, -sunlar /-sünler

-sıñlar /-siñler, -suñlar /-süñler;

İlerleyici benzeşme ile:-sınnar /-sinner, -sunnar /-sünner

Kullanılışı:

TEKLİK:1.Şahıs:

niye ālayım (4-3), evleniyim (3-4), ġötürüyüm bu daşı (3-16), annadıyĭm baḫ (5-1), gidiyim de geziyim (3-9), gileboru yutuyum (17-6), mektubuñu asıyım sandıḫlara basıyım (17-9), çifte ġurban kesiyim (17-12).

2.Şahıs:

gine sen de dur (3-4), iriza ġop˘ele ġop (7-34), annadıyĭm baḫ (5-1), ġaldır da at (9-6), yürü var˘ōlanıñ yanına (11-28), evin gibi yi, iş, yat (6-16), anañdan sorsāne, bobañdan sorsāne (25-14), yiter ki sen oḫu (5-11), uyu yavrım (3-70), ġĀsüme süt vir (3-74), vur ġötüne gitsin (6-3), şunu dut (7-20).

3.Şahıs:

---

[90] M. Ergin ‘in sınıflandırmasını esas aldık. bkz. M.Ergin, s. 325-326.

o bilişdirsiñ (11-4), ì seçsiñ (18-25), saña bi can virsiñ (3-31), beklesiñ (15-13), allah rahmet˘ìlesin (6-13), allah yirine yaƀışTırsıñ (4-16).

ÇOKLUK:1.Şahıs:

hadi gidelim (15-14), ġızı bi ġórelim (20-31).

2.Şahıs:

çīrıñ viriyim (10-8), ikiñiz de duruñ (3-4), gidiñ malıñızı bölüşüñ (11-34), ì everiñ˘o zaman (10-11).

3.Şahıs:

gendilerini ġurtarsınnar (16-16).

İSTEK EKİ

Sadece şekil eki olan ve tasarlama ifade eden bu ek fiilin istek çekimini yapar. Bölgemiz ağızlarında fazla kullanılmeyan bir ektir.

TEKLİK:1.Şahıs: -a-m /-e-m:

oralara varam da vaƀıt geçsiñ (3-10), ġurban˘olam boyuña (17-2).

2.Şahıs: -a-sın /-e-sin;

-a-sıñ/ -e-siñ

sorasıñ gendi˘āndilere (14-20).

3.Şahıs: -a /-e

ÇOKLUK:1.Şahıs: -a-ú/-a-ƀ < -a-ú/-e-k, -e-g < -e-k

birden bire iş virmiyek (6-23), mısırı neyi keserliyek de gelek (15-2), nezire danışaƀ (10-11), iş göreg (14-45), başını bekliyeg (8-6), ōlunu övek mi (28-7).

2.Şahıs: -a-sınız /-e-siniz

-a-sıñız / -e-siñiz

3.Şahıs: -a-lar /-e-ler

Kullanlışı: Yazı dilinde de az kullanılan bu ekin çekimi, metinlerimizde de nazaridir.Çünkü istek eki yerine genellikle emir, bazen de şart eki getirilmektedir.

ŞART EKİ

Sadece fiilin şart çekimini yapan bu ek bölgemizde de yazı dilimizdeki gibi -sa, -se şeklindedir. Şart eki bazen istek ve temenni ifade edecek şekilde kullanılır:

TEKLİK:1.Şahıs: -sa-m /-se-m

ġucāmda sallasam, üst baş gìdirsem, beşā ġoysam (3-11), gitsem ġōyollar (26-5), yatsam oturamıyom, otursam yatamıyom (14-25), bir ̆ay ġışladaysam (6-36), şeker yisem (14-50), niriye varsam (14-46).

2.Şahıs: -sa-n /-se-n, -sa-ñ /-se-ñ

annatdıŋlarını bir duysañ (13-1).

3.Şahıs: -sa /-se

gelse de gelmese de (5-38), saŋız çìnese (18-40).

ÇOKLUK:1.Şahıs: -sa-ú /-sa-ŋ, -sa-ú /-se-k

delānnı dālsiñ ki eversek (7-30), neriye gidersek (23-19).

2.Şahıs: -sa-nız /-se-niz, -sa-ñız /-señiz

3.Şahıs: -sa-lar /-se-ler

gelseler, gitseler, oynasalar (metin dışı)…

GEREKLİLİK EKİ:

Sadece şekil eki olan gereklilik eki, fiilin gereklilik çekimini yapar. Bölgemiz ağızlarında -meli, -malı şeklinde gösterilen gereklilik anlatımı, bazı örneklerde "gerek" ya da iĺāzım < lâzım kelimesiyle gösterilmiştir. Metinlerimizde gereklilik eki örneğine rastlayamadık ancak konuşma dilimizde az da olsa kullanıldığını biliyoruz.

ġazanmalıyım < kazanmalıyım, yapmalıyım, bilmem iĺāzım < bilmem lâzım, et ġannı gerek yiğit cannı gerek (metin dışı).

EK FİİL

(Cevher Fiili)

İsim soyunda olan her türlü kelimenin fiilleştirilmesinde, yazı dilimizde olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da i- yardımcı fiili kullanılmıştır.

Türkçenin ana yardımcı fiili ola ve cevher fiili de denilen i- fiilinin bugün, geniş veya şimdiki zaman, bilinen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart çekimi olmak üzere dört çekimi vardır:

1-Geniş veya şimdiki zaman:

Bu zamanın teklik ve çokluk üçüncü şahıslarında, bildirme eki olarak bilinen -dır /-dir eki genellikle düşme eğilimi göstermiştir:

üş deneyik < taneyiz (14-56), hinci hepisi var < var-dır (4-26), Ān bĀndür (9-11), üş gişi'yik < kişiyiz (14-62), ev hanımıyım (27-1), dayı dālim, ben allāñ bir ġuluyum < değilim, kuluyum-dur (6-10), aldır˘abası, nurdur küpesi (19-28), seksen yaşından fazlayım < fazlayım-dır (14-1).

2-Görülen geçmiş zaman:

Ek fiilin bilinen geçmiş zamanı sonda n ünsüzü türemiş şekliyle de kullanılmaktadır.Ek fiilin bilinen geçmiş zaman çekimine ait örnekler şu şekildedir:

sālamıdı < sağlam idi (18-44), beg˘ìceyidik (4-46), dālidi (2-14), yōdum (18-1), dādi < değdi (15-8), irmeniydi (22-5), bizimidi (2-7), ġānıcıydım (22-1), soysuzudu (14-44), babayìdidi (21-19), yazıcıydım (23-15), yaḫınıdı (2-2), canımıdı, ciyerimidi (4-1), damdaydı (9-2), beş yaşındaydı (14-3), ġızıdıḫ o zamannar (13-9), ġıymeti yōdu (1-21), ekmek yōdun, aş yōdun (13-1), ġúzelidi (4-8), para ġıymatlıydı (25-9), ġızdım (5-13), bek çōdu (4-10), zorudu (18-37), müdürüdü (14-11), ġansızıdım (5-29), bekciydi (28-6), ıhdiyarıdı (22-26), iyiydi (25-1), sālamıdın (13-14), safıdı (5-2), davılıdı (4-32), datlıyıdı (2-12).

3-Öğrenilen geçmiş zaman:

ōlumuzumussuñ (21-4), varımış (3-1), rüyayĭmış (5-40), ġardaşımış (14-36), adamımış (11-31), yüklüymüş (14-34), altındanımış (20-14), bir varımış bir yōmuş (3-1).

4-Şart çekimi:

varısa (6-8), yōsa (6-21), olursa (14-15), rütbeliyseñ (6-8).

Bölgemiz ağızlarında i- ek fiilinin hikâye, rivâyet ve şart birleşik çekimi örneklerine de sıkça rastlanmaktadır:

ìce temizlerdik (2-6), birleşillerdi (10-3), meraḫ˘idiyollarımış (3-65), ġaçacādım (6-20), severimiş (2-1), ben˘aliye varırsam (17-7), kaḫ yarardıḫ (2-5), amma saḫlanıyorduḫ (5-6), yanıma ūrardı (2-3), üst baş gìdirmiş (3-17), davılcı arallarıdı (4-27), olmazıdı (2-16), gövürmezdi (14-69), yatıyorsa (7-26), dillerdi (7-20), satallardı (1-15), virillerse (2-17), duramazıdım (14-47), gideridi (2-17), ayrıldıysa (14-8), düşerse (14-15), ayrılmazıdı (2-8), yirdik (2-7), viriyordu (2-11), virdiydi (4-41), olurudu (1-14), ālıyorudum (4-3), duraydım (5-23), kendir˘

ārirdim (16-8), getirillerdi (2-16), bana virecādi (5-24), gelecāsem (6-39), sen buraya gelirseñ (17-11), sāp çıḫacāsan (6-39), yazıcı olursañ (23-18), ōlum gĀnü olursa (14-15), olurudun (13-13) …

i-ken:

Bölgemiz ağızlarında, i- ek fiili ile kurulan ve yazı dilimizde ünlü uyumunun dışında kalan "i-ken" zarf fiilinin ekleşmiş ve ayrı olarak kullanılan şekilleri de (-kene, -úana) dikkati çeker:

ḳómbeyi yiyerkene (7-33), hava ışırken (14-66), mal sataúana (23-1), götürürkene (12-6), oḫula giderikene (9-13), māniler söylerkene (3-54), evlenirkene (18-24), inek sārkene (5-30), bilişirken (9-4), ġarnıña soḫacāken (8-23), vururkene (7-36), gezerkene, dolaşırkene (3-14), ārirkene (1-11).

SORU EKİ:

Fiil çekim eklerinden biri olan ve fiilleri soru şekline sokan soru ekleri isim ve fiillerde aynıdır. Bölgemiz ağızlarındaki -mı/-mi, -mu/-mü soru eklerinin yanında -nı/-ni, -nu/-nü; -ñı/-ñi [91]; - ekleri de kullanılır:

adam çocūnu unudur mu? (5-31), ġórmedìz mi? (11-8), it˘iti ıssırır mı? (6-19), yımırta börē mi yiñ, yā börē mi yiñ (10-16), 'bilin ñi? (6-43), faḫırım, fuḫaram yoḫ mu? (10-8), ere gelmeyi biliyoñ da ekmā itmeyi bilmiyoñ mu? (5-27,28), ġomutan saña çārıyor, duymuyoñ ñu? (6-4), abā oḫuyum mu ġī esattan vir'dìz lē? (10-24).

SIFAT-FİİLLER[92]

(Participle)

Sıfat - fiil, hareket ve zaman ifade eden, fakat isim gibi kullanılan, nesnelerin hareket vasfını karşılayan fiil şekilleridir. Sıfat fil eklerinin asıl ekleriyle ve bazı fonetik değişikliğe uğramış şekilleriyle tespit ettiğimiz örnekleri şu şekildedir:

-an /-en:

---

[91] krş. EİA: gitçēn ni < gideceksin mi (29-4), oúudun nu (metin dışı derleme), KYA: biliyoñ ñu? (LVI/7-8).

[92] bkz. daha geniş bilgi için: Ahad Üstüner, Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri, TDK. Yay. Ankara 2000.

deve arıyan˘adamınan (11-7), çocuḫ virmiyen˘allah (3-13), uyandıran hızır (3-73), ġorḫmuyan daş kesilsiñ (5-8), dūn˘idenner (3-64), türúú çīran yōdu (4-26).

-dık /-dik /-duk /-dük:

aldī avratTan < al-dık-ı (3-27), sev'dì ōlan < sev-dik-i (11-23), didì laf (9-8), ġórmedìm bi yire (6-30), ġurban˘oldūm˘allah (3-12), yattī yir (11-8), doḫudūmuz çuvallardan (1-19), daş dì biledìm (3-19), didiklerini bulamayıncı (8-14).

-mış /- miş, -muş /-müş:

ārilmiş kendirleri (1-16), bişmiş aş, geşmiş ġún (metin dışı derleme)

-acak /-ecek:

oturacaḫ zemanı (18-34), yaşıyacā ġader (11-2), doḫuyacāmız şìye (1-12).

ZARF FİİLLER

(Gerundium)

Hareket hali ifade eden fiil şekilleri olan zarf fiiller, fiillerin zarf şekilleridir. isim gibi kullanılmazlar, isim çekim eklerini almazlar. Zarf fiil eklerinin bölgemizdeki şekilleri şu şekildedir:

a) -a /-e:

Bu ekler genellikle ikileme yaparken kullanılır:

ġopa ġopa götürürdüm (7-22), dinniye dinniye yasini ezberledìdim (22-9), çarpa çarpa onu yıḫarıḫ (1-4), güle güle yaşayıñ (11-27), yite yite (9-18), doya doya çīrmadım (14-50).

b) -ı /-i,-u /-ü: [93]

arayı arayı aşşā dōru inmiş (20-9), tallalarında çalışı çalışı (14-17), ālayı ālayı otobuza bindik (4-13), çabalayı çabalayı ikisini de oḫutdum (14-5).

c) -ınca /-ince(k), -unca /-ünce, -ıncı / -inci, -uncu / -üncü:

fapırġıya varıncı < varınca (9-19), bunu görüncü ġorḫmuş (21-10), sesi 'duyuncu (3-64), sil gelincik (13-15), varmam diyinci virmediler (2-11), zil ney çalıncı (4-1), elimĕ˘alıncı hepiñizi vururum (6-12), bulamayıncı selçū aradıḫ (4-7), ġış gelinci (1-10), ġóründü şaşırıyollar (3-65), boyanıncı indirrik (1-16), 'kesilinci ödüm sıdar (14-72), vermeyincek (23-10), cizmeyi atıncı (12-4), yozgada varıncaḫ (23-2), sallayıncı (12-17).

[93] krş. KIRYA: yörüyü yörüyü gidiyollar (XLIX/145), gelmeyi gelmeyi (XXXI/16).

ç) -úan /-ken:

döverken˘iplikleri tüm döúúlür (1-7), atıyım dirkene elimi ġóvüremedim (9-6), satakana sorgunāder vardım (23-1), sen daşıken, sabır˘idemiyoñ (8-22), ḳómbeyi yiyerkene (7-33), hava ışırken (14-66)dirkene anam duymuş (7-34), bilişirken (9-4).

d) -madan /-meden:

erinmeden gelmiş (5-14), ele avıca düşmeden (14-26), ödemeden geri satardı (28-8), dutmadan sularımı doldururum (14-73), baḫmadan bililleriniş (11-7), bozmadan esgarlīmı bitirdim (6-48).

e) -ıp /-ip:

söyleyip (4-19), ġarar virip (3-7), varıp sırıya götürüyüm (9-1), ġızı alıp ġótürüllerdi (4-19), yiyiP˘ içiP (3-77), dĀşüp ney˘itmezdik (4-45), annaşıp gidiyorlarımış (20-34), çıḫarıp bıraḫdılar (5-22).

f) -araú /-erek, -araḫ < -araú:

gel şuña baḫ gel, diyerek (7-18), sevinerek˘eve geldim (10-23), ıhılıyaraḫ yatdı (14-66), ġoparaḫ yanına vardım (9-23), şiviyerek, alışdıraraḫ dĀñ (6-18), barnānı gösdederek (14-62).

g) -dıúça /-dikçe, -duúça /-dükçe; -dıḫça < -dıúça, -duḫça < -duúça:

ġórdükce aḫlıma düşüyor (4-15), annattıḫça üzüntüden çatlamış (8-21),

h) -dıútan /-dikten, -duútan /-dükten; -dıḫtan < -dıútan, -duḫtan < -duútan:

tükendikden sōna deriye iner (7-15), seşdikden sōna diğer (23-22), daḫdıḫdan sōna da dūn bitdi (4-12).

EDATLAR[94]

Arapça bir kelime olan edat “alet” ve “vasıta” demektir. Dilbilgisi unsuru olarak da “tek başlarına anlamları olmayıp, cümledeki diğer kelime ve kelime gurupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan vasıta sözlerdir”.

Yöremiz ağızlarında kullanılan edatlar görevlerine göre şunlardır:

1- Ünlem Edatları:

His ve heyecanları; sevinç, üzüntü, ızdırap, nefret, coşkunluk gibi ruh hallerini, tabiat seslerini, hitapları, onay, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eder.

[94] bkz. Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, 4.baskı MEB yay., İstanbul 1992.

Kendi içinde ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları ve cevap edatları olarak beşe ayrılırlar:

a) Ünlemler:

Bir duyguyu bir düşünceyi anlatan veya bir tabiat sesini yansıtan kelimelerdir:

hā, altı dene de çocūm varıdı (28-16), vā, bu ne ġī (7-4), abā oḫuyum mu ġī (10-24), vayh vah (7-11), tüh n'ola ben de öyle oḫusaymıssım (15-35), vay şerefsiz vay (6-19), amā parası varımış (4-28), çandıra çoḫ varırım abō (28-1), onuncu ayda hā (1-4), aman didiler (5-34), aman ha gitme didiler (21-4).

b) Seslenme edatları:

Yalnız seslenme ve hitap için kullanılan edatlardır:

lan başġa adam mı yoḫ (6-4), ya repbim (4-16), yav ̮arḫadaş (8-14), lan bunuñ yürüdd̄ünden biliyom (21-13), ġurban virdiler beni yav (22-3).

c) Sorma edatları:

Sorma ifade eden, soru sormak için kullanılan edatlardır:

esattan virdìz lē (10-24), hanı benim ġızım (5-3), acep can virir m'ola (3-12), nası ġúzel dd̄ün ̮oldu (4-10), hanı diyecām ġoca seçmesi buralardan gelir (18-36).

ç) Gösterme edatları:

Bunlar bir nesneyi, bir şeyi göstermek amacıyla kullanılan edatlardır:

daha şō yamaş'dā (10-17), tā ombeş senedir (1-18), aha şindi (26-9), tē onuncu ayda (1-4), 'işte böyle böyle oḫutdum (14-20), adı elbise işTe (2-15).

d) Cevap Edatları: Kabul ve red ifade eden edatlardır.

hì ne biliyorsūz (11-10), neziri mi çīrıyoñ, didi.yō didim (7-4), gessiñ yoḫ didim (2-4).

2-Bağlama Edatları:

Cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime guruplarını yan mana bakımından, veya şekil olarak birbirine bağlayan kelimelerdir. Bağlama edatlarının bölgemizdeki başlıca şekilleri şunlardır:

a) Sıralama Edatları:

Arka arkaya gelerek şekil ve anlam ilgisi içinde olan dil birliklerini "ve" anlamıyla bağlayan ve sıralayan edeatlardır:

ebeminen ̮ ümüs ̮abam tallada (7-13), keklìnen, cizmesini, tazısını buña virmiş (12-2), sabır daşıynan, sabır pıçā al (8-11), hābeyinen ip çul (4-41), anaynan

ġız dālara ġaşmış (8-4), mısanıñ ˘anasıynan, anam silde ġalmış (13-12), ebeñinen şunnan yaşıdım (7-1).

b) Denkleştirme edatları:

Bunlar birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan dil birliklerini sağlayan edatlardır:

yahut ki adam bulamazsam (16-4).

c) Karşılaştırma edatları:

Karşılaştırılan iki veya daha çok unsuru birbirine bağlayan edatlardır:

hemi sallamış hemi de allahTan can dilemiş (3-18), hemi analıþ ˘itdi, hemi ġaynanalıþ ˘itdi (14-52), hemi başlıþ viriridi hemi ì cihiz düzeridi (4-34), ne ġoca ġazandı yidim ne evlat ġazandı yidim (15-36), ne onnar bana möhdac ne ben ˘onnara möhdacım (16-18,19).

ç) Cümle başı Edatları:

Bunlar şekil ve anlam bakımından birbiriyle ilgili olan cümleleri birbirine bağlayan edatlardır:

mār benden gıcıþ ˘almış (6-34), seksembeş varım heralda (14-1), zatı herkeş bulup getiremezidi (4-32), seni seviyom ˘amma çocūmuz ˘olmuyor (3-3), halbìsem, aclīndan ālıyor ya hepisi de (13-5).

d) Sona gelen edatlar:

Sona gelen edatlar, kelimelerin veya diğer dil birliklerinin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara çeşitli anlam ilgileriyle bağlayan edatlardır:

ġızı da başġasına virmişler (11-22), bi de yúñ keselleridi (4-36), ġızı da gösTermişler (10-17), seni de döveller, bizi de döveller (6-20), bu da yanında gitmiş (12-2), ben de dama çıþdım (9-2), yaşlandıþ da bu hale düşdüg (14-25).

e) ki edatı:

Bağlama, kuvvetlendirme ve pekiştirme edatıdır:

yiter ki sen oþu (5-11), avratlara iş yoþ ki (18-44), eve girdik ki (14-63), girerik ki sovuþ sulara (1-4), işim bir dāldi ki (30-1), ev bi ġúzelidi ki (4-7), duramazıdım ki (14-47), anam diyor ki (28-14), padişah dimiş ki (3-2).

3-Son Çekim Edatları:

Yalın halde bulunan ya da çekim eklerinden birini almış isim soylu kelime veya kelime guruplarının sonuna gelerek çekim eki vazifesi gören edatlardır.Bölgemiz ağızlarındaki kullanılışları şu şekildedir:

a) gibi:

Birlikte kullanıldığı kelimeye benzetme ve karşılaştırma anlamı katar.

ateş gibi işleridi (4-43), toḫat gibi (14-16), evin gibi yi, iş, yat (6-16), şindiki gibi çalgı mılgı olmazıdı (4-25), gelin gibi duruyor (10-35), ġızları gibi sevelleridi (14-54), dūnner˘esgisi gibi (4-22), burnu bit gibi ġarnı úúp gibi (19-3).

b) için:

Sebep veya amaç ilgisi kuran son çekim edatıdır. Yöremizde değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bazen dar, bazen yuvarlak, bazen de hem dar hem de yuvarlak ünlü ile görülür:

onuñ˘uçun dūn çabıḫ biteridi (4-22), onuñ˘için ben˘iflah˘olmadım (23-30), ġaynanamıñ˘uçun varırım (2-12), vurdū uçun napis yatacāmış (15-31), yunanınan savaşmaḫ˘uçun (22-12).

b) ile:

Vasıta ve beraberlik ilgisi kuran bir edattır. Kendisinden önceki kelimeye bitişik yazılır. -la /-le, -lan /-len, -ınan /-inen, -unan /-ünen,-nan /-nen şekilleri ile kullanılır. Yöremizde kullanılan şekilleri şöyledir:

ġānıynan ġótür (22-21), siñirnen beni aldı (5-17), padişān˘ōluylan (20-39), davılınan, düdūnen (25-7), anañınan çoḫ˘otururduḫ (28-2), çalgıyınan neyinen ìce oynadılar (4-11), arabayınan gelirdik (2-16), allān˘emriynen (10-20). bunnan < bunun ile (15-5), ōluylan < oğlu ile (20-31), sovanınan < soğan ile (18-48), halamınan < halam ile (10-8), adamınan < adam ile (11-7), bacımınan < bacım ile (4-45).

c) kadar:

Karşılaştırma, miktar, benzerlik gibi ilgiler kuran işlek bir edattır. Bölgemiz ağızlarında yaygın olarak kullanılan şekillerinin ön sesi daima ġ- (< k-)'dır:

yaşıyacā ġader yaşamış (11-2), bu ġader derdi çekTim (5-25), gece zabā ġadar (23-14), o ġader ġıtlıḫ ney˘olurudu (13-14), anca bu ġader˘olur (5-15), bu günnük bu ġadar (28-16).

e) karşı:

Yer ve yön edatlarından biridir. Yöremiz ağızlarında çeşitli ses hadiselerine uğramış şekilde kullanılmaktadır, bunu ön sesi daima ġ- (< k-)'dır:

zabaha ġarşı (metin dışı derleme), dosta düşmana ġarşı (metin dışı derleme).

f) sonra:

Uzaklaşma hali (ablative) ekinden sonra gelerek kullanılan zaman bildiran bir edattır. Bölgemiz ağızlarında genellikle iç seste -r- veya -n- düşmesi ile son seste -ra ekinin düşmesi sonucu ortaya çıkan şekliyle kullanılır:

vardıḫdan sōna (23-17), elli yaşından sōna (5-16), sōna gine söylemiş (3-55), ondan sōna ġúzēlce büyür (1-1), seşdikden sōna (23-22), bundan sōna (5-10), daḫdıḫdan sōna (4-11), su tükendikden (7-15), ondan sō (26-3).

g) göre:

Yönelme hali (dative) eki almış isimlerden sonra kullanılır. Bölgemiz ağızlarında fonetik bir olay sonucu ünlü uyumuna aykırı şekilde (ġóre < göre) kullanıldığı da görülmektedir:

çedeneniñ ġalınnīna ġóre (1-3), oña göre talim yapallardı (23-15), doḫuyacāmız şìye ġóre (1-12).

h) başka:

ben de başġa savaşı ġóren ġalmadı (22-23), yorgandan başġa hābe (4-40), başġa bişì olmaz (2-17).

j) bile, bilene : bile ve dahinin daha kuvvetlisi olan bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Kelimenin sonuna -ne hecesinin eklenmiş şekliyle kullanılır. Zamanla dahi ifadesinin yerini almıştır.[95]

esatdan lamba bile yoḫ (16-7), şindi su bile bulamıyoḫ (13-13), on ̆ iki yaşında bile yōdum (18-1), analıḫ baḫmıyor bilene (14-31).

k) beri, belli :

öñceden belli (metin dışı)

[95] daha geniş bilgi için bkz. M. Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1977, s.357 ve 364

SONUÇ

I.SES BİLGİSİ:

A. Ünlülerde:

1) Yozgat-Çandır ağzında, yazı dilimizdeki ünlülerin dışında, çeşitli ses olayları sonucu oluşmuş olan á, ó, ú ünlüleri bulunmaktadır.

2) Ünsüz düşmesi, hece kaynaşması ve çift ünlülerin karşılaşması sonucu ortaya çıkan uzun ünlüler bulunmaktadır: ā, ē, ī, ì, ō, Ā, ū, ū̄.

3) Bölgemizde uzun ünlülerin yanında, çeşitli ses olaylarına bağlı olarak kısa söylenen ünlüler de bulunmaktadır: ă, ĕ, ĭ, i, ŏ, ö, ŭ, ŭ̈.

4) Bölgemiz ağızlarında, geniz ünlüleri bulunmamaktadır.

5) ğ, h, v, y ünsüzlerinin erimesi sonucu ortaya çıkan eşit ikiz ünlülere, yükselen ikiz ünlülere ve alçalan ikiz ünlülere rastlanmaktadır.

6) Bazı ekler ile son çekim edatları bölgemiz ağızlarında dil benzeşmesine uymaktadır: halamınan < halam ile (10-8), satakana < satarken (23-1).

7) Kalınlık incelik uyumu sağlam olmakla birlikte, bazı durumlarda uyum dışına çıkıldığı görülmektedir: úȫlere < köylere (4-27), ġúzēlce < güzelce (4-8), yimāmi < yemeğimi (4-1), irahatımı < rahatımı (6-47).

8) Düzlük - yuvarlaklık uyumunun bölgemiz ağızlarındaki durumu düzleşme eğiliminde karşımıza çıkmaktadır: horuz < horoz (20-35), var˘ıdı < var idi (2-3), canım˘ıdı < canım idi (4-1), davıl < davul (4-26), yavız < yavuz (6-38).

9) Bölgemizdeki ünlülerin, yanlarındaki ünsüzler veya komşu hecelerde bulunan ünlülerin tesiriyle değişmelere uğradıkları görülmektedir.

10) Bölgemiz ağızlarında, ilk hecedeki ü ünlüsü yerine ö ünlüsünün kullanıldığı örneklere rastlamaktayız: böyükġışlanıñ < Büyükkışlanın (25-15), gözeli < güzeli (18-38).

11) Yozgat Çandır Ağzında genellikle vurgusuz olan orta hece ünlülerinin kısaldığı ve bazen düştüğü görülür : mahliye < mahalleye (5-14), alt˘avradınan < altı avratla (16-1).

12) Bazı kelimelerde, bilinen veya bilinmeyen sebeplerle ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir ünlünün türetilerek kullanıldığı görülmektedir: irasladı < rastladı (15-15), ġıravatlıyı < kravatlıyı (15-26), hemi < hem (3-18).

B. Ünsüzlerde:

1) Bölgemiz ağızlarında, yazı dilimizdeki ünsüzlerin dışında ġ, ḱ, ú, ḫ, Í, ñ,T, P ünsüzleri bulunmaktadır.

2) Bölgemiz ağızlarında k, ú ünsüzleri çoğunlukla sızıcı tonlu gırtlak h'si ile söylenir: sālıḫ < sağlık (4-17), bulaşıḫ yurduḫ (25-13), gerdaḫ < gerdek (11-23).

3) n ünsüzü yerine ise, sağır n veya nazakl n olarak adlandırılan ñ ünsüzü kullanılmaktadır: yiñiden (20-2), baña (10-30), çorabıyıñ (17-4), puñardan < pınardan (14-70).

4) Bölgemizde g- < k-, ú- < k-, ú -< g -, ġ -< g-, ġ- < k-, d -< t-, b -< p-, p -< b-, m-< b-, c- < ç-, t -< d -, h- < f-, h- < ş-, v- < f- değişimleri ön seste görülmektedir.

5) İç seste ise -d- < -t-, -T- < -t-, -c- < -ç-, -g- < -k-, -P-, -b- < -p-, -ġ- < -ú- -f- < -v-, -p- < -b-, -s- < -z-, -s- < -l-,-ḫ- < ú, -y- <-h-, -y- < -ğ-,-n- < -ğ-, -ğ- < -ġ-, -y- < -ñ-,-v- < -ğ-, -ş- < -ç-, -v- < -y-,-j- < -ç-, -l- < -r-, -n- < -l-, -n- < -m-, -v- < -l-,-m- < -n- ünsüz değişimlerine rastlanmaktadır.

6) İç seste ilerleyici ve gerileyici benzeşmenin örneklerine sık rastlanır.

7) Bölgemiz ağızlarında az da olsa benzeşmezlik örneklerine rastlanmaktadır: biladeriñ < biraderin (30-8), tandır < tennur (20-35).

8) Son seste sızıcılaşma, tonlulaşma ve tonsuzlaşma örnekleri örneklerine de rastlanır.

9) Bazı kelimelerin başında, ortasında ve sonunda f, ğ, h, k, l, n, p, r, s, t, v, y ünsüzlerinin düşmesi gerçekleşmektedir.

10)Kelimelerin iç seslerinde bulunan bazı ünsüzler iki ünlü arasında kalınca ikizleşirler: amma < ama (18-43), güççük < küçük (11-32).

11) Bazı kelimelerde ise ikiz ünsüzlerin tekleştiği görülmektedir: afidersiñ < affedersin (25-4), ġuveti < kuvveti (22-11).

12) Diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da kelime başında, ortasında ve sonunda ünsüz türemesi olayı görülmektedir: muhammer < Muammer (26-5), sālamıdın < sağlam idi (13-14), yıraḫ < ırak (29-4).

13) Göçüşme ve metatez olayları da bölgemiz ağızlarının genel özelliğidir.

2. ŞEKİL BİLGİSİ:

1) İsim ve fiil yapan yapım ekleri, bölgemiz ağızlarında bazen yazı dilimizdeki şekilleriyle, bazen de ses değişikliklerine uğramış şekilde kullanılır.

2) İsimden isim yapma ekleri olan -lık /-lik, -luk /-lük, bölgemizde çeşitli ses değişikliklerine uğrayarak, -nıú /-nik, -lıġ/-lig, -lī < lıú-ı, nuḫ, -lā < lıú-a, -luḫ/-lüh şeklinde kullanılır:

ġıtlıḫ < kıt-lık (13-6), analıḫ (14-69), sālıḫ (4-17), haymalıḫ (10-10).

3) Zaman ismine getirilerek kullanılan -layın /-leyin isimden isim yapma eki , bölgemizde -nan, -ınan, -n şeklinde kullanılır:

āşamınan < akşamleyin (2-5), zabānan < sabahleyin (4-6).

4) İlgi hali eki genellikle -ın /-in, -un /-ün, -nın /-nin, -nun /-nün ekleriyle yapılırken, -yıñ / -yiñ, -yuñ / -yün ekleriyle de Bölgemizde tamlayan durumunun, iyelik eki olarak kullanılan -y- (iyelik 2. teklik şahıs eki) ile birlikte kullanımına da örnekler bulunmaktadır: torunnarıyıñ hatiresine (9-15), deveyiñ ġıçı (11-9), babayıñ˘anayıñ˘ aşın˘içiyim (7-23).

5) Yükleme halinin normal şekillerinin yanında, hece kaynaşması sonucu ortaya çıkan şekilleri de kullanılır: tüfā < tüfeği (6-12), bulaşī < bulaşığı (18-45), balī < balığı (13-11).

6) Vasıta halinin normal şekillerinin yanında -ınan /-inen, -unan / -ünen, -nan/-nen, -lan/-len şekilleri de kullanılır.

7) Yön hali eklerindeki ünlüler genellikle düşer:

dışarda < dışarıda, burda < burada (17-31)…

8) Bölgemizde sebep gösterme eki olan “için” kelimesi yerine “uçun “ kullanılır : onuñ˘uçun˘öyle diyor (3-27).

9) Çokluk eki -lar /-ler şekillerinin yanında çeşitli ses olayları neticesinde değişikliğe uğramış şekilleri olan ekler de kullanılır.

10) İyelik eklerinin ikinci tekil ve çoğul şahıs çekimlerinde, -n yerine genellikle -ñ kullanılır: amcayıñ gelini (7-33), malıñızı (11-20).

11) -ki aitlik eki, bölgemiz ağızlarında çoğu zaman düşerek ve vurgusunu kendisinden önceki heceye aktararak kullanılır:

bahcedā ötesini berisini < bahçedeki ötesini berisini (2-4).

12) Yöremizdeki ismin soru şeklini ifade eden soru ekleri mı, mi, mu, mü şeklindedir.

13) Bölgemizde“ne” ve “ney” kelimeleri, tek başına kullanılarak belirsizlik zamiri olurlar: dedelerimiziñ neyiñ (27-8), zil ney çalıncı (4-1), ısdambullu ney (24-8), ġayseri’de evim ney var (26-5), oya ney˘ördüm (27-5).

14) Bölgemizde bu, şu, o işaret sıfatlarının yanında öteki ve ötā < öteki kelimeleri de işaret sıfatı olarak kullanılmaktadır: ötā ˘ ōlumun < öteki oğlumun

15) Zaman zarfları içerisinde yer alan “evvelki gün” kelimesi yerine, bazı ses değişikliklerine uğramış şekilleriyle “evelúún” kelimesi kullanılır: evelúún telefon˘aşdı (23-32).

16) Geniş zamanın, üçüncü çoğul şahıs çekimlerinde, -r eki, gerileyici benzeşme yolu ile, -l şeklinde kullanıldığı görülmektedir: savırıllar < savururlar (3-33).

17) Bölgemiz ağızlarında şimdiki zaman eki -yor, yazı dilimizdekinden farklılık göstermektedir: sanıyom < sanıyorum (4-2), geziyoḫ < geziyoruz (28-13).

18) Gelecek zaman eki olan -acak /-ecek eki, yazı dilimizdekinden farklı şekillerde kullanılmaktadır: gidecám < gideceğim (14-55), oynıyacıñ < oynayacaksın (14-70), çekecik < çekeceğiz (9-17).

19) -meli /-malı şeklinde gösterilen gereklilik anlatımı, bazı örneklerde “gerek” ya da iĺāzım < lâzım kelimeleriyle gösterilmiştir.

20) Bölgemiz ağızlarında, i- ek fiili ile kurulan ve yazı dilimizde ünlü uyumunun dışında kalan “i-ken” zarf fiilinin ekleşmiş ve ayrı olarak kullanılan şekilleri de (-kene, -úana) dikkati çeker:

ḳómbeyi yiyerkene (7-33), mal sataúana (23-1), götürürkene (12-6).

21) -ınca/-ince zarf-fiil eki -ıncı/-inci şekliyle de kullanılmaktadır:

varıncı < varınca (9-19),diyinci < deyince (2-11), duyuncu <duyunca (3-64)

22) -úan/-ken zarf fiil ekleri yerine bazen, -úana/-kene şekilleri dekullanıldığı görülmektedir: dirkene anam duymuş (7-34).

23) –araú/-erek zarf fiil ekleri yerine -araḫ/-erek şekilleri de kullanılır:

ıhılıyaraḫ yatdı (14-66), ġoparaḫ yanına vardım (9-23).

24) -dıútan/-dikten zarf fiil ekleri yerine -dıḫtan/-dikten şekilleri de kullanılır:

daḫdıḫdan sōna dūn bitdi (4-12).

25) Gösterme edatlarının bazıları, “şō, aha, tē, işte” kelimeleridir.

26) “Bile, bilene” edatı, “bile” ve “dahi” edatlarının daha kuvvetlisi olarak kullanılan bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır: şindi su bile bulamıyoḫ (13-13), analıḫ baḫmıyor bilene (14-31).

27) Karşılaştırma ve benzerlik ilgisi kuran “kadar” edatı yerine, “ġadar, ġader” kelimeleri kullanılır:

anca bu ġader˘olur (5-15), bu günnük bu ġadar (28-16).

28) Son çekim edatlarından biri olan “karşı” edatı, bölgemizde “ġarşı” şeklinde kullanılmaktadır.

29) “başka” son çekim edatı, bölgemizde “başġa” şeklinde kullanılmaktadır:

yorgandan başġa hābe (4-40).

30) “beri” sonçekim edatı yerine bölgemizde “belli” kelimesinin kullaıldığı görülmektedir: öncaden belli < önceden beri.

BİBLİYOGRAFYA

Ak, Mehmet, Dilbilgisi-Genel Dilbilgisi-Ses Bilgisi, İstanbul 1982.

Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, c.1, 3. baskı, Ankara 1987; c.2, 3. baskı, Ankara 1990; c.3, Ankara 1982.

Aksoy, Ö.Asım, Gaziantep Ağzı, c.I, İstanbul 1945; c. II, İstanbul 1945; c. III, İstanbul 1946.

Atalay, Besim, Dîvânü Lugât'it Türk Dizini, TDK yay.: 524, Ankara, 1986.

Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK yay.: 528, Ankara 1986.

Bayrak, M., Orhan Türkiye Tarihi Yerler Klavuzu, İstanbul 1979.

Buluç, Saadettin, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası", TM VII-VIII (1942), 327-333.

Buran, Ahmet, Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri, TDK yay.: 660, Ankara, 1996.

Caferoğlu, Ahmet, Anadolu Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1943, AAT.

……., "Muğla Ağzı", TDAY Belleten, 1962, s. 15-33.

……., "Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Ünlü Değişmesi", TDAY Belleten 1964, s.1-33

Çağatay, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri, TTK yay., Ankara, 1963.

Dallı, Hüseyin, "Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar", TDK yay.: 450, Ankara, 1991.

Demircan, Ömer, "Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni-Türkiye Türkçesinde Sesler", TDK yay.: 461, Ankara 1979.

Derleme Sözlüğü (I-XII), TDK yay.: 211, Ankara 1963-1982-DS.

Ercilasun, A. Bican, Kars İli Ağızları, Ankara 1983.

……..., "Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli" Şükrü Elçin Armağanı, Ankara 1983, s. 261-262.

Eren, Hasan, " İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında " DTCFD, VII, 1949, s. 283-286.

……, "Türk Dilinde Metathese" TDAY Belleten 1953, s.161-180.

Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1997.

Erimer, Kaya, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bibliyografya Denemesi”, TDAY Belleten 1970, s.211-136.

Eröz, Mehmet, Türk Kültürü Araştırmaları, İstanbul 1977.

Gabain, A. Von, Eski Türkçenin Grameri, çev.: Mehmet Akalın, TDK yay.: 532, Ankara, 1988, ETG.

Gencan, Tahir, Dilbilgisi, İstanbul, 1971.

Gülensoy, Tuncer, Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), TDK yay.: 536, Ankara 1988, KYA.

……., “Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki”, TKA, Yıl: XXIII/1-2, Ankara, 1983.

……., Üniversiteler İçin Türkçe El Kitabı, Kayseri 1998

Günşen, Ahmet, Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler- Sözlük), TDK yay.: 745, Ankara, 2000.

Hacıeminoğlu, Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, 3.baskı, MEB yay., İstanbul, 1984.

Hatiboğlu, Vecihe, “Türk Kelimelerinin Önsesleri”, DTCF, IV, 1951, S. 260-275.

……., Türkçenin Ekleri, TDK yay., Ankara 1972.

……., Türkçenin Söz Dizimi, Ankara 1972. TDK yayını.

……., Dilbilgisi Teimleri Sözlüğü, Ankara 1969. TDK yayını.

Kalay, Emin, Edirne İli Ağızları (İnceleme- Metin), TDK yay.: 694, Ankara 1988.

Karamanlıoğlu, Ali, “Anadolu Ağızları”, Meydan Larouse Ans. c.1, s.482-483.

Korkmaz, Zeynep, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, Ankara, 1977-NYA.

……., Güney- Batı Anadolu Ağızları-Ses Bilgisi (Fonetik), TDK yay.: 583, Ankara, 1994.

……, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK yay.: 827, Ankara 2003.

……., “Türkiye’de Ağız Sözlükleri”, TD, S.583, Temmuz 2000, s. 7-14.

……., “Türkçede -acaú / -ecek gelecek zaman (futurum) ekinin yapısı üzerine”, DTCFD XVII / 1-2 (1959), 159-168.

Mansuroğlu, Mecdut, “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu”, TDAY Belleten, 1959, s. 81-93.

……., “Edirne Ağzında Yapı, Anlam, Deyim ve Söz Dizimi Özellikleri” TDAY Belleten, 1960, s. 181-187.

Olcay, Selahattin, Doğu Trakya Yerli Ağzı, TDK yay.: 580, Ankara, 1995.

Orkun, H. Namık, Eski Türk Yazıtları, TDK yay.: 529, Ankara, 1987,

Özkan, Mustafa, Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri, İstanbul, 2001.

Özkan, Nevzat, Gagavuz Türkçesi Grameri, TDK yay:657, Ankara, 1996

……, Anadolu Ağızlarında Kullanılan +(I)yIñ Eki, 1. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni(8-10 Ekim 2003) Bildirileri, Kırşehir 2004, s.431-435.

Şçerbak, A. M., “Türkçe Son Çekim Edatları, Tümlem ve Çekim Eklerinin Kelime Yapısında Bulunduğu Yere Dair” TKA, Yıl:XXVIII/1-2, 1990, S. 235-239.

Tarama Sözlüğü (I-VII), TDK yay., Ankara 1963-1977-TS

Tekin, Talat, Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler, Hacettepe Üniversitesi yayınları, Ankara 1975.

Tekindağ, Şahabettin,Anadolu’da Türk Tarihi ve Kültürü, Trabzon 1967.

Togan, Z. V., Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1946; 2. bas.: İstanbul 1970.

Topaloğlu, Ahmet, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken yayınları: 207, İstanbul, 1989.

Üçok, Necip, Genel Fonetik, İstanbul, 1951.

Üstüner, Ahad, Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri, TDK yay. Ankara, 2000.

Zülfikâr, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK yay.: 569, Ankara 1991.

METİNLER

ANLATAN : Şerife Çimen, 71 yaşında
DERLEME YERİ : Eşref Paşa Mahallesi
KONU : Kenevirden iplik yapımı

-1-

çedeneyi ˘ ekerik, ondan sōna ġúzēlce büyür. büyüdürük, yolarıḫ, sererik, ġuruduruḫ, tōmunu alırıḫ. ondan sōna toplarıḫ, götürrüú öze ısladırıḫ.ombeş ġún, onsekiz ġún, bazıları yirmi˘ūn durur. çedeneniñ ġalınnīna ġóre. onu özüñ˘içine girerik ki sovuḫ sulara, tē onuncu ayda hā. suyuñ˘içine girerik, suyuñ˘içinde çarpa çarpa onu yıḫarıḫ. suyuñ ˘ içinde ìce çırparıḫ. ondan sōna çıḫarĭrıḫ, sererik.orda burda ġurur ġúzelce. sōna da eveli ġānı tekeri olurdu. çedeneleri getiririk onuñ˘üsTüne ġoruḫ . sōna çedene dövecā olur, dìnek şöyle. dìnānen ìce döverik. döverken döverken˘iplikleri tüm döúúlür, çöplerìnen iplikleri ìce ayırılır. çöplerini alır ˘ atarıḫ, ipleri ġalır tekeriñ ˘ üsTünde. bunnarı da bālarıḫ, āşamaca döverik. bā bā iderik. āşamaca topaḫ topaḫ iderik. onnarı üsT ˘ üsdüne ġayarıḫ, ġış gelinci de onnarı bā bā çıḫarır, öñúmüze dókerik. kirmeninen ‘ārrik. ārirkene seçerik, en˘ìcelerini eñ ġúzellerini ‘ayırrıḫ, el˘işilik ayırrıḫ. doḫuyacāmız şìye ġóre ayırırıḫ. bi çula beş kilo gidiyor. çuvala iki kilō, üş kilō gidiyor kendirden. sōna nası doḫuyacāmızı çizerik dararıḫ ipleri, darar, çedenelerini ayırrıḫ bir bir. dezgāmıza atarıḫ. ondan sōna doḫuruḫ. eveli çedene boyası olurudu, çedene boyası dì satallardı. onu alı’rıḫ, ġazanı ġurarıḫ ġúzēlce, büyükce ġazannar olurdu. boyayı alırıḫ ġazanĭñ˘içine atarıḫ, ārilmiş kendirleri de içine atarıḫ. ìce ġaynadırıḫ. ipler ìce boyanıncı indirrik. her rengi olur˘o boyanıñ, her renginden yaparıḫ renk renk. ġara boya, ġırmızı boya…tā ombeş senedir yapmıyoḫ ġāri, eveli herkeş biliyordu. ġışın otururkene hep kendir ārirdik. şindi esgi doḫudūmuz çuvallardan, çullardan çocuḫlarımızıñ torunnarımızıñ cihizlerine ġoyuyoḫ. bāzı çoḫ˘olannar daha ġullanıyollar. o zamannar herkeşde varıdı o zamannar ġıymeti yōdu, şindi bek yoḫ, ondan ġıymetli.

ANLATAN : Meryem Özsu, 63 yaşında
DERLEME YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Başından geçen olaylar

-2-

ġaynanam beni bek severimiş. ġaynanamınan ġayımbobam isTediler beni. ēmiz ġórümcem giliñ˘evine yaḫınıdı. ġaynanam her ġún˘onŭñ yanĭna geliridi, sōna da benim yanıma ūrardı. bunnar beni bi sene isTediler. başġa isTiyenner de varıdı. kim gelirse gessiñ yoḫ didim. ōlları ‘ısTanbıla çalışmıya gitmiş. ġaynanam bahce’dā ötesini berisini çekdi çekdi getirdi. ġúzün āşamınan ˘ otururduḫ zabāca elmalardan kaḫ yarardıḫ. elmaları ġúzēlce yurduḫ, her yannını ìce temizlerdik.sōna da elmaları dörde beşe yarardıḫ. ġúzün yarar ġurudurduḫ, ġışın da yimek yapar yirdik. elma bizimidi. ġaynanam hemen zabānan geliridi yanımıza. isTiyecek ya yanımdan hiç˘ayrılmazıdı. böyle bi sene yanıma gelip gelip gitdi. sōna ōlları gelmiş çalışmadan. geliP˘isTediler, aldılar. ġafam sarmadı onnarı, onnara varmadım. bunnara yoḫ dimedim. ben ġaynanama ġóñül düşürdüm zatı. ötāler başlī çoḫ viriyordu ya ben varmam diyinci virmediler. ġaynanamıñ dili bek datlıyıdı. delleniridi baña. ġaynanamıñ˘uçun varırım, didim. allah rāmed˘ìlesiñ, bek severdik birbirimizi. bir buçuḫ sene nışannılı durduḫ, sōna da dūnümüzü yapdıḫ. esatTan hincikìbi dūn dālidi ya. hincikìbi gelinnik yoḫ bi şì yoḫ. bi elbise alıllardı gelinnik yirine, adı elbise işTe. ġafamıza bir duvaḫ atallarıdı, at˘arabasına bindiriller, getirillerdi. arabayınan gelirdik tamam. esatTan dūn de olmazıdı. virillerse bi yimek viriller, başġa bişì olmaz. öyle biter gideridi.

ANLATAN : Meryem Özsu, 63 yaşında
DERLEME YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Masal (Daş Bebek)

-3-

bir varımış bir yōmuş. bi padişah varımış. padişāñ hanımınıñ çocū olmazmış. sōna aradan beş ˘ on sene geşmiş. padişah dimiş ki: hanım ben nĕ yapıyım böyle. çocūmuz yoḫ, seniñ çocūñ ˘ olmuyor. seni seviyom ˘ amma çocūmuz ˘ olmuyor. evleniyim, gine sen de dur, gine ikiñiz de duruñ. onnan çocūmuz˘olursa sen de sev ben de seviyim. çocūmuz˘ossuñ da malım˘ile ġalmasıñ, dimiş. ġadın da dimiş ki : evlen nĀrek. bekledik bekledik çocūmuz ney˘olmadı, dimiş. ġarar virmişler. ì mi, ì dimişler. ġarar virip úŏñ büyü˘ü kimise onuñ yanına gitmişler. başġa úŏlere baḫmışlar. ìce bi ġız buluP˘almışlar. sōna oña ġırḫ ġún, ġırḫ gice dü˘ün yapmışlar, çalgı çalmışlar, yimekler yidirmişler. ġırḫ ġún ġırḫ gice böyle gitmiş. padişāñ hanımınĭñ canı sıḫılmış. gidiyim de geziyim, dimiş. deñiziñ neyin˘oralara varam da vaḫıt geçsiñ, dì düşünmüş. giderkene bi daş górmüş. o daşa dimiş ki: şu daşĭ˘alsam, ġucāmda sallasam, üst baş gìdirsem, beşā ġoysam, acep ġurban˘oldūm˘allah acep can virir m'ola, dimiş. giri gendĕ˘ēndine ġonuşmuya başlamış: git baña çocuḫ virmiyen˘allah şu daşa mı can virecek, dimiş. gezerkene dolaşırkene dışarı āşam˘olmuş. āşama dōru gine aynı yire gelmiş. yönünüñ˘ āzını gine daşa virmiş. daşa baḫmış baḫmış durmuş. ġŏnünü daşdan geçirememiş. git alıyım da ġótürüyüm bu daşı eñ˘ìsi, dimiş. gitmiş, getirmiş daşı eve. hiş kimseniñ haberi yoḫ. girmiş˘odasına, beşìne ġoymuş daşı. bezini belāni sermiş, üst baş gìdirmiş, üsTünü örtmüş. beşì eline almış, hemi sallamış hemi de allahTan can dilemiş:

ā daş dì biledìm
haḫdan dilek diledìm
tülbetime doladīm
mevlam saña bi can virsiñ
havalar ġara bulutlu
sandīm altın kilitli
seniñ bobañ beg˘umutlu
mevlam saña bi can virsiñ

sanki aldī avratTan çocūm˘olur dì umud˘idiyor ya onuñ˘uçun˘öyle diyor.

ġōluma daḫTım gelebi

dolaşTım şamı halebi
çorumda elvan çelebi
söyle saña bi can virsiñ
harmannarda olur yaba
savırıllar ġaba ġaba
merzifonda pìrì boba
söyle saña bi can virsiñ
osmancıḫda halim boba
söyle saña bi can virsiñ
tallalarda olur rahmet
anneler çekiyor zahmet
medìnede ol muhammet
söyle saña bi can virsiñ
ġaşları var hiĺaĺ miĺaĺ
buña layıḫ ebū ceĺaĺ
sinopTa seyit biĺaĺ
söyle saña bi can virsiñ
ġaşları var çatma çatma
mevlam beni sen unutma
muhammediñ ġızı fatma
söyle saña bi can virsiñ
ġózleri var çaḫır çaḫır
mevlam beni saña oḫur
muhammedim ulu fikir
söyle saña bi can virsiñ
böyle māniler söylerkene söylerkene allah daşa can virmiş. ümmūsünüñ duvası ġabŭl ̯olmuş. sōna gine söylemiş:
hemen baḫdım yüzü ġannı
ūlledim nenni nenni
balışıḫda ġara donnu
söyle saña bi can virsiñ
bebeg ̯uyandı baḫıyor
ham ̯ali ġuran oḫuyor

ā memeden süT ̮aḫıyor
emziriyim şimdi seni
ondan sōna aşşādan dūn ̮idenner sesi ‘duyuncu yuḫarı çıḫmışlar. ümmūsün nirde dì meraḫ ̮idiyollarımış. çocuḫ ̮ ūlledìni ġóründü şaşırıyollar. ümmūsün gine söylemiye başlamış:

bunca erenneriñ hası
ġabul bu ġuluñ duvası
gelsiñ kamiliñ bobası
uyu yavrım nenni nenni
geçen ġúnner sır ̮olur
umūdum mevladan ̮olur
bunu uyandıran hızır
yārap ġĀsüme süt vir, dimiş.

sōna çocū emzirmiye başlamış. ġörüncü hepisi şaşırmış. gidiP padişā söylemişler. padişah da gelmiş, ġörüncü şaşırmış, sevinmiş. sōna hep birden ġuş ̮oluP ̮ uşmuşlar. yiyiP ̮ içiP yiriñ dibine geçmişler.

ANLATAN : Fahriye Çimen, 53 yaşında
DERLEME YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Düğünler, Karışık

-4-

tūbam canımıdı, ciyerimidi. çayımı hazırlıyorudu, yimāmi yapıyorudu. zil ney çalıncı gelecek sanıyom. āşamları yalıñız buñalıyom, evde yalıñız vaḫıt geşmiyor. hacirbām abiñ de bĀn ālıyorudum. niye ālıyoñ úór ġız, didi. niye ālayım, tūbama ālıyom, didim. tūbamı özledim, didim. acıḫ sōna da telefonu geldi. ġızım ì misiñ, didim. ìyim didi de irahatladım.

zabānan doḫuz buçuḫda çıḫdıḫ. āşama dōru ‘añġarıya vardıḫ. evi gendimiz buluruḫ didik ya, bulamayıncı selçū aradıḫ, geldi bizi aldı. dedesiniñ evine vardıḫ. ev bi ġúzelidi ki aḫlıñ hayran ġalır. her yirini ġúzēlce yapdırmış, dayamış, döşemiş. almancı ya adam ìce yapdırmış, para çoḫ oluncu. sōna yimāmizi ney yidik, çayımızı işdik. ìce āşam oluncu dūn salonuna gitdik. misafirler neyler bek çōdu, nası ġúzel dūn˘ oldu. çalgıyınan neyinen ìce oynadılar, ġameriya neye aldılar. altını neyi de daḫdıḫdan sōna da dūn bitdi. selçūnan tūba salondan çıḫıncı hemen arabıya binib˘ antalyıya gitdiler, biz de ālayı ālayı otobuza bindik. gice bu yannıya dōru yola çıḫdıḫ. zabah dörde de buruya indik. eve girinci ayakġabısınĭ neyi ġórdüm ġızıñ yiñiden˘ālamıya başladım. öteberisini neyi ġórdükce aḫlıma düşüyor, duramıyom˘ālıyom. nĀrüyüm. allah yirine yaḫışTırsıñ ya repbim, darısı memedime, ergúnüme olsuñ. o ġúnneri de ġórürüg˘ìşallah. allām sālıḫ virsiñ de hepisini ġórürük.

āşamınan ġı’na gicesi olurdu. ġız˘evine gelip “ġız˘anası çaḫmaḫ daşı” ney dì ġız˘övelleridi. türúú ney söyleyip ġız˘övelleridi işde. zabānan da irkenden ġızı alıp ġótürüllerdi. zabah sekizde doḫuzda dūn biteridin. öylene dōru da yimek virilleridi. mantı, patatiz, ġuru fasilye, etli úōte, sütlü ney olurudu. dūn yimekleri ġúzel˘olurdu. herkeşiñ˘i’nā varıdı danası varıdı onuñ˘uçun dūn çabıḫ biteridi. şindi dūnner˘esgisi gibi dāĺ. bi ġıymalı pideyinen bitiriyollar. esgiden dūn yimā yapılırıdı daha ġúzel˘olurudu. āşama da dāmādı cāmiye neye ġótürülleridi. zenginise hamama neye ġótürülleridi. amma dūnnerde şindiki gibi çalgı mılgı olmazıdı, gelini getirir bir yana atallarıdı dūn biteridi. eveli burda davıl yōdu, gırnata yōdu, türúú çīran yōdu. hinci hepisi var,

hinciniñ dūnneri daha ì oluyor. yazı ḳōlere hüsüsü gidelleridi, davılcı arallarıdı. çalgıcı bulullarıdı, getirilleridi. çalgıcı getirene imrenilleridi. “amā parası varımış da davılcı dutmuş” dì imrenilleridi. faḫırıñ davılı neyi olmazıdı. hinci ne ġúzel, herkeşiñ dūnüne çalgıcı geliyor, kimse birbirine imrenmiyor. şinci faḫır zengin ġalmadı, herkeş bir ˘oldu. böyle ì. allām kimseyi kimsiye imrendirmesiñ, eveli imreniridik. allah faḫıra yardım ˘ itsiñ. davıl aynı davılıdı da gırnata şöyle zurnā bi bişìyidi. zatı herkeş bulup getiremezidi.

zenginnerde başlıḫ çōdu, faḫırlarıñ da olurdu da az olurudu. zengin hemi başlıḫ viriridi hemi ì cihiz düzeridi. kimisi başlıḫ almazıdı süt˘akġı alırıdı. baña da yidi milyon süt ˘ akġı virdiler. ayrıyeten başlıḫ ney ˘ almadılar. bi de yúñ keselleridi. yúñu çoḫ alandan başlī az˘alıllarıdı. beş batman˘on batman yúñ keselleridi. baña yúñ kesmediler, sade süt ˘ akġı virdiler. biz ˘ aldīmız süt ˘ akġıyınan yúñ ˘ aldıḫ. anam ˘ iki yatānan beş yorgan virdi. ġaynanam da bi yatānan beş yorgan virdi. benim yatām, yorganım herkeşiñkinden çōdu. evelden yataḫdan, yorgandan başġa hābe, çul ney de doḫullarıdı. ip hābeyinen ip çul da herkeşiñ ˘ olurudu. anam çulunan hābe ney virdìydi. şindi virmiyollar, doḫumuyollar ġarin. şindi halı çıḫdı onuñ yirine, garin dezgah ney de ġalmamış. cihize işlengi ney işlerdik, bacım˘ateş gibi işleridi, ben ār işlerdim˘amma temiz ˘ işleridim. bacım fapırġā bi işleridi. bi ġúnde bi metre işleridi. esaḫ baḫ. bacımınan ì geçiniridik, hiş dĀşüp ney˘itmezdik. işlengime neye de yardım˘ideridi. bek datlıyıdıḫ. beg˘ìceyidik, herkeş bize imreniridi. cihizimizi neyi hep˘ikimiz yapdıḫ.

ANLATAN : Zahide Özsu, 58 yaşında
DERLEME YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Karışık

-5-

annadıyĭm baḫ. ben ˘ oḫula gidiyorudum. oḫuyordum. anamı Ātlemişler ki , Āretmen ġızıñ ˘ ırzına geçer, dimişler. anam ˘ ıcıḫ safıdı, hemen ˘ inanmış. ondan sōna anam ˘ oḫuluñ bahcesine geldi. “muallim bey hanı benim ġızım” didi. Āretmen de “hayrola sen sadaḫa mı isTiyoñ.” didi. anam da “ben ġızımı isTiyom”didi. Āretmen ġızıyıñ ˘ adı neyidi? onu söyle baḫıyım bize” didi. biz ne ġonuşduḫlarını duyŭyorduḫ amma saḫlanıyorduḫ. Āretmen şĀyle bi düşündü. “dur ġızıñı çārıyım” didi. beni çārdı. ben ġızların ˘ içindĕ ˘ ìce utandım, amma gine de gitdim. “allahım ya repbim senden ġorḫmuyan daş kesilsiñ, allām bu anıya böyle ġız mı viririmiş”didi. buña ne diyim, saña ne diyim. senin ġúzellìñe baḫ, anaña baḫ”didi. “ġızım sen ˘ oḫuyacıñ, kim ne dirse disiñ mecbur oḫuyacıñ”didi. bundan sōna oḫula odun getirmiyecìñ, tezek getirmiyecìñ, defteriñi, ġalemiñ de ben virecām, yiter ki sen oḫu”didi. biz anamĭnan ˘ oḫuluñ bahceden çıḫdıḫ. anama çaldım daşı, çaldım daşı. anamın ġafasını yardım. anam āladı ben de āladım. oña ì bi ġızdım “sen nasıl olur da oḫula geliñ” didim. alt mahleden ˘ üs mahliye erinmeden gelmiş. “beni ġadınnar ˘ Ātledi, ırzına geçer didiler, onuñ ˘ uçun geldim” didi. anam deliyidi zatı. deli ananıñ, deli babanıñ ġızı anca bu ġader ˘ olur zaten. bu zahide anca böyle olur. acıcıḫ ġuran ˘ Ārendig ˘ elli yaşından sōna.

anam baña para virdi. babam da beni dĀdü. anam o siñirnen beni aldı, ġışlıya evlatlā virdi. anam giri virdìne virecāne pişman ˘ olmuş. babam da dĀmüş. anam giri tā ġayseriye gelmiş. candarmalara “ben ġızımı giri isTiyom” dimiş. pölüsü de almış gelmiş yanına. baña sordular “bu adamı mı isdiyoñ, anañı mı isTiyoñ” didiler.ben de “ben bu adamı tanımam, anamı isTiyom” didim. ben razı olup ˘ anamı isdeyinci dutdular elbisemi neyi soydular yiñiden ḳótü elbise giydirdiler. ì elbiseleri üsdümden çıḫarıp bıraḫdılar. “hadi git ġızım, hadi saña ìlik yaramaz” didiler. n’ola duraydım. beni oḫudullarıdı, memur idelleridi. adam zatı zenginidi, evi neyi bana virecādi. anamınan giri geldim. çekecām çilem varımış dimek ki gelmissik. bu ġader derdi çekTim, geldim. imin dayıñınan ˘ evlendim. beş dene çocuḫ ˘ oldu. onnarı büyütdük. amān.

geldim, ġaynanamınan, ekmā itmeyi beceremedim. ekmā idemedim.”ere gelmeyi biliyoñ da ekmā itmeyi bilmiyoñ mu?” didi. oḫlāyı elime vurdu. ondan sōna, inek sādım, ināñ ̮altında uyuḫladım südü dökTüm. halsizidim, ġansızıdım, dermanım yōdu. inek sārkene südü devirdim cā dì. ondan sōna bi dūn ̮olduydu. eve gitdim, çocū yatırdım. dūne gitdim. cahillik ̮işde adam çocūnu unudur mu, çocūmu unutdum. eve bıraḫıp gitdiydim. sonadan ̮aḫlıma geldi, çocū meraḫ ̮itTim. ġop ġopa eve geldim. baḫdım ki çocuḫ ̮ölmüş. “çocū evde unutdum, ben ̮öldürdüm” didim ya vadesi yitmiş dimek ki yōsa ajlīndan ̮ölecek dāĺ ya. aman didiler, çocū ben ̮öldürdüm dime.sōna essaḫ sanıllar da ġarōla götürüller didiler. oturduḫ, ālaştıḫ sona çocū ḳómdük, geşdi gitdi.

birinde ürüyamda makgemiye gittim. adamıñ birini makgemiye virmissim. diyollar ki “otuz sene oldu, adamı makgemiye virdin ya gelir mi bāḫ”. “gelse de gelmese de makgemiye viriyom” didim. adamı makgemiye virdim. uyandım hepisi rüyayĭmış. herif damdan düşmüş baña ġızıyor. ben de “herif in’dì düş’tū̄” dì soruyom . indì düştū̄, indì düştū̄?”

ANLATAN : Emin Özsu, 63 yaşında
DERLEME YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Askerlik anıları

-6-

ben ˘asgerlìmi dördüncü bölükte yaptım. ār bölükTe yapdım. āşam yatdım, zabah ġaḫdım. ombaşı didi ki “gel lan gel lan.” “lan didim baña çārmıyor ya burda bi sürü adam var, vur ġótüne gitsin” didim. adamın biri, züpbeniñ biri geldi didi ki “ ġomutan saña çārıyor, duymuyoñ ñu?” didi. “ha sikdir lan başġa adam mı yoḫ, beni çārmıyor” didim. “imin˘özsu-yozgat dì çārırsa giderim, ben lan mıyım ki gidecām, beni çārmıyor” didim. “ġomutanım gelmiyor, şunu çārıyom” didi. ġaç˘aylıḫsın lan burda” didi baña. “ġaç˘aylıḫ˘olursam olurum, senden mi soruluyor” didim. sen büyük rütbeliyseñ, ben de güççük rütbeliyim. seniñ ġıdemin varısa benim yoḫ, neyiñ ne oldūnu bilmiyom. āşam yatTım, zabah ġaḫdım” didim. “lan sen burda dayı mısıñ, nirelisiñ” didiler. “dayı dālim, ben allāñ bir ġuluyum” didim. “sıçanı büyük pisikler bōmuya çalışıyor” didim. “bize pisik mi diyoñ lan” didiler. “tabi pisiksiñiz lan “dedim. kime diyoñ dì baña hōladılar.”yarin tüfā elimĕ˘alıncı hepiñizi vururum” didim. ondan sōna ġaşdım. ceĺaĺ balġaya varıdı, öldüyüse allah rahmet˘ìlesin. “evladım gel buruya” didi. hemen vardım. “buyur ġomutanım” didim. “ġaç˘aylıḫ˘asgersiñ” didi bana. “ġomutanım āşam yatdım, zabah ġaḫdım. anam bobam didi ki didim, “ōlum, yavrım asgerde zopa yoḫ. evin gibi yi, iş, yat” didiler. buruya geldim, hiç öyle dālmiş. “pisik˘oldular, köpek˘oldular beni bōyollar” didim. “kim bōdu evladım” didi. “aha şunnar ġomutanım” didim. onnarı yanĭna çārdı. “ōlum adam˘āşam yatmış, zabah ġaḫmış, şiviyerek, alışdırarаḫ dĀñ” didi. ben gendi ēndime “vay şerefsiz vay, bu da onnarıñ tatavacısıymış. it˘iti ıssırır mı” didim. zaten asgerden ġaçacādım ya. babamın zoruynan geldim. “ōlum seni de döveller, bizi de döveller, asgerden ġaçılmaz” dì zorunan ġónderdi. yōsa ġaçacādım. amma ben ya bunnarı vurŭrum, ya firar˘iderim” didim. ondan sōna adamlar didi ki “ buña birden bire iş virmiyek, sōna garibim esgarlīnı yaḫar, alışdırarak˘iş yapdıraḫ” didiler.

ġomutan bi ġún yanına çārdı “ ‘yozgatlı, dĀyollar mı seni” didi. “sayende dĀmüyollar ġomutanım” didim. baña didi ki “ saña bundan sōna eğitim yoḫ, hiç bi şì

yoḫ. “git yataḫlarıñ pambī çıḫmış onnarı yama. yataḫları, yorgannarı dik, temiz˘ossun” didi. gendi˘ēndime eğitim yapannara “bennen mi geldìz lan asgere, hah şöyle yatıñ yatıñ ġaḫıñ” didim. sōna “dātımıñız var, dātımıñız var” dì geldiler. “adanayı ġórdüm, istanbılı ġórdüm, ġayseriyi ġórdüm. şöyle ġórmedìm bi yire virsiñler de ġórüyüm” didim. lan bi de virdiler ki haġġari. gitdik vardıḫ oruya. ordan da virdiler çuḫurcuya. oruya vardım ya, vardīma da pişman˘oldum. yüzbaşı bizi çārdı. “geliñ lan buruya avcı ġolu düzülüñ” didi. “nışan hattı neye dinir, hedef neye dinir” dì sordu. “ġomutanım, cannılara, cansızlara hedef dinir” didim. başġa sorular da sordu. mār benden gıcıḫ˘ almış. “sen˘orda torpilliymissiñ, señin hakġından˘anca ben gelirim şerefsiz” didi. baña ìce sĀdü. beni ġarōl ġarōl gezdirdi. bir˘ay ġışladaysam, üç˘ay isebāde, üç˘ay doburcalıda gezdim. esgarlīmıñ bitmesine dörd˘ay ġalanaca gezdim. dörd˘ay ġalası beni haġġari merkeze aldılar. bir yavız dilki varımış, osman˘iniştemiñ yüzbaşısıymış. hemen ġomutanıñ yanına vardım. “ġomutanım baña sāp çıḫacāsan, dayı dì yanıña gelecāsem bi diyecām var. yōsa hiç ġonuşmayım bi şì söylemeyim” didim. “ġonuş baḫıyım” didi baña. “ġomutanım seni ben çandırda duydum, çandırda ben sana çay getirdiydim. fēmi usdanıñ tüḱanında saña çay virdiydim” didim. “sen nirelisiñ” didi. ben de yozgatıñ, çayıralanıñ çandırdan” didim. “yav ben de saña bi adam soruyum ‘bilin ñi” didi. “sor ġomutanım” didim. “boğazlıyanıñ yaḫınında bi kĀden osman gaziyi bilin ñi” didi. “bilirim ġomutanım” didim. avradı var münever onu da bilin ñi” didi. “ġomutanım biri aplam, biri iniştem” didim. “tamam˘öyleyse ōlum, taḫımıñı, tesisatıñı şakir çavışa teslim˘it. bundan sōna sen benim hizmeT˘erimsiñ.”didi. adamıñ sayesinde irahatımı bozmadan esgarlīmı bitirdim, tesgereyi˘aldım, geldim.

ANLATAN : Zeynep GÖZDE, 69 yaşında
DERLEME YERİ : Cumhuriyet Mahallesi
KONU : Başından geçen olaylar

-7-

nebìm, atmış mı, yitmiş mi. ebeñinen şunnan yaşıdım. iki yaş ġúçcūm.

nası ġaşTım, hiç ġaşTım. ġaşdım vardım. ōlan esatTan şi˘itmedi ya. ben ġaşdım, ben vardım. habersiz ġaşTım nĀrüyüm. habersizleyin vardım ˘ oturdum. ġaynanam çıḫTı. vā, bu ne ġī, didi. neziri mi çīrıyoñ, didi.yō didim. ōluña ġaşdım, didim. nĀrecik ya niriye ġoyacıḫ ya, didi. miyese abañ gile, didi. ordan miyese abañ giliñ ˘ evine ġótürdüler. orda durduḫ˘ordan geldik.

niye ġaşdıñ ya ?

döve'rik didiler, ġaşdım. şişeleri nüfeliñ, hanımıñ˘üsdüne şöyle yıḫdım. onu şöyle gúr dì uçurdum. ondan sōna 'uçuruncu vā a˘añ gelsiñ de saña ġodurur muyum ġız, didi anam. aman beni döveller, didim ġaşdım˘işde. ġóñül düşürdüydüm ġaşdım. nĀrüyüm. āmān nebìm. vayh vah.

bir yaşarı dutardım. ġótürürdüm, getirirdim. ġótürürdüm. emmimiñ yaşarı. ebeminen˘ ümüs˘abam tallada arpa ġavrallardı, buyday ġavrallardı. beni ġótürüllerdi. bardaḫ ġótürüllerdi. bardaḫda suyŭnan şöyle çanaḫ yapardım, çanaḫ yapardım. ondan sōna su tükendikden sōna deriye iner, ġaç ha ġaç, ġaç ha ġaç. gelirdim şìñ damına çıḫardım çaḫırlarıñ. çaḫırlarıñ damına çıḫdımmıydı, dama çıḫdımmıydın ondan sōna mayım. ebem gelirdi talladan gotdaş gotdaş. gel anam dirdi, ōllarımıñ, ġızım dōruyor˘ ōlan , dōruyor˘ōlan, ōllarımıñ bir˘iki ōlu olmaz. gel şuña baḫ gel, diyerek beni alır giri tallıya ġötürürdü. bu sıcāñ ˘ arnacında. te oruya giderdim. orda baḫardım ˘ aḫşamaca onnarınan. buruya geldimmiydi şunu dut, dillerdi. ġótürek de, dillerdi. çaḫırlarıñ ˘ avlısına getirirdi. orda başlallardı: ama ne çirkin ˘ ōlan , şuraları da kermeli kermeli. şöyle çevirdimmi kermeli.gine ġucāma alırdım˘ümüs˘abama ġopa ġopa götürürdüm. ah dutmuyacām ˘ ōluñu. kermeli diyollar çirkin diyollar, dirdim. babayıñ ˘ anayıñ ˘ aşın ˘ içiyim. getirirdim˘ümüs˘abaña virirdim.

bir ġún de anamınan ˘ ümüs ˘ abam tandır ˘ ekmā ˘ idiyor. mısa dimiş ki ēri mısamız, berber tükânında."emmim avradıyĭnan yatıyor" dimiş. abam da "gel o onnan

yatıyorsa ben de sennen yatarım”, diyor dimiş. ümūs˘ abam o siñirinen ġaḫdı, evrācı eline aldı, mısıya yanaşdı. virdiler mısıya zopayı. emmim geldi o da çaldı zopayı. üçü bir mısayı dĀdü. ondan sōna mısa “beni everiñ” didi. öyle ‘diyinci anam didi ki “şöyle bir delānnı dālsiñ ki eversek, kimi alacıḫ saña” didi. “olsun˘everiñ, kimi alırsañız alın” didi. ēri ġızın˘anası varıdı, imancı cortūn˘ēri ġızın˘anası. sōna onu aldılar mısıya da ġúvā dıḫdılar.

ali amcayıñ gelini gelinci eline ḳómbe virmişler. ḳómbeyi yiyerkene bovazına kitlenmiş.”hıh hıh “ dirkene anam duymuş ġapıya çıḫmış. “iriza ġop˘ele ġop mısa ölüyor, neyise” dimiş. “ḳómbe virdiydik bovazına durdu heralda” dimiş. hemen su virmişler vururkene vururkene aşırmışlar.

ANLATAN : Cemile Zanlıer, 65 yaşında
DERLEME YERİ : Gülpınar Köyü
KONU : masal

-8-

bi ġızınan bi ġadın varımış. ġız suya giderimiş. bi ġurbā "ġurbā ġurruḫ ġız saña yazıḫ, ġurba ġurruḫ ġız saña yazıḫ" dirmiş. üş gún na zaman gitTiyse böyle olmuş. gız eve varmış başından geçenneri anasına annatmış. "anne ġurba baña böyle diyor" dimiş. anaynan ġız dālara ġaşmış. dāñ başında bi eve varmış. eve girmişler, "biz burda saḫlanaḫ" dimişler. orda da bi ölü varmış. "bu ölüyü allām baña yazmış, biz ˘ölünün başını bekliyeg ˘ana" dimiş. ġırḫ gün, ġırḫ gice beklemişler. ölünüñ ġaḫmasına bir ġún ġalası yoldan cingannar gidiyormuş. ġız para virmiş, cingan ġızınıñ birini satın ˘almış. ölü gaḫmış cingan ġızına sarılmış. başını bekliyeni cingan ġızı sanmış. "bunnar kim ya" dì soruncu " onnar da hizmetcilerim " dimiş. adam "şēre gidiyom sana ne alıyım, seni ayle idecām" dimiş. "bana elbise al, yapıḫ˘al, bicama al…" neyse "şunu şunu al" dimiş. "hizmetcim saña ne alıyım" dimiş. ġız da "sabır daşıynan, sabır pıçā al" dimiş. " ì " dimiş. "sabır daşıynan, sabır pıçānı almassañ, yollarıña duman çöksüñ" dimiş. şēre varmış aramış daramış hizmetciniñ isTediklerini bulamamış. yola duman çöküncü giri gitmiş şēre. giri dönmüş. "yav ˘ arḫadaş hizmetcim böyle didi. ben didiklerini bulamayıncı yollarıma duman çöktü. ne yapıyım, baña aḫıl vir" dimiş. adam da "bende var ˘amma, bu ġız onnarınan gendini öldürecek " dimiş. "ne yapıyım ya" dimiş. "sen bunnarı oña vireciñ ˘amma, ġızın ˘arḫasını kişifliyecìñ" dimiş. şērden alacaḫlarını almış, giri onnarıñ yanĭna gelmiş. hepisine isTediklerini virmiş. "al hizmetcim bunu da saña getirdim" dimiş. ġız sabır daşıynan, sabır pıçānı almış ˘eve girmiş. bu da arḫasından gitmiş. dimiş ki "yā sabır daşı, yā sabır yā sabır" dimiş. başından geçenneri bir bir ˘ annatmış. "ben nasĭ sabır ˘ idiyim bunnara " dimiş. daş, ġız ˘ annattıḫça üzüntüden çatlamış."sen daşıken, sabır ˘idemiyoñ, çatlıyoñ da ben nası sabĭr ˘idecām?" dimiş. sabır pıçānı eline almış tam ġarnıña soḫacāken ōlan içeri girip bilānden dutmuş "benim sevdìm senimissiñ, sennen ˘evlenecām" dimiş. bu cingan ġızını da ata bālamış her bir parçasını bir yire sürüklemiş. ġızı almış gitmişler. ġırḫ gün, ġırḫ gice dūn yapmışlar. yiyip ˘içip yiriñ dibine geçmişler.

ANLATAN : Emin Özsu, 63 yaşında
DERLEME YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Başından geçenler

-9-

ben, ayten güççūdü, hasTalandı oḫula gidemiyor. varıp sırıya götürüyüm inne yaptırıyım didim. sırĭ˘inne yapTı, aldım geldim. avrat damdaydı. ben de dama çıḫdım. “gel ġız şuruya çuvalı ikimiz bir dutaḫ aşşā ataḫ” didim. bunu doḫuması zor dì iki gişi dutduḫ, şemşāmer çuvalını. zatı bilişirken bize az düşdü dì canım sıḫıldıydı. çuvalı ġucāma aldım, ġıble tarafına dōru yürüdüm. elimi çuval ġaymasın dì gelepcelediydim. çuvalı atıyım dirkene elimi ġóvüremedim. avrat “irkek dāl misin, ġaldır da at “ didi. zoruma gitdi, ġaldırıyım, atıyım dirkene elimi çizemedim. çuvalınan beraber ben de aşşāya düşTüm. gururuma toḫandı avradın didì laf ya, elimi çizemedim çuvalınan beraber indim. kelimeyi şādet getirdim ya, şìt de sayılmazdıḫ. dōrudan dōru şìt ola’mak didim. aşşā düşTüm. baḫdım elim ayām dutmuyor. avrat da damdan bārıyor: ”herif indì düştū̄, indì düştū̄” dì. ġaḫdım avrada Ākelendim. ‘Ān bĀndür, bu avradıñ˘ elinden çekerim, dişlerim döúúldü. daha aynı, hâla aynı. ōlan˘everdi, ġız satTı, gelin sābısı oldu daha ısmayılıñ çayını ben demlerim, oḫula giderikene, yimāni ben yaparım. nĀrüyüm lan yōsa ōlan˘aj ġalacaḫ. bıḫdım˘osandım˘amma evlendik bi defa, çoluyuñ çocuyuñ, torunnarıyıñ hatiresine seslenmiyoñ˘işde. bunu daşıyacıñ ġarin. yōsa emekli oldu ya ġarin avrada mudarası ġalmadı diyecekler. iliñ˘adamı seniñ˘içiñi dışıñı bilmez ya. onŭñ˘uçun arnımızıñ yazısı, çekecik bu cezayı ölenece. nĀrek mecbur˘ ‘işTe. bodurun kezbanıñ ġızını anca bŭ˘ader˘itdik. yite yite anca bŭ˘ader˘oldu işte.

fapırġıya varıncı damdan düştū̄m duyulmuş. “imin˘efendi damdan düştū̄nü bize bi annat” didi genel müdür. “yalıñız benim bi sorunum var” didim. “yarin˘ōlum, hacĭ˘āmedim esgardan gelecek, gelinci işe alacīñ” didim. “ho hō daha esgardan gelecek de vaḫıt var” didi. gel zaman git zaman ōlan˘esgardan geldi. genel müdür fapırgıya geldi. hemen ġoparaḫ yanına vardım. “ō imin˘efendi gel “ didi. böyle böyle ōlanın˘işi yoḫ, gücü yoḫ” didim. “tamam yarin gelsiñ derhal iş başı yapsın” didi. ōlanı aldım˘ertesi ġúnü işe ġótürdüm. neyise böylelìnen ōlanı işe aldırdıḫ.

ANLATAN : Zeynep Uslu, 70 yaşında
DERLEME YERİ : Cumhuriyet Mahallesi
KONU : Eski köy düğünleri

-10-

bizim zamanımızda dūnner ġışa yaḫın ˘ olurudu. nĀrdülerse hincik yazın ˘ idiyollar. eveli ġúzledimiydi, işler bitdimiydi dūn ˘ idelleridi. neyse düñür varıllardı, alıllardı, ġayfe içellerdi. ondan sōna da dört beş ˘ avrat birleşillerdi. alıllarĭdı, gidellerdi. eveli böyle çoḫ ˘ olmazĭdı millet. gitmezlerdi böyle çoḫ çoḫ. bizim çoçuḫların zamanınaca dāşTi. nezir ˘ ābin esgardan geldi. gelinimi de eşgici veliniñ ˘ ōlu isTiyordu. ġıza ġóñül düşürmüş. amma isdetmemiş. “ġaçar gelirise alırım” dimiş. geliniñ babası, āmet dayıma da ōlan böyle böyle diyormuş dimişler. dayım ġızmış “lan ġoltūmda, faḫırım, fuḫaram yoḫ mu. çīrıñ viriyim” dimiş. safiye halamınan nazik de “niye ile virek? nezirimize alırıḫ, ile gitmesiñ” dimişler. nazik geldi bana didi ki “zìnep ġı, neziri everecìk ġı” didi. “şuruya haymalıḫ gibi bi ev yaptıḫ, ġapı yoḫ, pace yoḫ. nasĭ ˘ everecìk ġı biz ˘ ōlanı.” sōna böyle böyle annattı. “ì everiñ ˘ o zaman nezire danışaḫ da” didim. hemen vardım neziri çīrdım “ ameñ seni everecāmiş” didim. “ ì everiñ ya ben ġızı bilmem ġórmem” didi. amesi “onnarın ˘ orda ekmek yapacıḫ gel ben saña ġızı ġósTedirim” didi. “ben safiye halamınan, mısġalı dayımı biliyom, ötü yannını bilmem, utanırım” didi nezir. “ne utanıcıñ ameniñ yanĭna varır gibi varacīñ” didik, savdıḫ burdan neziri. varmış sandalyıya oturmuş. “yımırta börē mi yiñ, yā börē mi yiñ” dì sormuşlar. “bi şì yimem” dimiş. “lan yi de git “ dimişler. ġızı da gösTermişler ya “daha şō yamaş’dā” dì, nezir ˘ utandīndan baḫamamış. “anne ben baḫamadım, nĀrüyüm, siz baḫın bānirsāz ˘ alıñ, bānmessāz siz bilirsìz.” nazik, ben, anam düñür gitTik. ordan da safiye halamınan, bahri āmı aldıḫ, evlerine vardıḫ. anam “allān ˘ emriynen, pìgamberiñ ġavliynen ġızıña düñür geldik” didi. acıḫ ġonuşuncu ”viriyim haydi” didi. “virdim virişim, yoḫdur dönüşüm” didi. “ biz de aldıḫ ˘ öyleyse” didik. “yarin geliñ, ġāveyi içiñ haydi” didi. sevinerek ˘ eve geldim. esattan virdiklerine inanamıyom. āşam dayanamadım, giri ġoptum evlerine vardım “abā oḫuyum mu ġī esattan virdìz lē” didim. “ney ya esatdan virdik, git ˘ oḫu” didi. ordan geldim emiriñ memet giliñ ġapısınıñ önüñde avratlar duruyordu onnara “ġī darısı ōluñuza ossun, ben nezirimi everdim, yarin şerbetime buyuracıñız” didim. orda ādı ġaldırdım sevinşden mi neyise āladım.

bayramlarda gelin ġıza giderdik. ondan sōna öteberi ġótürürdúú. gĀslük daḫarlardı, çorap giydirillerdi. gelin ġıza, çocuḫların neyin ˘ ayāna. gülpürü abaña gitdim. iki buçuḫ lira para daḫdım, gücücū̄m daha. o da baña gĀslük gìdirdi, çorap gìdirdi. ben de seviniyom, gelin ġız baña çorap ney gìdirdi dì. ġaldırıma çıḫdım “gelin baña çorap gìdirdi.” dì bārdım. onuñ˘uçun çıvdırırım gülpürü abaña. benden çoḫ büyük˘ amma benden genç. kim dir seksen yaşından fazla dì. ben˘ onnardan˘öñce ġocadım. gelin ġıza gitmeyi bek severidim. güççū̄kene gitdìm gelin ġızlar daha benim yanımda gelin gibi duruyor, ben yaşlandım. amān nĀrüyüm.

ANLATAN : Emine Fakılı, 74
DERLEME YERİ : Atatürk Mahallesi
KONU : Masal, Üç Memet

-11-

bir ̮adam varımış. üç ̮ōlu olmuş bu adamıñ. üçünüñ ̮adını da memet ġoymuş neyise adam yaşıyacā ġader yaşamış. ölürkene "memede mal var, memede mal var, memede mal yoḫ" dimiş. urufunu teslim ̮itmiş. "malıñızı asger ̮arḫadaşıma gidiñ, o bilişdirsiñ" dimiş ̮ölürkene. üçünüñ ̮adı da memet ya işiñ ̮içinden çıḫamamışlar.

yola düşmüşler, yolda gidiyollar. "şuruya bi deve yatmış ya ġıçınıñ biri topalıdı" dimiş biri. öbürü dimiş ki "ġuyrū yoḫ" dimiş. soñuncusu da "körüdü kör" dimiş. baḫmadan bililleri mi ş. acıḫ gitmişler, deve arıyan ̮adamınan ġarşılaşmışlar. herif: "şurdan bi deve gitdi, ġórmedìz mi " dimiş. ōlannar da "görmedik ya, yattī yir belli " dimişler. "deveyiñ ġıçı topalmıydı, ġózü ḳór müydü, ġuyrū yoḫ muydu" dimişler. adam "hì ne biliyorsūz lan, görmedìz de" dimiş. "yatdī yirden biliyoḫ" dimişler. "ġuyrūnun yoḫlūnu pislìni dātmadīndan biliyoḫ, ġózünüñ kör ̮oldū belli bi tarafıñ ̮otunu yayılmış, bi tarafıñ ̮otunu yayılmamış" dimişler. "iziniñ ̮üçü var biri yoḫ, ayanıñ topal ̮oldū belli" dimişler. adam "babayıñ ̮anayıñ ̮aşını içiyim, gavır ̮uşā mısıñız lan" dimiş. ondan sōna oruya gitmişler, oruya varmışlar. ekmek yapıyollarımış. herif de ġısır ney kesmiş, arḫadaşımıñ ̮uşaḫları geldi dì. yinilmiş ̮içilmiş. yidirip ̮içirinci herif ġapıya çıḫmış. bunnarı dìnemiş. biri dimiş ki: "it südü emzirmişler bu ġoyuna" dimiş. biri de dimiş ki: "ġısırımış bu ġoyun" dimiş. biri de "haram yim yimiş" ney diyinci adam dayanamamış ġapıyı aşmış. "ne biliyorsūz, bunnarıñ hepisini" dimiş. biliyoḫ ̮işTe" dimişler. "malımızı taḫsim ̮it de gidek" dimişler. adam da "benim bir delānnı ġızım var ̮o taḫsim ̮idecek malıñızı" dimiş.

ġızıñ yanĭna varmışlar. ġız bi hiḱā annatmıya başlamış: bir ġız bi adama aşıḫ ̮olmuş, göñül düşürmüş. ġızı da başġasına virmişler. adam ġızı almış, götürmüş gelin ̮itmiye. ōlan da onnarın peşinden gelmiş. ōlan tüfalete girmiş saḫlanmış. gerdaḫ gicesine girecekleri sıra ġız: "ben böyle böyleydim saña virdiler, ōlan dışarıda, müsāde it de onuñnan bi dene ġonuşuyum" dimiş. adam da "haydi buyur müsāde seniñ" dimiş. ġız de dışarı çıḫmış, ōlanınan ġonuşmuş, ōlan: "nĀrek arnımızıñ yazgısı böyleyimiş, güle güle yaşayıñ" dimiş. sōna ġız ̮ içeri girmiş. adam "ne didi saña ōlan "dimiş. "böyle

böyle”didi diyinci, “yürü var˘ōlanıñ yanına, benden˘anam südū̄ bì halal˘ossun” dimiş. ġızı sevdìne bāşlamış.

ġız bu hikāden onnara sormuya başlamış. büyā “sen ˘ olsaydıñ nĀrürdüñ” dimiş. “ìsini itmiş” dimiş˘ōlan. ortancılıya sormuş: “nasĭ gĀnü güzel˘adamımış, āĺā itmiş” dimiş. güççük de “ben ˘ ossaydım hemen yatırır ˘ avrat ˘ ideridim, depesine çökeridim” dimiş. ġız da güççā “sen halis mulis ġırıḫ dölüsüñ, saña mal yoḫ, bunnara mal var” dimiş. “güççük˘ōlana yoḫ” dimiş. “gidiñ malıñızı bölüşüñ hadi ūrlar˘ossuñ” dimiş. bu hiḱā de burda bitmiş, bize güççū̄kene annatıllarıdı.

ANLATAN : Osman Albostanlı, 63 yaşında
DERLEME YERİ : Kozan Köyü
KONU : Masal

-12-

şindi faḫırıñ biri azap durmuya varmış. adamıñ biri bunu azap dutmuş. adam bi ġún˘ava gitmiş, bu da yanında gitmiş. iki üç keklik vurmuş. adam keklìnen, cizmesini, tazısını buña virmiş. “hadi˘eve götür” dimiş. giderkene bir çoban˘iti gelmiş tazıyı bōmuş. keklikleri de elinden ġapmış. bu iti vuruyum dì cizmeyi atıncı cizmeyi de suyuñ˘ içine düşürmüş. eve bomboş varmış. sōna adam˘eve gelmiş, avradı da yimek hazırlamış buña. “ gel de sen de yi dimemişler.” bu da yimekleri masıya götürürkene hepisinden˘ ızar˘ızar yimiş. adam “baña bi ġāve yap˘ōlum” dimiş. bu gitmiş ġāve dì ġarabüber˘ atmış, şeker dì de duz˘atmış, ikisini bişirmiş. adam˘işmiş ġāveyi. “ne gúzel yapmıssıñ” dimiş. sōna ġāveniñ, şekeriñ yirini gösdermiş, şöyle yapılır dì de buña annatmış. “ben faḫır çocūyum, bildìm bu “dimiş.

adam sōna bi yire gidiyorumuş. avradı da ġırıḫ severimiş. buña dimiş ki: “sen˘ evi ìce kişifle” dimiş. sōna adam gitmiş. adam gidinci avradın ġırī gelmiş, avradınan gitmişler˘eve girmişler. sōna adam˘eve gelinci, “ġırī geldi mi “ dimiş. “geldi” dimiş. “al˘ōlum şu dabancayı sen vur, ben saña parañı viriyim” dimiş. “ ām ben˘onu bilmem” diyinci, eline paltayı virmiş “git kes adamı” dimiş. paltayı eline almış gitmiş. eve girmiş, adam yōmuş. adam temekTen ġaşmış gitmiş. bu ġopa ġopa aḫıra varmış. atıñ˘ arnı saḫarımış, onu adam sanmış vuruncu atı devirmiş. paltayı bi daha sallayıncı camızıñ buynuzunu ġırmış. ġarannıḫda adam sanıyormuş. baḫmış başına gelmiyen ġalmıyacak, orayı bıraḫmış ġaşmış gelmiş.

bunu annadırdı avratlar güle güle ölürüdü, yıḫılırıdı, o zamannar.

ANLATAN : Hanım Duru, 68 yaşında
DERLEME YERİ : İğdeli Köyü
KONU : Yaşadığı doğal felaketler

-13-

ekmek yōdun, aş yōdun, ġıtlıḫ çekdik. hele anamıñ ˘annatdıḫlarını bir duysañ. ġomşumuzuñ ˘ekmāni idiyoḫ. un ney nāder ġıtıdıysa, “ bir bazlama idek de yisiñ ˘ōluñ” dimediler” dirdi. “bezeniñ ˘ikisini çaldım da eve varıncı ḳómbe úömerim” dimiş. hacı bıran gil ekmā iderkene varmış da nāder ġıtıdıysa bir bazlama çarpmamışlar. sōna “ipek ġızıñ ˘ālıyor, uyḫusu mu geldi ney” dilleridi. halbìsem, aclīndan ālıyor ya hepisi de biliyor bunu. emmim giliñ ˘ekmāni neyi çoḫ çaldıḫ, ġıtlıḫ zamānı. hırsızlīmızdan dāl de ajlīmızdan çaldıḫ.

birinde de sil geldiydi. mahmıT ˘adasında bosdandaydıḫ. hatladım ˘argıñ ˘içine girdim. ġızıdıḫ o zamannar, lutuya da ġızıdın, ben de ġızıdım daha. argıñ ˘içinde sil gelinci bir balıḫ dutduḫ. su bulanīdı. balıḫları dutdum dutTum ˘atdım. on ombeş gişiyidik, balī bitiremedik. öyle silden neyden hiç ġorḫmazdım. úóprünüñ ˘orda halam silde ġaldı. çobannarıñ bazısı silde ġaldı. mısanıñ ˘anasıynan, anam silde ġalmış. silde ölen ney çoḫ ˘olurdu. şindi su bile bulamıyoḫ. eveli her şì olurudun amma esġiler sālamıdın, şindikiler hemen hasda oluyor. o ġader ġıtlıḫ ney ˘olurudu amma esgiler ì sabırlıyĭdı. sil ney gelinci ˘özler daşarıdı, tallalar sil sile gideridi. sil gelincik de ġıtlıḫ ˘olurdu. allah kimseyi ajlīnan, susuzlūnan terbiye itmesiñ. herkeşe iman ġuran nasiP ˘itsiñ, kimseyi kimsiye muhTac ˘itmesiñ.

ANLATAN : Elif Eser, 80 yaşında
DERLEME YERİ : Bahçeli Evler Mahallesi
KONU : Başından geçen olaylar

-14-

seksen yaşından fazlayım ya, yaşımı tam bilmiyom. seksembeş varım heralda. oḫumam yazmam yoḫ. bilmiyom belletmediler. çoḫ şey geldi geçti başımdan. bobaları, daha güçcük˘ōlum yirmi günnāken˘öldü. büyüg˘ōlum beş yaşındaydı. dezgâh doḫudum ġışın. hiç boş durmadım. yazın tallalarda ġavrama ġavrarıdıḫ. tallalara gider her˘ işi yaparıdım. görmedìm˘iş ġalmadı. çabalayı çabalayı ikisini de oḫutdum, soñunda biri polis˘oldu, biri Āretmen˘oldu. uşdular gittiler, ben yalıñız ġaldım. daha sıḫıntı çekiyom. daha da aḫlım˘onnarda. beni ġoydum da ōlannarı düşünüyom.

şincik, ikisi de emekli oldu. polis˘olan emekliye ayrıldıysa da evi neyi yoḫ, kirada oturuyor. iki de ġızı var, onnarı oḫuduyor˘anca. zor geçiniyor. ötā˘ōlumun da iki ōlu var, biri Āretmen, biri subay. gendi de, aylesi de emekli. aylesi Āretmenidi, gendi müdürüdü. ìler˘onnar da güçcük˘ōlum çiv çıḫdı. daha onu düşünüyom˘işde. ben˘ikisini de oḫutdum, adam˘itTim, sona da bu herifinen˘evlendim. büyüg˘ōlum, evlendiñ dì otuz senedir bennen ġonuşmaz. nĀrüyüm.herkeş yirinde sā olsuñ.

atmış beş māşım var, onu harcıyom. gendim bişiriyom, idiyom, görüyom, yiyom. arada büyük˘ōlum gĀnü olursa bir yüz lira atıyor, aḫlına düşerse gönderiyor. baña para gönder dinmez ya, ben˘onu toḫat gibi yirlerde oḫuttum, onuñ bunuñ tallalarında çalışı çalışı, aḫşamaca ġavrama ġavrayı ġavrayı. o zaman şindiki gibi almancı yōdu, ḱar yōdu, kisip yōdu. ne hallarınan para ġazanılıyordu. selelerinen masıra sararıdım, dezgâh doḫurdum, zabāca. zabānan çuvalı kesecām da, satacām da para savacām. ‘işte böyle böyle oḫutdum˘onnarı. şindi kimiñ˘aḫlında, sorasıñ gendi˘āndilere oḫudular. böyle işde benim yaşadıklarım bi hiḱā. yirmi˘ünnük çocūnan ġalıp da herkeş baş˘idemez.

ġocam beş sene çekdi. sırtımda gezdirdim. yidir, içir, yatır, ġaldır. ölenece baḫdım ìce. sōna iki çocū büyüt yuvadan˘uçur. ġolay dāl, bi başıma onnarı adam˘itdim. şindi yaşlandıḫ da bu hale düşdüg˘işde. yatsam oturamıyom, otursam yatamıyom, ġaḫamıyom. ele avıca düşmeden öleydik hayırlısıyĭnan.

benim şöyle bi dūnüm olmadı. o zaman şindiki gibi toplantı ney ˘ olmazdı. herkeşiñ ˘ evinde olurdu. böyle ġalabalıḫ ˘ olmazdı. definen, dirnānen, türküynen ˘ olurdu. zenginise davıl dĀdüren ˘ olurdu. yōsa o da yoḫ. benim dūnüm hiç ˘ olmadı. bobam ˘ anamıñ ˘ üsdüne evlendi. analīm geldìnde yidi yaşındaydım. anamı boşadı babam. anam gitdi. dört çocuḫ daha yidi yaşındaykene benim ˘ üsdüme ġaldı. analıḫ baḫmıyor bilene. ġocamın da avradı ölmüş, geldiler bana düñür ˘ oldular. bu adamıñ ˘ avradı amesiniñ ġızıymış, sār mihriniñ bacısıymış. hiş nışannılı durmadık, adamıñ zatı avradı bi sene mi durmuş ney, ölmüş. öldūnde de üzeri yüklüymüş. o ölüncü hemen beni aldılar. neyse bunnar düñür ˘ oluncu da virdiler. dört beş ˘ avrat geldi "bunuñ ˘ avradı öldü. daha yiñi evlenmiyor. dūn bi şì ney itmek" didiler. otuz lira para virdi aña. adam dört ġardaşımış, dördü de ev ˘ olmuş. otuz liriya babam bir çift yataḫ virdi. cihiz yoḫ da işde. onu da avratlar ˘ omuzuna aldılar geldiler. ayrıyeten süt hakġı ney yōdu. gendi yuñu neyi satdıydı. giri başġasından yuñ ˘ aldı. essattan yataḫ dāl ya. yasdıḫları yorgannarı avratlar ˘ aldı, yatā da herifler ˘ aldı, götürdüler. üç ˘ avrat geldi, aldılar götürdüler beni. dūnüm de o oldu. ġara gününen başladıḫ, ġara gününen gidiyoḫ, daha ġara gün , daha ġara gün…

ilk heriften bir gün görmedim. evlendik esgara gitti. esgardan geldi, beş sene çekti, öldü. ġolumun ˘ üstünde yatdı, gezdirdim. toḫdura götürdüḫ, bir çaresini bulamadıḫ. kemik veremiymiş, öldü. ondan sōna da buña geldik. bu herif soysuzudu, anca "iş göreg ˘ iş göreg" dirdi. öyle iş görmeyinen geşdi ömrüm. pat vurur, küt yatırırĭdı adamı. asayınan vururdu ġızıncı. bir gün gösdermediler baña. niriye varsam işler beni bulurudu. şöyle bi soluḫlanıp duramazıdım ki. şindiki avratlara ne var. eviniñ ˘ işini görüyor, bulaşīnı yıḫıyor, yimāni yapıyor, tamam. bizim, eve girmemize yasdı oḫunurudu. heriflerin hiş gününü görmedim. iki ōlumuñ da doya doya adını çīrmadım. halilim, doya doya çīrmadım adıñı, şeker yisem bulamadım dadıñı.

neyse, ġaynanam beni bek severidi. üş gelini varıdı, bennen dörd ˘ oldu. "üş gelinim bi yanna, bu bi yanna " dirdi. "gelinim" dirdi de bi daha dimezidi. baña hemi analıḫ ˘ itdi, hemi ġaynanalıḫ ˘ itdi. bilmedìmi Āretdi, görmedìmi gösdetdi. görümcem de beni bek severidi. ġızları gibi sevelleridi beni. ġocam ġayınnamdan öñce öldü. ben bosdana gitdim. ġucāmda ġundānan bosdana gidecām. herif " bosdana gidiyoñ ya elif āşama beni bulamañ ˘ ölürüm" didi. "sen temelli öyle diyoñ, biz giride üş deneyik" didim gittim. can gözü açılmış bilemedim. çocuklar bosdana ġopup geldiler. iltim, topal ney hep ˘ orda işde. "niye geldìz ġız" dì çīrdı yanımdakiler. "ebem hasdalandı da elābamı

çīrıyor” didiler. ben bildim ˘ amma. “yoþ davıd ˘ emmiñe bi şì oldu lē” didim. zatı giderken˘adam didiydi baña. ordan ġayrı öteyi beriyi topladıþ yola düştük. eve geldik ki yatıyor. anasını çīrmış, salavat getirmiş. “ana çocuþlarını çīr” dì ġardaşlarını çīrtmış. sarılmış ˘ ālamış. üş barnānı gösdederek, emanet ˘ atmış. üş gişi’yik ya. herkeş gelmiş başına oþumuşlar. eve girdik ki irkekler başına toplaşmış˘oþuyollar. eveli ihdiyat varıdı, soþulup da bi şì˘itmezleridi. herif˘ölecek başına varamıyoþ. āşam˘ezeni oþundu, herkeş namaza ġaþdı da, görümcem “elif şöyle davıdıñ başına gel” didi de başına vardım. zabāca ıhılıyaraþ yatdı, zabah hava ışırken “allah” didi urufunu teslim ˘ itdi. o durumunda da namaz ġılarıdı. odıya varırsa emmimi ġılarıdı, evde apdesini neyi ben ˘ aldırırıdım. adam˘ì adamıdı.

zamanında analıþ günü de gördük biz yavrım. analīm gövürmezdi ki oynamıya neye. nirde oynıyacıñ? pu ˘ ardan su çekerdim. muhammeriñ neyiñ ˘ oralardan. künde künde su çekerdim. daha halâ puñardan içerim suyu, terþosdan hiç ˘ işmedim. puñar ‘kesilinci ödüm sıdar, “’nĀrecām” dì. zabānan ˘ irkenden suyumu doldururum. bosT ancılar suyu dutmadan sularımı doldururum.

ANLATAN : Elif Eser, 80 yaşında
DERLEME YERİ : Bahçeli Evler Mahallesi
KONU : anı

-15-

bir ġún didim ki, çayıralanda oḫuyor güçcüg˘ōlum memet, tatil˘oldu, büyük˘ōlum da burda. “gel˘ōlum, acıḫ mısırı neyi keserliyek de gelek” didim. gitTik, oruya vardıḫ. ıcıḫ keserledi bosdanı, ondan sōna “keserlenir mi bu” didi, keseri ġaldırdı atdı. “canavar” didim. “keserlenmez mi, şindi vaḫıt geliyor. ābin˘acıḫır gelir. daha eve gidecām, yimek yapacām” didim. “keserlesāne” didim. bunnan˘ūraşdıḫ, ufaḫ bi daş varıdı ġaldırdım˘atdım, bunuñ ġafasına dek geldi. “ben de saña vurmayıncı olmaz” didi. ġaḫdı ordan daş˘aldı. ben vurmuyacaḫ sandım, ‘daha yiri belli şurda. oruya ġoñursu basdım. atdı daşı dādi. al ġanıñ˘içinde ġaldı. daha öyle çalışıyom˘iş bitsin diye. mısırlarıñ püsgülleri neyi hep ġan˘içinde ġaldı. yanımızda da çayıralannı ev sābımızıñ ġızı varıdı. bir helke su getirdi özden. yūyom yūyom ġan durmuyor. ġan˘aḫıyor. ötemizde bir ġadın varıdı, su işmiye gelmiş. bizim dāvemizden haberi yoḫ ya. “o ney, n′ōldu” didi. böyle böyle memet daş vurdu” didim. “gavıra heleh gelin gelin başıñızı beklesiñ de” didi. başġa zaman˘olsa memet oña laf mı ġonuşdurur. ōlan seslenmedi tazirledi. ordan giri “hadi gidelim” didi. suyunan yūyuncu havaḫmış. ordan geliyorduḫ, gelirkene avradıñ bi denesi irasladı . “o ney, ney˘o” didi. “memet mala atıyordu, baña dādi” didim. eve geldik. o avrat bizden˘öñce gelmiş, ġayınnarıma dimiş. ġayınnarımıñ hepisi birden hömermiş, o ordan, o ordan. eve gitdim ya ayniye neye baḫmadım. “hadi gidek de sırıya gösdedek” didi. sırı da şinciki salim giliñ neyin˘evinde oturur. babam giliñ evi de orda. gidiyorduḫ, ōlan didi ki “ābim yoḫarı gidiyor arḫadaşlarıynan şöyle sapaḫ da görünmüyek” didi. sapdıḫ gitdik, oruya vardıḫ. sırı “ya çayıralana gidiñ, ya bovazlıyana” didi. geldik. ōlana haber gitmiş. ōlan geldi, büyüg˘ōlan. güçcā “sen ġaç, ābiñ döver, dedeñ gile git” didim. “memet daşı atıyordu, atdı baña dādi” didim. büyüg˘ōlan da “söylediñ zahar bi şìler atdı vurdu” didi. yarıya kendir˘otu dökdü, ġapıya gitdi. “zabānan dōru bovazlıyana gidecik” didi. “ì olur” didim ya dìnemedi. zabānan bovazlıyana gitdik. böyle düzülmüşler herkeş sıra bekliyor. “siz gice ġaldīz, size giç sıra gelir” didiler. yavrım ġıravatlıyı görüncü hemen çīrdı toḫtur. ōlan girdi ondan sōna beni çīrdı. burama hemen dikiş˘atdı. geldik, iki üç gün sōna ì oldu. yara ì oldu. geldik ya

çayıralana bildirmişler, çayıralandan isdediler. doḫdur bu yanna dutdu, şu yanna dutdu baḫdı “gidiñ haydi” didiler. yirmi ˘ün sōna bizi makgemiye çīrdılar. ondan sōna bi ḱârt geldi makgemeden. büyüg ̯ōlan haĺiĺ “al” didi, “ōluñu napis yatıracaḫlarımış” didi. “sana vurdū uçun napis yatacāmış” didi.“vā git , ōlanıñ ne hayırı var ki napis yatacaḫ?” didim. öyle diyinci “memet ḱârt geldi napis yatacāmıssıñ lan” didim. “seni ‘öldürrüm, öyle yatarım” didi. öyle diyinci ḱârdi aldım, ġaynımıñ ˘ōluna götürdüm ˘oḫutdum. “fes dutmuşlar, dave yoḫ” didi. “haĺiĺ böyle böyle didi de ondan saña oḫutdum sìt memet” didim. “tüh n’ola ben de öyle oḫusaymıssım” didi. öylelìnen geşdi gitdi. böyle bi şì geldi geşdi başımdan. ne ġoca ġazandı yidim ne evlat ġazandı yidim. böyle cezayınan günüm geşdi.

ANLATAN : Fatma Köprülü, 77 yaşında
DERLEME YERİ : Cumhuriyet mahallesi
KONU : eskiden geçinmek için yaptığı işler

-16-

ġubaşıḫ bā billemiye gideridik. arḫadaşlarınan, beş ˘ alt ˘ avradınan bir ˘ olur giderdik. ‘bĀn senin bānı , öbür gün benim bāmı. sırayınan gideridik. kimsede para yōdu zatı, günnükcü götüremezidik. bosdan ideridim. bosdan ˘ itmiye otunu almıya ġubaşıḫ ˘ olur gideridik. yahut ki adam bulamazsam gider gendim çalışırıdım. darĭ yirinde tallamız varıdı. bosdan˘ideridim, uşaḫları onuñ şiyiyinen˘oḫudurudum. ondan çıḫan fasilyasını satardım, patatizini satarıdım. kendir ekeridim. uşaḫları otutdururdum yanıma, acıḫ ˘ ip sardırırdım, masırayı sarardım. esatdan lamba bile yoḫ, bezirinen. zabāca kendir ˘ ārirdim. ondan çıḫan ˘ ipinen çul, çuval doḫurudum. ġırḫ dene hacet doḫurdum. bosdannar ney başlıyanaca onnan vaḫıt geçirirdim, geçimimizi sālardım. onnarı satardım. āşam ˘ otururudum, zabāca bir çuvalı bitiriridim. hafdada dört çuval doḫurudum, hemen˘onnarı keseridim, dikeridim, bazara ġónderiridim. öbür hafTıya bi daha. büyüġ˘ōlum toḫatda oḫurudu. “ana para sav, ana para sav.” o çuvallarıñ parasını çoḫ dimezdim ˘ az dimezdim ˘ oña salarıdım. şindikìbi almancı yoḫ bi şì yoḫ. herkeş parayı gendi bulamıyor ki saña virsiñ. bilim ġırılırıdı çuval doḫuyacām da çocuḫları oḫudacām dì. yirmi dene gendi ipiminen doḫursam, yirmi dene de başġasınıñ˘ipiyinen doḫurudum ki ıcıḫ daha çoḫ para alıyım dì. tek ˘ ōlannar ˘ oḫusunda gendilerini ġurtarsınnar dì. başlarını ġurtardılar çok şükür. uşaḫlar dayısınıñ neyin yanında davara gidelleridi, ġuzu güdelleridi. düven ney sürelleridi, ufaḫ defeg˘işler yapallarıdı.şindi ne onnar bana möhdac ne ben˘onnara möhdacım, idār˘idiyoḫ, gidiyoḫ.

ekin ney ġavramayınan günüm geçti. ġabala ekin alır ġavrarıdım, günnūnen giderdim. hinciki avratlar gibi herif ġazansıñ ben yiyim diyen avratlardan dāldim ya. az˘ olmadı ki çoḫ ˘ oldu. büyüg ˘ ōlum, elli yaşından fazla, güççūm diseñ öyle tā hacıyı vurduḫlarını bilirim, ladif çavışı vurduḫlarını bilirim.

ġış ˘ ekmā de iderdim, yaz ˘ ekmā de iderdim. ekmek bişirirdim. hamırını da yūrurdum. mala da baḫdıḫ, yapmadīmız˘iş ġalmadı. davarım varıdı, inām varıdı.

ANLATAN : Fatma İlaslan, 76yaşında
DERLEM YERİ : Yenimeydan Mahallesi
KONU : Maniler

-17-

1 git ġoyuna ġoyuna
2 ġurban˘olam boyuña
3 elli ġız ġurban˘ossun
4 çorabıyıñ bāna.
5 arısdaḫda ġutuyum
6 gileboru yutuyum
7 ben˘aliye varırsam
8 altĭ˘ay˘oruş dutuyum
9 mektubuñu asıyım
10 sandıḫlara basıyım
11 sen buraya gelirseñ
12 çifte ġurban kesiyim.
13 tasa ġoydum˘ayranı
14 oldum yarin hayranı
15 nazlı yarim gelirse
16 olur ġurban bayramı
17 daşa vurdum ġılıcı
18 bu dert bizi alıcı
19 ikimiziñ sevdası
20 mahşere ġalıcı
21 mercimekTen˘aşım var
22 ne belalı başım var
23 şu çandırın˘içinde
24 bir tane ġardaşım var
25 anterem˘allanıyor
26 çevresi sallanıyor
27 bacısı ġırıḫ sēmiş
28 ġardaşı arlanıyor

29		bahcemizde al ġabaḫ
30		açılır dabaḫ dabaḫ
31		sen˘orada ben burda
32		nasıl˘ossun bu zabah
33	āladım da gülmedim	
34	göz yaşımı silmedim	
35	bir˘ōlan büyütTüm de	
36	ġıymetini bilmedim	
37		ġapıya çıḫdım da ġapılar˘ayaz
38		gelinimiz esmer de ōlumuz biyaz
39		canımıñ çekdìni alamadım da
40		ci˘erim yanıyor da biraz

ANLATAN : Fahriye Bağcı, 73 yaşında
DERLEME YERİ : Bahçeli Evler Mahallesi
KONU : karışık

-18-

evlendìmde daha on˘iki yaşında bile yōdum. ombir yaş, üç˘ay. bu herifim bir˘ evlenmiş, avradı bıraḫmış. ikinciye de oluncu napise gitmiş. üş beş yıl yatmış.analīm varıdı. analīm˘onun halasıydı. oña dimişler ki “ġız güççük mahleniñ bir ġızı, evin bir ġızı. siz de zenginsìz virek” dimişler. ben daha çocūm. bi şìden haberim yoḫ. anam ālıyor, “ne ālıyoñ˘ana” diyom. yataḫların˘üstünden˘aşıyom. anam “seni satmışlar ġı” didi. “kime virmişler ki ana” diyom. virmişler ġarin. bu üş sene esġara gidecāmiş, ben de o zamanaca ombeş˘onaltı yaşıma dācam, gelin˘olacām. iki ġoyun, bir mut buyday. eveli çuvallar varıdı. yirmi çerik buyday. beş yüz lira para. neyse virdiler buña. bu esgara varmış, bi buçuḫ sene sōna izine geldi. bobam ˘ irahmetlik didi ki “bu aht ġoymuş, ġızıñ yanına gelecek, çocā ġalacaḫ. hökümet˘izin virmez, ben de izin virmem, ġızı assıñ götürsüñ” didi. üş sene duracādıḫ. durdurmadı bobam . iki minder, bir yasdıḫ. eşşāñ bĀrüne atdıḫ. aldıḫ geldik. dūn nĕ azıyor ˘ eveli. at ˘ arabasına bindiriller, öteberileri ġótürüller. āşam˘oldu, beni alıp ġótürdüler. “ben˘anama gidecām” dì bas bas bārıyom. çocūm daha. yidi dene ġayın, yidi dene ilti. dĀdüler, sĀdüler, ġōdular. bi ġún iltim buyday˘almış. tükāndan şeker˘alacaḫ. onu da biri ġórmüş, ġayımbobama şi’kād˘ itmiş. bekmez ġaynadıyorduḫ biz de. bir˘ay bekmez ġaynadırıḫ zatı. irahmetlik˘osman˘ ām bek siñirliydi. evrācı aldı “hadi işTimaya” didi. herkeşi dövüyor sıraynan. evrācı çatır çatır vuruyor, bana dōru geliyordu sıra. ġavsarayı gördüm. ġavsaranıñ ˘ içine atladım. ben güççūdüm. “haydi ġurtulduñ” didiler. ekmeg˘idiyoḫ “haydi sırıya” didiler. dövülecāmiş. ortalıḫda bi şì yoḫ. iltim “yiter itdiñiz yiter, ġayri kel˘alinin bā itdiñiz” didi. “kel˘alinin bā neyimiş” didim güldüm. amma zopayı da yidik.

herif deliydi ġı, aḫıllınıñ delisi. bi gün geldi, çörek yapıyoḫ, daha çörān dadına baḫmadan, uruplāyı baña bi atdı, ġafamı yardı. ameñ geldi “niye yardıñ” didi. atdı onuñkini de yardı. deliydi deli. benden size nasihat, evlenirkene seçiñ. ġafayınan ġafayı seçecìn.herif büyūdü, ben güççūdüm. şindikì bi dālidi seçemedik. şindikiler ì seçsiñ. ne bek büyā, ne bek güççā havaslansıñ.

ōlum˘ali doḫuz˘aylīdı. bi ġanun çıḫdı. ġayıtsız ġadın ġalmıyacaḫ dì. burdan iki dene eşşā bindik. ġayıta gitdik çayıralana. te burdan ˘ oruya varanāder bir çit laf

ġonuşmadı. neyse vardıḫ. beni bi yire ġoydu, gendi gitdi. hancıyımış yanıma geldi “ġızım seni getiren kim” didi. “ġocam” didim. “vay böyle ġocanıñ ˘allah belasını virsiñ. seni burda bıraḫıp gidiyor baḫale” didi. daha ġorḫarım bi yire gitmiye. işimizi bitirdik, ġayıtımızı yapTılar. orda bi arḫadaşı varımış. “yō ben sizi salmam, bize gidecik” didi. zorunan ġótürdü. oruya vardıḫ. adam da tüḱâncıymış, helva ġomuş, yo ˘urt ġomuş. hiç ˘ aḫlımdan gidiyor mu. oturduḫ sufruya oturacaḫ zemanı sufruya bizim herif “o bennen yimez” didi. beni sufruya otutdurmadı. “ayrı ġoyaḫ ˘o zaman” didiler. öylece ġaldı. çayıralandan gelenece ac ˘acına durdum. hanı diyecām ġoca seçmesi buralardan gelir.

çocuḫlūmuzda ġadınıñ ˘ işi zorudu. bizim zemanımızda da zorudun. şindikiler boya gözeli. bā billemiye gideridik. ayāmızda bit decik çarıḫ ˘ olurudu. ayaḫ ˘ esgiridi de çarıḫ ˘ esgimesiñ dì ġıyamazdıḫ. şindi bi evde belki beşyüz dene terlik var. yimiye dirseñ hatdi hisabı yoḫ. biz, evelden tüḱân neyise , bakġal neyise bilmezdik. bir ˘ adam saḫız çìnese yüz yirde söylellerdi. şindi soḫaḫlarda taḫır taḫır çìniyollar. çarşıya gitmeyi neyi bilmezdik. sovanınan ney vaḫıt geçirirdik. ısbanāmız, pürçüklümüz ˘ olurudu. şindikilerin doḫsan doḫuz türlü öteberisi var. amma bizim vaḫdımızdakiler daha sālamıdı. yaylıya gideridik, ġaymā çoḫ yirdik, sālamıdıḫ. şindiki avratlara iş yoḫ ki. makine inā sāyor. makine evi süpürüyor, makine çamaşırı, bulaşī yuyor. zabāca çamaşır yıḫardıḫ. atmış gün ġavrama ġavrardıḫ. ayaḫlarımızın ˘ altı ġabarırıdı. sap çekerdik, sürerdik. yāmır yārdı yiñiden sererdik, savırırdıḫ. dünyanın ˘ işini görürdük. içinden çıḫacaḫ uruplaa buyday. şindi biçer geliyor tamam. elerdik, elimiz yüzümüz toz ˘ olurdu. şindikiler ˘ irāt. o zaman sifillìmiz çoḫ ˘ olurdu.

ANLATAN : Gülsüm Fakılı, 46 yaşında
DERLEME YERİ : Atatürk Mahallesi
KONU : Bilmeceler

-19-

1 yir˘altında baþır helke (yir˘elması)
2 ekTim bitmedi, yit didim yitmedi (yir˘elması)
3 burnu bit gibi ġarnı úúp gibi (nohut)
4 etten ġantar, altın dartar (kulaþ memesi)
5 āzıma atTım, balınan şeker (ġuşburnu)
6 dam˘ardında ışık yanar (çìdem)
7 bir donum var ġırþ yamadan (ilahana)
8 ġat ġat˘ekmek, ġatı biyaz˘ekmek
9 ya bunu bilecìn, ya zabā ölecìn (ilahana)
10 bilmece bildirmece, dil˘üstünde ġaydırmaca (arabaşı)
11 benim bi evim var tek direkli (mantar)
12 yeraltında beyaz gelin (pancar)
13 un bazarı, yuñ bazarı, odun bazarı (ìde)
14 het didim, hüt didim
15 git şuraya yat didim (süpürge)
16 benim bi yorganım var, dünyayı örter (kar)
17 alçak dādan kar yār (un˘elā)
18 bi devem var, ġarnı yarıþ (tandır)
19 yastı yatar, uzun sürter
20 ikisiniñ˘arasında bir˘iş biter (ekmek tahtası, oklava, yufka)
21 benim bi ġızım var, tek gözü kör (ìne)
22 zemzemli çi'çek, zem boylu çiçek
23 ġayseride ġadı olmuş, dosdōru çiçek (şemşāmer)
24 hey muşudum muşudum, sularda yunmuşudum
25 felek beni şaşırttı, ahırlara düşürttü (çıtlık süpürgesi)
26 sac˘üstüne yayılmış, ġoþusundan bayılmış (yuþa ekmek)
27 küçücük yastık, içine un basdık (ìde)
28 aldır˘abası, nurdur küpesi (batlıcan)

ANLATAN : Hatice Bağcı, 54 yaşında
DERLEME YERİ : Bahçeli Evler Mahallesi
KONU : Masal (altın ġız)

-20-

bir varmış, bir yōmuş. ḳóñ birinde, bi ġarı ġoca yaşıyormuş. bunnarıñ bi de ġızları olmuş. çocuḫ dā iki˘üç yaşındaykene anası ölmüş. babası yiñiden˘evlenmiş. bir ġız da sōnaki avrattan˘olmuş.

üvey˘anası ġózel ġızı hiş sēmezimiş. dā güçcūkene tüm˘işleri oña yıḫmış. ġız, bulaşī, çamaşırı yıḫar, yimā yaparımış. üvey ˘ ana, yimeklerin suyunu üvey ġıza, denelerini gendi ġızına yidirirmiş, amma gine de gendi ġızınıñ zayıf ˘ oldūna aḫlı ermezimiş. üvey ġıza her gün yüñ˘ārdirmiş. bir gün ġız dereniñ kenarında yüñ˘ārirken, elindeki ì düşmüş ˘ elinden suya gitmiş. üvey ˘ anası illede bulacın dì dutturmuş. ġız nĀrecām şindi dì dertlenmiş. sōna, gitmiş dereye atlamış, dereniñ˘içini arayı arayı aşşā dōru inmiş. aşşāda bir bahçe görmüş, hemen bahçeye inmiş. bahçede elmalar varımış. “ ben yitTim, beni çırpıñ, ben yitTim, beni çırpıñ” dì çīrıyollarımış. ġız hepsini ġúzel toplamış, gitmiş. az gidinci, bi ekmek fırını ġórmüş. ekmekler “ ben bişTim, beni çıḫarın, ben bişdim, beni çıḫarıñ” dì çīrıyollarımış. onnarı da çıḫarmış fırından gitmiş. sōna az gidinci, bi˘ırmaḫ ġórmüş. ırmak, altındanımış, altın˘aḫıyorumuş. ırmāñ˘içiñe girmiş. ırmā girinci, içi dışı altın˘olmuş. zatı çok iyi, çok ġózel bi ġızımış ya, dā da ġúzelleşmiş. altın˘ırmaḫda ìyi de bulup eve gitmiş. ġızıñ˘adı bundan sōna altın ġız ġalmış.

eve gelinci, üvey ˘ anası nasıl böyle ġúzelleşdìni sormuş. “gendi ġızımı da gönderecām, böyle ġúzel ˘ ossun” dimiş. sōna gendi ġızı da gitmiş gitmiş, elma bahçesine gelmiş. elmalar, “ben yittim beni çırpıñ, ben yittim beni çırpıñ” dì çīrmışlar. ġız da “baña ne, sābıñız çırpsıñ” dimiş, gitmiş. az gidinci gine ekmek fırını çıḫmış. ekmekler, “ben bişdim, beni çıḫarın, ben bişdim beni çıḫarıñ “dimişler. “baña ne sābıñız gelsin de çıḫarsın” dimiş gitmiş. az gitmiş bi ırmak çıḫmış ġarşısına. ırmaktan ġan ġatran aḫıyorumuş. ırmā girinci ġız, ġatran˘olup çıḫmış. eve gelinci, anasıña nasıl böyle çirkin˘oldūnu annatmış. kötü ġalpliymiş ya zatı ondan.

bir gün padişān˘ōlu, ḳőden geçerkene altın ġızı ġórmüş, oña sevdalanmış. ōlan ġara sevdaya düşmüş, hasTalanıp, sararıp solmuş. padişah da böyle oluncu, altın ġızı ōluna almaya ġarar virmiş.

altın ġızın ̆üvey ̆anası, padişaha gendi ġızını virecāmiş. altın ġızıñ ̆elini ayānı bālayıp, tandıra atmış. padişānan ̆ ōlu, gelip ġızı isTemişler, anasından babasından. onnardan virdik gitti dimişler. sōna ġızı bi ġórelim dimişler. uyanıḫ ̆avrat, gendi ġızını çārmış, o da gelmiş. padişah “niye böyle, bu ġız ġarardı” dì sormuş. anası da “seniñ ̆ ōlunuñ aşġından, sevdasından böyle oldu” dimiş. padişānan ̆ ōlu inanmışlar ̆ oña. hafdıya dūn yapaḫ dì annaşıp gidiyorlarımış. dışarı çıḫmışlar. tam gidellerkene horuz “altın ġız tandırda, eli ġolu kendirde” dì bārmıya başlamış. hemen tandır ̆ eviñe gitmişler, ġızı tandırdan çıḫarmışlar. dışarı çıḫmışlar, üvey ̆anaynan ġızıña “ġırḫ ġatır mı istersìz, ġırḫ satır mı istersìz” dì sormuşlar. ikisi de ana ġız “ġırḫ ġatır isderik “ dimişler. ikisini de ġatırlarıñ ġuyrūna bālamışlar, ġatırları sürmüşler yola.

padişān ̆ ōluylan, altın ġız evlenip çoluk çocā ġarışmışlar. yiyip ̆ içip yiriñ dibine geçmişler.

ANLATAN : Fahriye Bağcı, 73 yaşında
DERLEME YERİ : Bahçeli Evler Mahallesi
KONU : Anı

-21-

bobam ˘ irahmetlik, asgere gitmiş. asgerde yimende ombir sene ġalmış. mekgede, medinede, yimende esir düşmüş˘orda. bobam˘irahmetlik dirdi “ iki iki buçuþ liram var. ḳóve gelmiye ūraşıyom. gelirkene ḳĀñ birinde bir˘adamınan, bir˘avrat beni çevirdi. sen bizim˘ōlumuzumussuñ, gelin diyor. aman ha gitme didiler” dirdi. “bas bas bārdılar “ dirdi. “sen bizim˘ōlumussuñ dì “ dirdi. ondan sōna bu tarafa dōru gelmiş. bovazlıyana gelmiş. sōna hūge dōru gelmiş. davar çobannarınıñ yanına varmış, çete dì ġaşmışlar, bobam da yannarına varmış sormuş. kĀnüz nire çandır. kim˘öldü ney dimiş. filan˘öldü, filan harpde ġaldı, filanıñ˘avradını satdılar dì annatmışlar. gendi avradı da burda ya ondan soruyor. sīr çobanına da sormuş. sōna şindiki hasdaneniñ˘oruya gelmiş. orda bi haymalıþ varımış. içinde bir˘avrad˘oturuyor. avrat bunu görüncü ġorþmuş. “seni görüncü ödüm sıtdı, ġorþdum” dimiş. “filan˘öldü, filan˘öldü” dimiş. “cütdan˘ ōlan dillerdi, o da öldü, avradını viriyollar” dimiş. bobam˘irahmetlik, ordan˘inmiş, puñarların˘ordan gelmiş.” lan bunuñ yürüdūnden biliyom, bu cütdan˘ōlan” dimiş. biri bobamı tanımış. analīmıñ yanna gelmiş, ġarin˘o da tanımış. biz˘analīmızı anamız sanırdıþ, anamızı da analıþ sanırdıþ. bobam çocūm˘olmuyor dì anamızı almış. bizi öyle alışdırdı. öz˘anamız sanırdıþ. bizi çeker götürürdü, yaylıya götürürdü, ġaymaþ yidirirdi. bizi bek severidi. anam da beniñki˘ìbi çoþ çekmiş. atmış yedi yaşında öldü anam. bobam ġapıdan gelmiş, ġarin virmemişler. dadalōlan dilleridi, analīmı alacāmış da babam gelinci varmamış. analīm babayìdidi. herkeş bāniridi. millet˘iki evleniridi, üç˘ evleniridi, o zamannar dulları Āsüzleri alannar asgere gitmiyomuş ya onuñ˘uçun. ġayımbabam da müslümě˘ālanı onuñ˘uçun almış. halañ˘Āsüzümüş, gine de yapmış˘ asgerlik.

ANLATAN : Mehmet Demirbaş, 110 yaşında
DERLEME YERİ : Barbaros Mahallesi
KONU : Askerlik hatıraları

-22-

yaşım yüzon benim. savaşa neye hep ġatıldım, ġórdüm. ġānıcıydım yaşım da güçcūdü. o zamannar, bi evden ˅öúúz, bi evden bi ġānı alıllarıdı. bizim virecek bi şìmiz yōdu, yaşım da güçcūdü ya beni virdiler ˅öúúz yirine, ġurban virdiler beni yav. bindim ġānıya ġānıcı oldum. bir gün giderkene ġarsıñ ˅oralarda düşman çevirdi, onnarıñ da mermisi yoḫ. irmeniydi heralda. süngüyü ġarnıma úaḫdı, ben ġānıdaydım. ‘aha şu ġarnımdaki izi duruyor. ìce ġanadıydı. ġarin ˅elimdā mesesinen ˅adamı kaḫdım ˅uçdu. sō’na yoluma gittim. paşalarımızı çoḫ severidik. ismet paşa, atatúrú, ġara ḱâzım paşa, hevzi çaḫmaḫ. hele ġara kâzım paşayınan, hevzi paşa gúzel ġuran ˅oḫurudu. ben de esgarda ġomutannarı dinniye dinniye yasini ezberledìdim. esgardan çoḫ çoḫ memnunudu ġomutannar. ġānıyınan çoḫ top çektim. topun çō urusyadan geliridi. topumuz neyimiz çōdu. esgarda yaşım güçcūdü amma ġuvadım iyìdi. hazreti ali ġuveti varıdı ben de. sōnadan bu tarafa dōru geldik savaşa. yunanınan savaşmaḫ ˅uçun hep bu taraflara geldik. neler çekdik neler. güçcük yaşda savaşınan neyinen büyüdük. ì güleş dutardım esgarda. ġomutannar benden büyükleri getirilleridi, hepsini yıḫardım. sōna savaşı ġazandıḫ, herkeş kĀne gelmiye başladı. ben de ġaşdım geldim. irken geldik dì madalya ney virmediler bize. bi avrad ˅aldım. ondan sōna ġırıḫ sevdi, onu bıraḫdım bi daha aldım, çalışdım, çabaladım, hiş boş durmadım. apdesimi aldım, namazımı ġıldım, işimi yaptım. çocuḫlarım neyim benden yaşlı şindi.

şarġıñ, diyarbaḫırın tüm ˅adamlarını yıḫarıdım. eñ ˅iyi güleşçi benidim. gine savaş ˅olsa gine giderim. ir’kek gibi herkeşden ˅önce giderim.

bizim kĀlü deli ḱâzım ġaşmış seferberlikden, ille beni saḫla ġānıynan ġótür diyor. buña didim lan gâvır sıpası savaşdan ġaçılmaz didim. garin buna götürdüm, baña yardım itdi, ikimiz top getirdik didim de ġaşdīnı dimedik. öylece ġurtuldu. şindi ben de başġa savaşı ġóren ġalmadı garin, seferberlì gören bi ben ġaldım burda.

ġomutannar baña memet dirdi. ben de ì ġuran oḫurudum. o zaman ˅işlerinde eñ genç benidim. onnar ˅ıhdiyarıdı. baḫanıñ ˅iriza ì arḫadaşıdı. ì ġılıç ˅oynarıdıḫ.

ANLATAN : İsmail Fidancı, 75 yaşında
DERLEME YERİ : Büyükkışla Kasabası
KONU : Askerlik, Karışık

-23-

mal satıyordum. mal satakana sorgunāder vardım. ondan sōna işim bitdi. yozgada gidiyim, bu gice orda geçiriyim didim. yozgada varıncaḫ, bu vaḫıtlayı oturuyorduḫ. çamlı ġaveniñ ˘önüñde bi dene ġodaman bir ˘adam geldi. selamalìküm, alìküm selam. ondan sōna çay ġāve işTik. ondan sōna sormuya başladı. asgerlì nirde yapdıñ, tümen ġomutanıñ kimidi, alay ġomutanıñ kimidi, ġolordu ġomutanıñ kimidi filan derkene orda bizi tefdiş˘etmiş. tümen ġomutanıymış tümen. bizi öylen soñu talim˘ itdi. on dört tane tümen ġomutanı annaşmışlar, hükümeti devirmiye teşebbüs˘itmişler. hükümeti de deviremediler. teslim ˘aldı hüúúmet. bunu ordudan ˘almışlar, teslim ˘aldıḫdan sōna tümen ġomutanını. bunu ordudan ˘aldıḫdan sōna orduya vazifesini vermeyincek atatürk hakġında oḫulları gezip bilgi veriyormuş. loḫanta sordu benden. buyuruñ gidek didim. yoḫ ben götürmem didi, ben yalıñız gidecām didi. beni götürmedi. böyle bi tümen ġomutanına rasladım yozgatda. asgerlik böyle.

asgerlì ġarsıñ ˘ardahan ġazasında yapTım. üçüncü süvari ˘alayı ombir bölük varıdı. gece zabā ġadar ben piyadeleriñ talimatlarını yazardım. emir subaylīnda zabānan ombirine de dādırdım. erat, oña göre talim yapallardı. alay˘emir subaylīnda yazıcıydım. bi dene seyit ˘ali hamurcu vardı. hep ˘ardahandaydıḫ, alay varıdı. erzuruma gitdik sevkiyatda. erzuruma gitdik. vardıḫdan sōna üç sıralı safa, bölā ayırdılar. orda bir ġurra çekdik, sarıġamışa düşdük. sanatgarları alıyorlar. yazıcı olursañ ˘irahat ˘ideñ didiler. neriye gidersek, onu belimize daḫdıḫ. ortoḫul mezunuyuḫ diyoḫ, ġurra çekdiler sarıġamışa düşTük. bu sefer gine safa soḫdular, gine ġurra çekdiler ardahana düşdük. ekimiñ yirmisinde ardahana zuhur˘eyledim. burda ġarargah bölük ġomutanıymış, ilkin˘ eratı o seçermiş. seşdikden sōna diğer ġalan ˘eratları ombir bölē taḫsim ˘edellermiş. benden˘öñcekine sordu bi şey diyemedi. baña sordu ġayseri ortoḫulunda oḫudum didim. beni yazdı. öyle ġandırdım, ondan sōna yazıcı oldum. yoḫ valla gitmedim. bin doḫuzyüz ġırḫikide ilkoḫulu bitirdiydim.

beş ġız var, ġayseride üç ˘ōlan var. biri burda davar yayıyor, biri ġayseride çalışıyor, biri avısdıryada çalışıyor. benim ˘ihdiyacım yoḫ. benim sālīmda hayatıñızı

28 ġurtarıñ didim. benim ˘anamı bobamı besliyecām diye bütün ġazancımı peşgek çektim.
29 kötü durumda olmasıñlar, huzurlu olsuñlar dì, beş ġuruşa çalışdım. ben ˘ onnarı
30 besledim. onuñ ˘ için ben ˘ iflah ˘ olmadım, benim ˘ uşaḫlarım benim sālīmda beni
31 ġurtarsıñ didim, hayatını ġurtarsıñ didim. hiç ġazanşlarında gózüm yoḫ, hiç˘almam. dün
32 dāl, ‘evelḳún telefon˘aşdı. boba bi şì diyoñ ñu didi. yoḫ didim, bi ihdiyacım yoḫ didim.
33 nassın ì misin didi. benim ˘ işim gücüm burdānı ġalḫındırmaḫ, oña yardımcı olmaḫ,
34 ölenāder.

ANLATAN : Derviş Özkan, 76 yaşında
DERLEME YERİ : Büyükkışla Kasabası
KONU : Hayvancılık

-24-

yaylıya ġóçerdik. ġapıda beşyüz ġoyun vardı. ġara çadır, deve celepcilik yapdım, mal getirdim. erzurumdan, ġarsdan, ġaraköseden ḳólüye veresiye satdım. servet ì, servet çoḫ. dört dene torun var. onnar da şēre gitdi. alanyıya hasdāniye dıḫdım ̯onnarı. biri bina yapıyor, satıyor. bobası da maliyeci. ben burda duruyom. çoḫ irahatlī sürdüm. ōlanıñ biri de avrupacı. samsundan ̯everdim birini, birini adıyamandan ̯evlendirdim, ġız da nevşehirde.

ġoyun varıdı, ġuzu varıdı. ġoyuna gideñ, ġuzuya gideñ vaḫıt geçerdi. ġumar ̯oynanırdı. ısdambullu ney humar oynardı.

ANLATAN : Fahri Aslan, 70 yaşında
DERLEME YERİ : Büyükkışla Kasabası
KONU : Düğün ādetleri
-25-

bizim dūnner iyiydi. ekmeg˘iderdik. o zaman ġıymalı yōdu. mantı keserdik, ḳófde yūrurduḫ. paḫlava iderdik. o zaman piriç pilavı yōdu. bulgur pilavı bişirirdik. yimāmiz çōdu. üç davılcıyı getirirdik, bayrā dikerdik. üç ġún davıllar çalardıḫ, halaylar çekerdik. o gelinler, ġızlar. afidersiñ, temsilde ġúnah yoḫ da. apdal gelirdi. çayıralandan, ġuzandan, başġa yirden. bir˘apdal, bir ġadın, bir˘erkek, bir ġadın halaya dururduḫ. ondan sōna gelini indirirdik. gelin de bir halaya dururdu. ondan sōna, yavrım gelini alırdıḫ. aḫrabamızı ġapıya hepsini ġorduḫ. gelini böyle alırdıḫ. davılınan, düdūnen. büyüklü güçcüklü, deynekliynen, oyunuynan, türküsüynen˘alırdıḫ.

şey yōdu, cehiz yōdu. başlıḫ vardı. elli lira atmış lira. o zaman para ġıymatlıydı. şindi, o usül ġaḫdı. odanıñ birini sen döşüyoñ, birini ben döşüyom. o zaman faḫırlarda altın yōdu. şindi zengin de altın daḫıyor, faḫır da. bilezik, zengin de daḫıyor, fakir de.

lambamız vardı, idaremiz vardı. gaz˘idaresi. fitilini daḫardıḫ, gaz ġorduḫ. sōna lamba çıḫdı, osanılır mı? ip doḫurduḫ, bulaşıḫ yurduḫ, çocuḫlara yemek hazırlardıḫ beş˘altı dene çocuḫ vardı yavrım. yer˘iderdik, yurd˘iderdik. anañdan sorsāne, bobañdan sorsāne, benden ne soruyoñ. çandırınan böyükġışlanıñ˘arası şey dāl. evelden˘evelden çandırlılar buruya gelirdi. o ġadınnar gelirdi. bizim yāmızı, peynirimizi çandır yirdi. biz de çandırıñ˘almasını, erìni ġorūnu yirdik. böyükġışlanıñ, ya˘ı peyniri çōdu. onnar gelirdi, biz giderdik. şindikìbi dört duvar˘arasından çıḫmaz dāldik. dālarda ekin biçerdik, cacı˘a giderdik, bā billerdik, kendir sallardıḫ

ANLATAN : Elif Bozkurt, 80 yaşında
DERLEME YERİ : Büyükkışla Kasabası
KONU : Karışık

-26-

1 bekir benim˘adamıñ˘amcasınĭñ˘ōlu. esgiden ne vardı? develer vardı, ġoyunnar
2 vardı. ġara çadırı dutardıḫ çatal puñarında. ondan sō, şindi ne var ġadasınĭ˘aldīm.
3 dūnnerde fasilye, ondan sō etler, pilav˘olur˘etli. bir ġarış yā dóúúlürdü.oruya.
4 benim yaşıtlarım daha genç. amcañ ˘ öldü. benim ˘ ōlum da oḫulda memur,
5 muhammer bozġurt. ġayseri'de evim ney var. amma 'gitmiyom. nĀrecām? gitsem
6 ġōyollar. ōlumuñ˘evine vardım da ġōdu. meliha da bilir.bŭ˘ōlan mırıtdınıñ ġúlanımıñ
7 yēni. ōlanıñ biri astsubay, havacĭ˘astsubay. onnarıñ çocuḫları var.
8 bezi sularıḫ, ġaymā dókerik. herif de börānen vaḫıt geçirirdi. ıcıḫ ġarnı
9 isildimmiydin dóverdi. neler çekdim ˘ ōlum neler. aha şindi de bir ˘ ōlumuñ evine
10 varıyom˘o da beni ġōvuyor. ne çoḫ yiyor dimiş. evi virdim de daha da öyle diyor. bek
11 de çoḫ yimem ġadasınĭ˘aldīm.

ANLATAN : Meliha Sarı, 51 yaşında
DERLEME YERİ : Büyükkışla Kasabası
KONU : Karışık

-27-

bozġurtdan sarıya geşdiñ. dayımıñ ġarısı ya bu. ev hanımıyım ben. evnen ˘ ūraşıyom ˘ işde.işnen, evinen, çocuḫlarınan. teleyzon yōken ˘ ev ˘ işiynen geçerdi. büyük ġızım ġayseri'de. benim herif de emekli . burdan ˘ emekli ˘ oldu belediyeden. bi tane de ōlum var. asgerden geldi.

genşlìmde oya ney ˘ ördüm. el işi yani. gelin gitdim. adanıya gitdim. iki sene adanada durdum.

çocuḫlara ad ney ġoyarken esgi adlardan da ġoyardıḫ, şindikinden de. dedelerimiziñ neyiñ adını ġoyardıḫ. büyükleriñ ˘ adını ġoyardıḫ. dedesiniñ ˘ adı, bobasınıñ ˘ adını ney ġoyardı herifler.

şindiki gençler daha ì.oḫuyorlar, çalışıyollar, umuru üsTüne alıyollar.geçimi biliyollar, aḫıllılar yani. şindikiler ì. esgiden ˘ almanya varıdı. şindi evi ˘ ayrĭ ˘ indiriyollar. esgiden ˘ iki gelin de bi ˘ arada duruyorudu. geçiniyollarıdı. şindi ayrı iniyollar. esgiden gayımboba ġahrı varıdı. şindikiler çekemiyor.

başġa yirden ˘ üç çocuḫ geldi beslemiye, yimek yimiye. bizim boduruma tandırlıḫ dirik. ġadasınĭ ˘ aldīm, ġurban ˘ oldūm didim çocā. bizim köyde adet ˘ öyle. bizim köyde bu lafları bilmiyoḫ, didi. ì dāl, o laflar teyze didi.

ANLATAN : Solmaz Yılmaz, 58 yaşında
DERLEME YERİ : Büyükkışla Kasabası
KONU : Karışık

-28-

çandıra çoḫ varırım abō. inişdemiñ˘oruya vardım, siziñ ġapıdă˘oturdum.inişdem de yılmaz tolu. anañınan çoḫ ˘ otururduḫ, ġonuşurduḫ. giderdik, gelirdik, otobus beklerdik.

hasdaneden çıḫdım, geldim˘ öyle˘oturuyom. hasTaydım. on ġün hasTanede yatdım, yoğun baḫımda. gencikene giderdik de gelirdik de satardıḫ da ġatardıḫ da. herif çoḫ dĀdü. ġoyun sārdıḫ, bekci ġarnı doyururduḫ. herifim bekciydi. zopasını çoḫ yidim. suçum da olur döverdi, mahana da bulur döverdi. iliñ˘ōlunu övek mi? iliñ˘ōlu Ālmez. şìderdi. ġoyunu getirirdi, borcunu ödemeden geri satardı. ben de dĀşürdüm, döverdi. şunuñ dü˘ür var ya enesiñ bobası, ondan ġoyunu getirirdi. ondan sō borcunu ödemeden geri satardı. ben de borcunu ödemeden satıyoñ deyin dĀşürdüm. ‘yaz˘ādar boḫunu, südūnü atıyom, bahıyom, çekiyom, yidiriyom, içiriyom, gezdiriyom da yaz gelinci yuñunu neyi alamadan satıyor. hayat müşderek, biz de˘o˘eviñ horantasıyıḫ. tezek de keserdik şurdan. her˘işi dutardıḫ. şindik de iş dutmuyoḫ, geziyoḫ. ordan˘oruya, ordan˘ oruya mahle sayıyoḫ. anam diyor ki ḳúnde şu yanna gel saña bi yımırta viriyim, diyor. zayıfla di diyor. biraz çoḫ gelirseñ iki olsuñ, diyor. işde böyle ümüt gadasınĭ˘aldīm. bu günnük bu ġadar. hā, altı dene de çocūm varıdı. biri dóḳúmde, fırında, biri burda belediyede, ġızımıñ biri māza işlediyor, biri ġoyun, ġuzu sāyor, biri ġayseri’de, biri de sīr ġúdüyor.ġuruyük’deki ġızım ġoyun, ġuzu sāyor. beḱar˘ōlum sı˘ır ġúdüyor. soyumu, sülalemi tüm biliyoñ, benden soruyoñ.

ANLATAN: Hüsne Bağcı, 63 yaşında
DERLEME YERİ: Büyükkışla Kasabası
KONU: Pekmez Yapımı, Maniler

-29-

çoḫ kilim doḫudum ˘ōlum. çoḫ bā kesdik, çoḫ bā belledik. çoḫ da çalışdıḫ. tarlalarda bālarda çalışdıḫ. başġa çocūmuz da yōdu. bi teg˘ōlanıdı.

bekmezi de ilānde ġaynadırdıḫ. şu haftda çīnardıḫ. on dene bām varıdı. tallamız varıdı üç yüz dekar. ġayseri'den geldim üsdüñden yıraḫ ōlum ˘öldü. geliniñ yanĭna geldim. ġızım yoḫ, bi gelinim var, bi torunum var. adı mırat. biz ġoyduyduḫ adını ġózüne ġurban ˘oldūm ˘ōlum. çalma da yapardıḫ úópūnü alırdıḫ. ġırışdırırdıḫ. onuñ ḳópūne şöyle eliñi soḫañ çarp ha çarp, çarp ha çarp ġarışdırı ġarışdırı yapardıḫ.

ġarşıdan ġarşıya atılamadım
terazim ġırıldı dartılamadım
ġahirli ġahirli söyleme asger
bobayıñ elinden ġurtulamadım
nane ġurutmadım
seni unutmadım
ġahirli ġahirli söyleme asger
üsdüñe yar dutmadım
çandıra tolu düşdü
āladım ġózüm şişTi
ġınamañ ġoñşular
ayrılıḫ bize düşdü
ocaḫ başında min'der
minderi taḫla dönder
ġaynanam hasTalandı
eşşekden toḫdur ġónder

ANLATAN: Muhittin Demircan, 74 yaşında
DERLEME YERİ: Büyükkışla Kasabası
KONU: Yaptığı işler

-30-

benim ̆ işim bir dāldi ki. her şìye girerdim. her boyundurā girdim. ireşberlik yapardım, nalbatcılıḫ yapardım, demircilik yapardım. üş çeşit, dört çeşit işim vardı.hiş durmazdım ki. iki çift ġoşum vardı ki pevlivan gibi. ġaraşıḫdan getirdim. elimden ġaçan ġurtulmaz. demirci tüḱanım vardı. çoḫ alış veriş yapTım. çoḫ da para ġazandım ̆ allah biñ bereket virsiñ. çoḫ da parasını aldım milletiñ. öteki avratdan sekiz dāne bu avratdan iki dāne. yimbeş yaşındaydım ġadın ̆ öldü. bobayāmur'dan aldım bunu. çocuḫları hep büyütdüm. hepisi sigortalı, ben de siğortalıyım. ben de baḫırdanım. ġayseride mi āleşiyoñ sen? benim ̆ elimden ġaçan ġurtulmazdı. iki çift ġoşu vardı. biri biladeriñ. birini çandırdan ̆ aldıydıḫ. dört ġardaş da demirciydik. şuruya millet toplanırdı ki at nallatmıya, pul'luḫ yapdırmıya. çandırdan ġuzandan her yandan. ben dedeñi neyi hep bilirim. çandıra eşşānen çoḫ gelirdim. ḳóprünüñ ̆ ordan çoḫ geçerdim. bi de sār ġız var ḳóprünüñ ̆ oruya yaḫın. çandıra gitdi. herifi ġasaplıḫ ney yapar.

SÖZLÜK

-A-

‘añġarıya : Ankara’ya (4-6)
ā : ak, beyaz (3-62)
abari, abarı : şaşma ünlemi (metin dışı)
abası : elbisesi (19-28)
ābin : ağabeyin (10-5)
acep : acaba (3-12)
acıcıḫ : azıcık (5-16)
acıḫ : azıcık (11-7)
aclīndan : açlığından (13-5)
aḫlıma : aklıma (5-32)
aḫlıñ : aklın (4-8)
ajlīndan : açlığından (5-34)
akġı : hakkı (4-36)
alacaḫlarını : alacaklarını (8-17)
alacıḫ : alacağız (7-30)
alacīñ : alacaksın (9-21)
alanyıya : Alanya’ya (24-3)
ālayı ālayı : ağlaya ağlaya (4-13)
aldıḫdan sōna : aldıktan sonra (23-9)
aldırdıḫ : aldırdık (9-25)
aldī : aldığı (3-27)
alıllardı : alırlardı (10-3)
alıncı : alınca (6-12)
alırıḫ : alırız (1-2)
alırsañız : alırsanız (7-30)
alışdıraraḫ : alıştırarak (6-18)
alıyım : alayım (8-11)
ālıyom : ağlıyorum (4-3)
allān : Allah’ın (10-20)
almassañ : almazsan (8-12)
ām : ağam (12-14)
amā : aman (4-28)
amcayıñ : amcanın (7-33)
ame : babanın kız kardeşi, hala (10-12)
āmet : Ahmet (10-7)
amma : ama (13-13)
āñ : ağan (7-9)
analıḫ : analık, üvey ana (14-53)
anamınan : anam ile (5-24)
anayıñ : ananın (7-23)
anıya : anaya (5-8)
annadıyım : anlatayım (5-1)
annattıḫça : anlattıkça (8-21)
antere : entari, elbise (17-25)
apdesini : abdestini (14-67)
aplam : ablam (6-46)
ār : ağır (4-43)
arabayınan : araba ile (2-16)
arabıya : arabaya (4-12)
arḫadaşıma : arkadaşıma (11-3)
arḫasını : arkasını (8-17)
arısdaḫ : evin tavan arası kısmı (17-5)
ārilmiş : eğirilmiş, iplik durumuna getirilmiş (1-16)
ārirdim : eğirirdim (16-8)
arnacında : altında (7-19)
arnımızıñ : alnımızın (11-26)
arnımızıñ : alnımızın (9-17)
asger : asker (11-3)
āşam : akşam (3-14)
āşamaca : akşama kadar (1-9)
āşamınan : akşamleyin (4-18)
aşmış : açmış (11-18)
aşşā : aşağı (9-3)

atallarıdı : atarlardı (2-15)

atarıϑ : atarız (1-14)

atıncı : atınca (12-4)

atıyım : atayım (9-6)

avıca : avuca (14-26)

avısdırya : Avusturya (23-27)

avradıyĭnan : avradı ile (7-26)

avrat : hanım, kadın (9-2)

ayaϑ : ayak (18- 38)

ayakġabısınĭ : ayakkabısını (4-14)

ayāna : ayağına (10-29)

ayırrıϑ : ayırırız (1-11)

ayle : aile (8-10)

aylıϑ : aylık (6-7)

azap : çiftlik uşağı(12-1)

āzını : ağzını (3-15)

-B-

bā : bağ (1-9)

babayıñ : babanın (7-23)

baϑale : bak hele (18-31)

bahcedā : bahçedeki (2-4)

baϑır : bakır (19-1)

baϑıyım : bakayım (5-5)

baϑmış : bakmış (3-15)

bakġal : bakkal (18-40)

bālamış : bağlamış (8-24)

bālarıϑ : bunları (1-9)

baldır: bacağın üst kısmı (metin dışı)

balıϑ : balık (13-10)

balışıϑda : Balışeyh'de (3-58)

bĀn : bu gün (16-2)

bĀndür : bu gündür (9-11)

bānirsāz : beğenirseniz (10-14)

bardaϑ : bardak (7-14)

bārıyor : bağırıyor (9-10)

barnānı : parmağını (14-62)

basıyım : basayım (17-10)

başġa : başka (2-3)

başlallardı : başlarlardı (7-21)

başlıϑ : başlık (4-34)

başlıyanaca : başlayana kadar (16-9)

batlıcan : patlıcan (19-28)

batman : sekiz kilograma eş ağırlık ölçüsü(4-37)

bayrā : bayrağı (25-3)

bazara : pazara (16-11)

bek : pek (2-1)

bekci : bekçi (28-6)

bekliyeg : bebek (8-6)

bekmez : pekmez (18-16)

belāni : beleğini (3-17)

bennen : benim ile (6-28)

beşā : beşiğe (3-11)

bezir : keten tohumu, keten tohumu yağı (16-7)

bıϑdım : bıktım (9-14)

bıldır: geçen yıl (metin dışı)

bıraϑıp : bırakıp (5-32)

bi : bir (1-12)

bicama : pijama (8-10)

bicek: köşe (metin dışı)

biladerin̆ : ağabeyimin(30-8)

bilānden : bileğinden (8-23)

bilecìn : bileceksin (19-9)
bilillerimiş : bilirler imiş (11-7)
bilim : belim (16-14)
bilin ñi? : bilir misin? (6-43)
bilirsìz : bilirsiniz (10-14)
bilişirken : bölüşürken (9-4)
biliyoñ : biliyorsun (5-28)
biliyorsūz : biliyorsunuz (11-10)
billemiye : bellemeye (16-1)
birleşillerdi : birleşirlerdi (10-3)
bişiriyom : pişiriyorum (14-14)
bit decik : bir tekcik (18-38)
bitiriyollar : bitiriyorlar (4-23)
biyaz : beyaz (17-38)
bobañ : baban (3-25)
bobayāmur : Babayağmur(yer adı) (30-6)
bōdu : boğdu (6-17)
bosdan :bostan, sebze bahçesi (16-3)
bovazına : boğazına (7-33)
boyanıncı : boyanınca (1-16)
bōyollar : boğuyorlar (6-17)
boyunduruk :1.çift süren hayvanların birlikte yürümesini sağlamak için boyunlarına geçirilen ağaç çember. 2.mec. zulüm, esaret(30-1)
bölā : bölüğe (23-17)
börē : böreği (10-16)
böylelìnen : böylelikle (9-25)
böyükġışlanıñ : Büyükkışla'nı (25-15)
buçuþ : buçuk (2-13)
bulamañ : bulamazsın (14-56)
bulamayıncı : bulamayınca (4-7)
bulanīdı : bulanık idi (13-10)
bulaşıþ : bulaşık (25-13)
buluruþ : buluruz (4-7)
bunnarı : bunları (1-9)
burdānı : burdakini (23-33)
buyday : buğday (7-13)
buynuzunu : boynuzunu (12-18)
buyuracıñız : buyuracaksınız (10-27)
büyā : büyüğe (11-30)
büyūdü : büyük idi (18-25

-C-

cacık : madımak (25-19)
cezayınan : ceza ile (15-36)
cırnak: tırnak (metin dışı)
cannılara : canlılara (6-34)
cihiz : çeyiz (4-35)
canımıdı : canım idi (4-1)
ciyerimidi : ciğerim idi (4-1)
celepcilik : kesilecek hayvanların ticaretini yapma işi (24-1)
cizmeyi : cizmeyi (12-4)
candarmalara : jandarmalara (5-19)
cingan : çingene (8-7)
cehiz : çeyiz (25-9)

-Ç-

çabalayı çabalayı : çabalaya çabalaya (14-5)
çabıþ : çabuk (4-22)

çağ: yatak odasında bulunan banyo, abdestlik (metin dışı)
çaḫır : çakır (3-50)
çaḫmaḫ : çakmak (4-18)
çalgıyınan : çalgı ile (4-11)
çalıncı : çalınca (4-1)
çalışdıḫ : çalıştık (29-1)
çalışı çalışı : çalışa çalışa (14-17)
çalışıyollar : çalışıyorlar (27-10)
çalma :pekmezin koyulaştırılmasıyla elde edilen yiyecek (29-6)
çaman: çemen (metin dışı)
çanaḫ : çanak (7-14)
çandırınan : Çandır ile (25-25)
çardak: koyunların barınması için tahtalarla çevrilerek yapılan açık ağıl (metin dışı)
çarıḫ : çarık (18-38)
çārırsa : çağırırsa (6-5)
çārıyım : çağırayım (4-6)
çatlıyoñ : çatlıyorsun (8-23)
çavış : çavuş (6-46)
çedene : kenevir tohumu(1-7)
çekdi : çekti (2-5)
çekdim : çektim (26-9)
çekdìni : çektiğini (17-39)
çekecām : çekeceğim (5-25)
çekecik : çekeceğiz (9-17)
çekiyom : çekiyorum (28-11)
çerik: tahıl ölçeği, altı kilograma denk hacim ölçüsü(18-8)
çevre : elbise üzerindeki dantel işlemeler (17-26)
çıḫdım : çıktım (28-4)
çıḫıncı : çıkınca (4-11)
çırparıḫ : çırparız (1-5)
çıtlık süpürgesi :çitlembik otundan yapılmış süpürge (19-25)
çıvdırırım : çıldırırım (10-32)
çìdem : çiğdem (19-6)
çīnardıḫ : çiğnerdik (29-3)
çineter: tahıl elemeye yarayan, gözerden küçük eleme aracı
çinik: sekiz kilograma denk hacim ölçmeye yarayan araç (metin dışı)
çìniyollar : çiğniyorlar (18-41)
çīran : çağıran, söyleyen (4-26)
çīrtmış : çağırtmış (14-61)
çit : çift (18-28)
çiv : çiğ (14-5)
çizemedim : çözemedim (8-7)
çizerik : çizeriz (1-13)
çō : çoğu (22-10)
çobannarıñ : çobanların (13-12)
çocuḫları : çocukları (26-7)
çocūnan : çocuk ile (14-21)
çōdu : çok idi (22-11)
çoḫ : çok (26-10)
çoluyuñ çocuyuñ : çoluğunun çocuğunun (9-14)
çorabıyıñ : çorabının (17-4)
çöküncü : çökünce (8-13)
çöplerìnen : çöpleri ile (1-8)
çörān : çöreğin (18-22)
çuḫurcuya : Çukurca'ya (6-31)

çul : kendirden dokunan kaba dokuma(1-12)

çulunan : çul ile (4-41)

-D-

dā : daha (20-2)

dabaḫ : tabak (17-30)

dabanca : tabanca (12-14)

dādan : dağdan (19-17)

dadına : tadına (18-22)

dādırdım : dağıtırdım (23-15)

dĀdüler : dövdüler (18-14)

daḫarlardı : takarlardı (10-29)

daḫdıḫ : taktık (23-19)

daḫıyor : takıyor (25-11)

dāl : değil (23-32)

dālidi : değil idi (18-25)

dāñ : dağın (8-4)

danışaḫ : tanışalım (10-11)

daramış : taramış (8-13)

daş : daş (15-5)

daşarıdı : taşardı (13-15)

daşıyacıñ : taşıyacaksın (9-15)

daşıynan : taşı ile (8-11)

dāşTi : değişti (10-5)

dātımıñız : dağıtımınız (6-29)

dātmadīndan : dağıtmadığından (11-11)

dāvemizden : davamızdan (15-11)

davılcıyı : davulcuyu (25-3)

davılınan : davul ile (25-7)

defeg : tefek (16-18)

dekar : bin metrekarelik alan ölçüsü (29-4)

delānnı : delikanlı (7-30)

dene : tane (29-3)

depesine : tepesine (11-32)

deriye : dereye (7-15)

derkene : derken (23-6)

deveyiñ : devenin (11-9)

deyin : diye (28-10)

dezgâh : tezgâh, halı ve çul dokumaya yarayan araç (14-3)

dıḫdım : tıktım, soktum (24-3)

dì : diye (20-9)

didi : dedi (15-3)

didì : dediği (9-8)

didiklerini : dediklerini (8-14)

dilki : tilki (6-38)

dillerdi : derlerdi (21-12)

dìnek : değnek (1-7)

dìnemedi : dinlemedi (15-24)

dinir : denir (6-33)

dir : der (10-33)

dirik : deriz (27-15)

dirkene : derken (7-34)

diseñ : desen (16-22)

diyecām : diyeceğim (6-40)

diyinci : deyince (11-17)

diyoḫ : diyoruz (23-19)

diyollar : diyorlar (7-23)

doḫdur : doktor (14-43)

doḫsan : doksan (18-43)

doḫurudum : dokurdum (16-8)

doḫuyacām : dokuyacağım (16-14)

doḫuz : dokuz (18-27)
doḫuzyüz : dokuzyüz (23-24)
dóḳúmde : dökümde (28-16)
dōru : doğru (15-24)
dōruyor : doğuruyor (7-17)
dosdōru : dosdoğru (19-23)
dóúúlürdü : dökülürdü (26-3)
döşüyoñ : döşüyorsun (25-10)
döve'rik : döveriz (7-8)
döveller : döverler (6-21)
dū̄n : düğün (8-25)
dū̄nner : düğünler (25-1)
duracādıḫ : duracaktık (18-11)
durduḫ : durduk (7-6)
dut : tut (7-20)
dutdular : tuttular (5-21)
dutuyum : tutayım (17-8)
duz : tuz (12-8)
düdū̄nen : düdükle (25-7)
düştū̄ : düştün mü (9-11)
düven : döven, harmanda ekinlerin sapı ile tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne konulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan kızak biçiminde araç(16-18)

-E-

'evelḳún : evvelki gün (23-32)
ebeñinen : eben ile (7-1)
ekerik : ekeriz (1-1)
ekin : buğday (25-18)
ekmā : ekmeği (5-27)
el evi : malzeme odası, kiler (metin dışı derleme)
elā : eleği (19-17)
elābamı : Elif Ablamı (14-58)
ellam: herhalde (metin dışı)
emriynen : emriyle (10-20)
erenneriñ : erenlerin (3-67)
erìni : eriğini (25-17)
erinmeden : üşenmeden, zorsunmadan (5-14)
esaḫ : esah (4-44)
esatTan : esahtan, gerçekten (2-14)
esgarlīnı : askerliğini (6-23)
esgi : eski (1-19)
eşgici : ekşici (10-5)
eşşāñ : eşeğin (18-12)
eveli : evvel, önceden (1-6)
ever- : evlendir- (24-5)
everecìk : evereceğiz (10-10)
evlatlā : evlatlığa (5-18)
evlenirkene : evlenirken (18-24)
evleniyim : evleneyim (3-4)
evnen : ev ile (27-1)
evrāc : evre ağacı, yufka pişirmeye yarayan yatsı tahta (18-17)
ezeni : ezanı (14-64)

-F-

faḫırıñ : fakirin (4-29)
fapırġā : fabrika (4-44)

fasilye : fasulye (4-21)

fēmi : Fehmi (6-42)

filan : falan (21-8)

fitil:lambada benzin ve gazın yanmasını sağlayan, pamuktan yapılmış emici bez (25-12)

fuḫaram : fukaram, fakirim (10-8)

-G-

ġadar : kadar (23-14)

ġader : kadar (11-2)

ġaḫdım : kalktım (6-2)

ġahirli ġahirli : kahırlı kahırlı (29-10)

ġaḫmasına : kalkmasına (8-6)

ġalanaca : kalna kadar (6-37)

ġalbur: kalbur, seyrek telli elek (metin dışı)

ġaldırım : kaldırım (10-31)

ġaldīz : kaldınız (15-25)

ġalem : kalem (5-11)

ġamçı : kamçı, bir ucunda ip veye deri bağlı olan vurma, dövme aracı (metin dışı)

ġameriya : kameraya (4-11)

ġānı : kağnı (22-2)

ġannı : kanlı (3-56)

ġansızıdım : kansız idim (5-29)

gĀnü : gönlü (14-15)

ġapı : kapı (10-10)

ġarabüber : karabiber (12-7)

ġarannıḫ : karanlık (12-18)

ġarar : karar (3-6)

ġaraşıḫ : Karaşık(yer adı) (30-3)

ġardaşımış : kardeş imiş (14-36)

ġarış : karış (26-3)

ġarışdırı ġarışdırı : karıştıra karıştıra (29-7)

ġāri : artık, bundan sonra(1-18)

garin : artık, bundan sonra(4-42)

ġarnıña : karnına (8-23)

ġarōla : karakola (5-35)

ġars : Kars (23-13)

ġarşıdan ġarşıya : karşıdan karşıya (29-8)

ġasaplıḫ : kasaplık (30-12)

gĀslük:gögüslük,elbisenin kirlenmemesi için göğse takılan önlük (10-30)

ġāve : kahve (12-7)

gâvır : gâvur, kâfir (22-22)

ġavliynen : kavli ile (10-21)

ġavra- : kavra- (7-13)

ġavrama : kavrama (14-4)

ġavrayı ġavrayı : kavrayı kavraya (14-17)

ġavsara : kavsara,buğday ve arpa depolamak için yapılmış depo(18-18)

ġay- : kay- (1-10)

ġayfe : kahve (10-3)

ġaymasın : kaymasın (9-5)

ġaynana : kaynana (14-51)

ġayseri : Kayseri (23-23)

ġazanş : kazanç (23-31)

geçenneri : geçenleri (8-3)

geldìz : geldiniz (6-28)

geleb : kelepçe(3-28)
gelecāsem : geleceksem (6-40)
gelepce : kelepçe (9-5)
gelinci : gelince (9-21)
gelincik : gelince (13-15)
gelinnik : gelinlik (2-14)
gelirkene : gelirken (21-3)
gelmissik : gelmişiz (5-25)
gendĕ˅ēndine : kendi kendine (3-12)
gendimiz : kendimiz (4-6)
gerdaþ : gerdek (1-23)
gessiñ : gelsin (2-4)
geşmiş : geçmiş (3-2)
getirillerdi : getirirlerdi (2-16)
getiririk : getiririz (1-6)
getirmiyecìñ : getirmeyeceksin (5-10)
ġı'na : kına (4-18)
ġıble : kıble (9-5)
gıcır: yeni (metin dışı)
ġılıç : kılıç (22-26)
ġınamañ : kınamayın (29-18)
ġırþ : kırk (8-6)
ġırıþ : kırık (11-33)
gırnata : klârnet(4-26)
ġırnav: kırnav, çiftleşmek isteyen dişi kedi.
ġısır : kısır (11-14)
ġış : kış (10-1)
ġışlıya : Kışla'ya (5-17)
ġıtıdıysa : kıtidi ise (13-4)
ġıtlıþ : kıtlık (13-1)
ġıymalı : kıymalı (25-1)
ġıymatlı : kıymetli (25-9)
ġız : kız (8-7)
ġızıdın : kız idi (13-9)
ġızıncı : kızınca (14-46)
gice : gece (3-8)
gidecām : gideceğim (6-5)
gidelleridi : giderler idi (4-27)
giderkene : giderken (3-10)
gidinci : gidince (12-12)
gìdirsem : giydirsem (3-11)
gilamada: bağ çubuğu (metin dışı)
gine : yine (3-4)
girerik : gireriz (1-3)
giri : geri (3-12)
gişiyidik : kişi idik (13-11)
ġóç- : göç- (24-1)
ġodaman : ileri gelen, büyük (23-3)
ġōdular : kovdular (18-14)
ġolay : kolaya (14-24)
ġólengi: korunga, yabani yonca.
ġoltūmda : koltuğumda (10-7)
ġomşu : komşu (13-2)
ġomutannar : komutanlar (22-14)
ġonşular : komşular (29-18)
ġoñursu : konursu, bezin yanmasıyla oluşan kül (15-7)
ġonuşuncu : konuşunca (10-21)
ġóñül : gönül (10-6)
ġoparaþ : koşarak (9-23)
ġóre : göre (1-3)
ġorþ- : kork- (13-11)
ġoruþ : koyarız (1-6)
ġórürüg : görürüz (4-16)
ġósTedirim : gösteririm (10-14)

ġoşu : tarla sürmek için beslenen öküz, at gibi hayvanların genel adı (30-8)
gotdaş gotdaş : kabadayı kabadayı (7-17)
gótürrüú : götürürüz (1-2)
ġóvür- : bırak- (9-6)
ġoyun : koyun (24-1)
ġózer: gözer, tahıl elemeye yarayan iri gözlü kalbur (metin dışı)
ġózü : gözü (11-9)
göreg : görelim (14-45)
gösdederek : göstererek (14-62)
götürüller : götürürler (5-35)
ġubaşıŋ : birlikte, imece yoluyla(16-1)
ġucāma : kucağıma (9-5)
ġúççū̄m : küçüğüm (7-1)
ġúdüyor : güdüyor (28-18)
gún : gün (8-2)
ġúnah : günah (25-4)
ġundānan : kundak ile (14-55)
ġuran : kur'an (13-16)
ġurra : kur'a (23-17)
ġuruş : kuruş (23-29)
ġúvā : güveyi (7-32)
ġuvadım : kuvvetim (22-11)
ġuyrū : kuyruğu (11-6)
ġuzan : Kozan (25-5)
ġúzelce : güzelce (1-6)
ġúzün : güzün (2-5)
güççū̄kene : küçük iken, küçükken (11-35)
güççük : küçük (11-32)
günnāken : günlük iken (14-3)
gününen : gün ile (14-41)

-H-

hābe : heybe (4-40)
habersizleyin : habersizce (7-3)
hacirbām : Hacı İbrahim (4-2)
hafTıya : haftaya (16-11)
haġġari : Hakkâri (6-31)
haŋdan : Hak'tan (3-20)
hakġı : hakkı (6-35)
halal : helal (11-28)
halamınan : halam ile (10-8)
halbìsem : hâlbuki (13-5)
hallarınan : hâller ile (14-18)
hamır : hamur (16-24)
hanı : hani (5-3)
hasda : hasta (13-14)
hasdane : hastane (21-21)
hatiresine : hatırasına, hatrına (9-15)
hatladım : atladım (1-8)
havaŋmış : hava almış (15-14)
havaslan- : heveslen- (18-26)
hayırlısıyĭnan : hayırlısı ile (14-26)
haymalıŋ :taştan yada tahtadan yapılmış tek odalı ev (21-10)
heleh : hele (15-12)
helke : bakraç, kova (15-10)
hemi : hem (3-18)
hepisi : hepsi (30-7)
heralda : her hâlde (22-5)

herifinen : herif ile (14-12)

herkeş : herkes (21-19)

hevzi : Fevzi (22-8)

hì : he, evet (11-10)

hiḱā : hikaye (11-12)

hinci : şimdi (4-26)

hincikìbi : şimdiki gibi (2-14)

hirk: herk, sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla.

hisabı : hesabı (18-40)

hiş : hiç (22-17)

hōla- :havla-, saldırma (6-12)

horanta : aile halkı (28-12)

horuz : horoz (20-34)

hozañ: hozan, tarım yapılamayacak durumdaki arazi (metin dışı)

hökümet : hükümet (18-10)

hömer- : kafa tutmak (15-17)

hū̄ge : Höyük'e (yer ismi) (21-6)

humar : kumar (24-8)

hüsüsü : hususî (4-27)

-I-

ıcıþ : azıcık (5-2)

ıhdiyar : ihtiyar (22-26)

ıhıla- : inle- (14-66)

ırbıþ :ibrik, emzikli su kabı(metin dışı)

ırmaþ : ırmak (20-14)

ırmāñ : ırmağın (20-14)

ısbanāmız : ıspanağımız (18-42)

ısdambullu : İstanbullu (24-8)

ısladırıþ : ıslatırız (1-2)

ısmayıl : İsmail (9-13)

ıssır- : ısır- (6-19)

ısTanbıl : İstanbul (2-4)

ışırken : aydınlanırken (14-66)

-İ-

ì : iyi (3-6)

ìce : iyice (1-5)

ìde : iğder (19-13)

idelleridi : ederlerdi (5-24)

idenner : edenler (3-64)

iderik : ederiz (1-9)

ihdiyac : ihtiyaç (23-27)

il : el, yabancı (28-7)

ilahana : lahana (19-7)

ìlesin : eylesin (6-13)

ìlik : iyilik (5-23)

ilkoþul : ilkokul (23-25)

ilti : elti (18-14)

imin : Emin (5-26)

inām : ineğim (16-25)

inişte : enişte (6-46)

inne : iğne (9-1)

ir'kek : erkek (22-20)

irahmetlik : rahmetlik (18-9)

irasla- : rasla- (15-15)

irāt : rahat (18-49)

iriza : Rıza (7-34)

irkenden : erkenden (4-19)

irmeni : Ermeni (22-5)

isderik : isteriz (20-37)

isebāde : İsabey'de (6-36)

ìsi : iyisi (3-16)

işiynen : işi ile (27-2)

işlengi : el işi, nakış, örgü (4-43)

ìyi : iği(iğ: yün ve pamuk eğirmeye yarayan ağaçtan yapılmış araç (20-16)

-K-

ḱârdi : kâğıdı (15-33)

keklìnen : keklik ile (12-2)

kendir : kenevir, kenevirden yapılmış (1-13)

kesecām : keseceğim (14-19)

keselleridi : keserler idi (4-36)

keserliyek : keserleyelim (15-2)

kesilinci : kesilince (14-72)

kirmen : elde yün ve kendir eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç(1-11)

kisip : çok, fazla (14-18)

kişifle- : gözetlemek(12-12)

körüdü : kör idi (11-6)

úaþ- : kalk- (22-5)

úólü : köylü (24-2)

úómbe : kömbe (7-35)

úõñ : köyün (3-7)

úóprü : köprü (13-11)

úópūnü : köpüğünü (29-6)

úór : kör (11-9)

úõte : köfte (4-21)

úótü : kötü (5-22)

úúnde : günde (28-14)

-L-

ladif : Latif (16-23)

lan : ulan (6-2)

layıþ : layık (3-43)

liriya : liraya (14-37)

lutuya : Lütfiye (13-9)

-M-

mahana : bahane (28-7)

mahle : mahalle (28-14)

mahmıT : Mahmut (13-8)

makgemiye : mahkemeye (5-37)

māza : mağaza (28-17)

memet : Mehmet (10-25)

meraþ : merak (5-32)

mezer : mezar (metin dışı)

mezunuyuþ : mezunuyuz (23-19)

mısa : Mısa (7-29)

mısġalı : muskalı (10-14)

mìmenet: görüntü, şekil (metin dışı)

miyese : Miyase (7-5)

möhdac : muhtaç (16-19)

muhammer : Muammer (14-70)

muhTac : muhtaç (13-17)

mut : yüz çiniklik tahıl ölçüsü, dört seklem (18-7)

-N-

napis : hapis (15-30)

nası : nasıl (1-13)

nebìm : ne bileyim (7-1)

ney : falan (3-6)

nışan : nişan (6-33)

nışannılı : nişanlılı (2-13)

niriye : nereye (14-46)

nodul: hayvanlarıyönlendirmek için kullanılan ucu sivri deynek(metin dışı)
n'ola : ne ola, keşke (15-35)
nĀrecik : ne göreceğiz (7-4)

-O-

oɣlāyı : oklavayı (5-28)
oɣudullarıdı : okuturlar idi (5-24)
oɣul : okul (5-3)
oɣur : okur (3-51)
oɣuyacıñ : okuyacaksın (5-9)
oɣuyum : okuyayım (10-24)
ola'mak : olamayız (9-9)
olam : olayım (17-2)
ōlan : oğlan (15-13)
ōlum : oğlum (14-12)
oluncu : olunca (4-9)
olurudun : olur idi (13-13)
omaç : ekmek ve yumurtayla yapılan yemek.(metin dışı derleme)
ondan sō : ondan sonra (26-3)
onnan : onun ile (3-4)
onnar : onlar (1-10)
onnarınan : onlar ile (7-20)
ortalıɣda : ortalıkta (18-20)
ortoɣul : ortaokul (23-19)
oruş : oruç (17-8)
osan- : usan- (9-14)
osmancıɣ : Osmancık (3-36)
ossaydım : olsydım (11-32)
ossuñ : olsun (3-5)
otobuz : otobüs (4-13)
otururduɣ : otururduk (2-5)
otururkene : otururken (1-18)
oynamıya : oynamaya (14-69)
oynıyacıñ : oynayacaksın (14-70)
oyunuynan : oyunu ile (25-8)

-Ö-

Ākelen- : öfkelen- (9-11)
Ālmez : övülmez (28-7)
Ān bĀndür : o gün bu gündür (9-11)
Ārendig : öğrendik (5-16)
Āretdi : öğretti (14-53)
Āretmen : öğretmen (14-10)
Āsüz : öksüz (21-20)
Ātle- : öğütle- (5-1)
öldürrüm : öldürürüm (15-32)
ölecìn : öleceksin (19-9)
ölenāder : ölene kadar (23-34)
ölenece : ölene kadar (9-17)
ölüncü : ölünce (14-34)
ölürkene : ölürken (11-2)
öñúmüze : önümüze (1-10)
ötāler : ötekiler (2-11)
ötü : öte (10-14)
öúúz : öküz (22-2)
övek : övelim (28-7)
öylelìnen : öylelikle (15-35)
öylene : öğlene (4-20)
öz : dere (1-2)

-P-

pace : pencere (10-10)
padişāñ : padişahın (3-1)
paḫlava : baklava (25-2)
palta : balta (12-15)
pambī : pamuğu (6-27)
paşayınan : paşa ile (22-8)
patatiz : patates (4-21)
peşgek : peşkeş, hediye(23-28)
peşgek çekmek: başkasının malını birine bağışlamak.(23-28)
pevlivan : pehlivan (30-3)
pıçā : bıçağı (8-11)
pideyinen : pide ile (4-23)
pìgamber : peygamber (10-20)
piriç : pirinç (25-2)
pisik : kedi (6-11)
pölüs : polis (5-19)
pulluḫ : toprağı sürmek için kullanılan tarım aracı (30-10)
puñar : pınar (14-71)
pürçüklü : havuç (18-42)
püsgül : püskül (15-9)

-R-

rāmed : rahmet (2-13)
repbim : rabbim (4-16)

-S-

sā : sağ (14-13)
sābısı : sahibi (9-12)
sadaḫa : sadaka (5-4)
sādım : sağdım (5-29)
sĀdü : sövdü (6-36)
safıdı : saf idi (5-2)
saḫarımış : sakar imiş (12-17)
saḫız : sakız (18-40)
saḫlan- : saklan- (5-6)
sālamıdın : sağlam idi (13-14)
sālıḫ : sağlık (4-17)
sallayıncı : sallayınca (12-17)
sandalyıya : sandalyeye (10-16)
sandıḫ : sandık (17-10)
sandīm : sandığım (3-24)
sanıllar : sanırlar (5-35)
sāp : sahip (6-39)
sapaḫ : sapalım (15-20)
sār : sağır (14-33)
sarıġamış : Sarıkamış (23-18)
sārkene : sağarken (5-30)
satakana : satarken (23-1)
satallardı : satarlardı (1-15)
savaşınan : savaş ile (22-13)
savdıḫ : savdık, gönderdik (10-15)
seçerik : seçeriz (1-11)
seklem: yirmibeş çiniklik tahıl ölçüsü
selçūnan : Selçuk ile (4-12)
selelerinen : seleler ile (14-18)
sererik : sereriz (1-1)
seşdikden : seçtikten (23-22)
sev'dì : sevdiği (11-23)
sevinş : sevinç (10-27)
sıḫıl- : sıkıl- (3-9)
sıḫıntı : sıkıntı (14-6)
sırayınan : sırayla (16-2)
sırı : Sırrı(9-1)
sifillìmiz : sefilliğimiz (18-49)

sil : sel (13-8)
siñirnen : sinir ile (5-17)
sīr : sığır (21-9)
sìt : Seyit (15-34)
soḫacāken : sokacakken (8-23)
soḫaḫlar : sokaklar (18-41)
soḫul- : soluklan- (14-64)
soluḫlan- : soluklan- (14-47)
sōna : sonra (1-2)
sorgunāder : Sorgun'a kadar (23-1)
sormuya : sormaya (11-30)
sorsāne : sorsana (25-14)
soruncu : sorunca (8-9)
sovan : soğan (18-42)
sovuḫ : soğuk (1-4)
söylerkene : söylerken (3-54)
sufruya : sofraya (18-34)
susasmak: susamak (metin dışı)
susuzlūnan : susuzlukla (13-16)
suyŭnan : su ile (7-14)

-Ş-

şarġ : şark (22-19)
şaşırıyollar : şaşırıyorlar (3-65)
şemşāmer . şemş-i ahmer, ayçiçeği (9-4)
şerbet : nişandan önceki söz kesme adeti (10-27)
şēre : şehre (8-9)
şì : şey (6-40)
şi'kād : şikayet (18-15)
şinci : şimdi (4-30)
şincik : şimdicik, şimdi (14-8)
şindi : şimdi (1-19)
şindik : şimdi (28-13)
şindikìbi : şimdiki gibi (16-13)
şindikiler : şimdikiler (13-14)
şìt : şehit (9-9)
şiviyerek : güzel sözle, alıştırarak (6-18)
şō : şu (10-17)
şunnan : şunun ile (7-1)
şunnar : şunlar (6-17)

-T-

taḫım : takım (6-46)
taḫır taḫır : takır takır (18-41)
taḫla : takla (29-21)
taḫsim : taksim (11-19)
talla : tarla (3-38)
tandır : yere çukur kazılarak yapılan bir tür fırın(7-25)
tatavacı : yağcı (6-19)
tazirle- : tekrarla- (15-14)
teg : tek (29-2)
teleyzon : televizyon (27-2)
temek : ahırlarda hayvan pisliklerini atmak için yapılan küçük pencere(12-16)
terḫos : terkos (14-71)
tesgere : teskere (6-48)
toḫan- : dokun- (9-8)
toḫat : Tokat (14-16)
toḫdur : doktor (14-43)
tōm : tohum (1-2)
topaḫ topaḫ : topak topak (1-9)

topalıdı : topal idi (11-6)
torpilliymissiñ : torpilli imişsin (6-35)
torunnar : torunlar (1-20)
torunnarıyıñ : torunlarının (9-15)
tüfā : tüfeği (6-12)
tüfalet : tuvalet (11-23)
tüḱan : dükkân (6-42)
tülbet : tülbent (3-21)
türküynen : türkü ile (14-28)
türúú : türkü (4-19)

-U-

uçun : için (2-12)
uçuruncu : uçurunca (7-9)
ufaþ : ufak (15-5)
ulu- : çürü- (metin dışı derleme)
umud : umut (3-27)
uruf : ruh (11-3)
uruplā : tahıl ölçeği, bir buçuk kilograma denk hacim ölçüsü(18-23)
urusya : Rusya (22-10)
usda : usta (6-42)
uşaþlar : uşaklar (11-15)
uşdular : uçtular (14-6)
utanıcıñ : utanacaksın (10-15)
uyþu : uyku (13-5)
uyuþla- : uyukla- (5-29)

-Ü-

ümmūsün : Ümmügülsüm (3-65)
ümüs˘aba : Ümmügülsüm Abla (7-25)
ümüt : Ümit (28-15)
ürüya : rüya (5-37)
üs : üst (5-13)
üsdümden : üstümden (5-22)
üsT˘üsdüne : üst üste (1-10)
üş : üç (1-12)
üzerlik : nazarlık otu (metin duışı derleme)

-V-

vagonat: römork (metin dışı)
vaþdımızdakiler : vaktimizdekiler (18-43)
vaþıt : vakit (3-10)
vaþıtlayı : vakitleyin, vakitlerde (23-2)
varanāder : varana kadar (18-28)
vardıþ : vardık (4-6)
varıdı : var idi (1-21)
varıncaþ : varınca (23-2)
vermeyincek : vermeyince (23-10)
virdìne virecāne : verdiğine vereceğine (5-18)
virecādi : verecekti (5-24)
virecām : vereceğim (5-11)
viriller : verirler (2-17)
viriyordu : veriyordu (2-11)
virmissim : vermişim (5-37)
vururkene : vurur iken, vururken(7-36)

-Y-

yā : yağ (10-16)
yaba : harman savurmaya yarayan tahtadan yapılmış tarım aracı(3-32)

yaḫ- : yak- (6-23)
yaḫınıdı : yakın idi (2-2)
yaḫışTırsıñ : yakıştırsın (4-16)
yalıñız : yalnız (4-2)
yamaş'dā : yamaçdaki (10-18)
yāmır : yağmur (18-47)
yannını : yanını (2-6)
yannıya : yana (4-13)
yapacıḫ : yapacağız (10-13)
yapıḫ : başörtüsü, eşarp (8-10)
yarin : yarın (6-12)
yasdı : yatsı (14-48)
yastı : yassı (19-19)
yaşındaykene : yaşında iken , yaşındayken (20-2)
yatānan : yatak ile, yatakla (4-38)
yavız : yavuz (6-36)
yavrım : yavrum (6-15)
yaylıya : yaylaya (18-44)
yaz˘ādar : yaza kadar (28-10)
yazı ḳō : yazı köy, yabancı köy (4-27)
yazıḫ : yazık (8-2)
yıḫarıḫ : yıkarız (1-5)
yımırta : yumurta (10-16)
yıraḫ : ırak ,uzak (29-4)
yidi : yedi (4-35)
yidir- : yedir- (3-9)
yim : yem (11-17)
yimbeş : yirmibeş (30- 6)
yimek : yemek (4-20)
yimen : Yemen (21-1)
yiñ : yersin (10-16)
yiñiden : yeniden (4-14)
yir˘elması : yer elması (19-1)
yirine : yerine (2-15)
yirmi˘ūn : yirmi gün (1-3)
yit- : yet- (5-33)
yite yite : ite ite (9-18)
yiter : yeter (5-11)
yitmiş : yetmiş (7-4)
yiyerkene : yer iken, yerken (7-33)
yo˘urt : yoğurt (18-33)
yō : yok (7-4)
yōdu : yok idi, yoktu (1-21)
yoḫ : yok (1-21)
yoḫarı : yukarı (15-19)
yolarıḫ : yolarız (1-1)
yu- : yıka- (2-6)
yuḫa ekmek : yufka ekmek (19-26)
yuḫarı : yukarı (3-64)
yun- : yıkan- (19-24)
yúñ : yün (4-36)
yunanınan : Yunan ile (22-12)
yūr- : yuğur- (16-25)
yutuyum : yutayım (17-6)
yūyuncu : yıkayınca (15-14)

-Z-

zabāca : sabaha kadar (2-5)
zabah : sabah (6-9)
zabānan : sabahleyin (14-19)
zahar : zahir (15-23)
zamanınaca : zamanına kadar (10-5)
zamannar : zamanlar (1-20)
zatı : zaten (4-32)

zemanı : zamanı (18-34)

zemanımızda : zamanımızda (18-37)

zenginner : zenginler (4-34)

zìnep : Zeynep (10-9)

zopa : sopa (6-15)

zorudu : zor idi (18-37)

zorunan : zorla (6-21)

zoruynan : zoruyla (6-20)

zöhür: sahur (metin dışı)

zuhur : meydana gelme ortaya çıkma (23-21)

ÖZGEÇMİŞ

29.04.1977 tarihinde, Yozgat'ın Çandır ilçesinde doğan Ümit İLASLAN, ilk öğrenimini aynı ilçede tamamladı. Orta öğrenimini ise İzmir'de tamamladı. Erciyes Üniversitesi Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne 1997 yılında başladı. Aynı bölümden 2001 yılında mezun oldu. 2003 yılında Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. Evli ve bir çocuk babası olan Ümit İLASLAN, Sarız Merkez İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

Adres:
Bahçeli Mahallesi, No: 228

Sarız-Kayseri

Telefon:
ev : 0 352 561 34 68
cep: 0 505 680 73 54